

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

DİJİTAL TEKNOLOJİ/KÜLTÜR VE FEMİNİZM
BAĞLAMINDA SOSYAL AĞLARDA KADIN
SORUNUNUN TEMSİLİ: TWITTER ÜZERİNE BİR
İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Elif İrem KOÇ

Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

İZMİR

2021

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

DİJİTAL TEKNOLOJİ/KÜLTÜR VE FEMİNİZM
BAĞLAMINDA SOSYAL AĞLARDA KADIN
SORUNUNUN TEMSİLİ: TWITTER ÜZERİNE BİR
İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Elif İrem KOÇ
Tez Danışmanı: Doç. Aşlı ELGÜN

Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı
Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Dijital Teknoloji/Kültür ve Feminizm Bağlamında Sosyal Ağlarda Kadın Sorununun Temsili: Twitter Üzerine Bir İnceleme” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Elif İrem KOÇ

ÖNSÖZ

“Eğer bir grup diğerini yönetiyorsa, ikisinin arasındaki ilişki politiktir. Böylesi bir düzenleme uzun bir dönem boyunca sürdürülürse, bir ideoloji geliştirir. Tüm tarihsel uygarlıklar ataerkildir; ideolojileri erkek egemenliğidir.”

Kate Millett

“Kişisel olan politiktir.” demişti ikinci dalga feministler. İçinde bulunduğumuz 2021 senesinde yaşananlara tanık olsalardı, “Kişisel olan dijitaldir.” diyeceklerini hayal ediyorum. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin giderek hayatlarımızda daha fazla yer kapladığı bu günlerde, tüm toplumsal hareketler gibi kadın hareketinin de dijital arenaya kaydığını görüyoruz. Bunun sonucu olarak neredeyse tüm diyalogların kamuya açık olarak gerçekleştiği sosyal ağlar, toplumbilimciler için eşsiz bir kaynak olarak karşımıza çıkıyor. Artık kişiler, kurumlar, cinsler arasındaki ilişkileri, dinamikleri ve diyalogları izlemek için “hane” içine girmemiz gerekmiyor; bu diyaloglar bizzat kendi hanemize konuk oluyor.

Twitter gibi sosyal ağ sitelerinin kadın hareketindeki yerinin hem bilgi paylaşımı hem dayanışma hem de çevrimdışı örgütlenmeye olanak sunması nedeniyle oldukça önemli olduğuna ülkemizde ve dünya genelinde tekrar tekrar tanık oluyoruz (Frost, 2014, s. 12). Bu araştırmanın amacı, bu denli dijitalleşmiş bir dünyada kadın hareketi ve sosyal ağlar arasındaki ilişkiyi gözlemlemek ve kullanıcıların sosyal ağ platformu Twitter’da 8 Mart Dünya Kadınlar Günü vesilesiyle ürettikleri içeriklerin anlamsal analizini yapmaktır. Bu çalışmadan elde edilecek verilerin çalışmanın konusu ve kapsamı gereğiyle sosyal bilimler ve kadın çalışmalarının yanı sıra, tarih, siyaset bilimi, politika, bilişim ve iletişim teknolojileri, basın ve medya gibi alanlara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İZMİR 2021

Elif İrem KOÇ

ÖZET

Bu araştırma, 8 Mart haftası boyunca Türkçe Twitter’da ilk kez 2003 yılında başlayıp her yıl düzenli olarak tekrarlanan Feminist Gece Yürüyüşü için açılan #feministgeceyürüyüşü hashtag’inin¹ kullanım amaçları ve bu etiket ile 2020 senesinde 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde içeriklerinin eleştirel bir analizini yapmayı amaçlamıştır. Araştırmanın ilk bölümü, kadın hareketinin Batı’da ilk ortaya çıkışından itibaren tarihi hakkında genel bilgi vererek birinci, ikinci, üçüncü ve dijital/siber feminizmi de içeren dördüncü dalga feminizme kadar geçen sürede hem Türkiye’de hem dünyanın geri kalanında kadınlar cephesinde gerçekleşen gelişmeler ve ilgili alanyazın özetlenmektedir. Araştırmanın ikinci bölümünde ise dijital kültür ve sosyal ağların tarihi ile ilgili artalan bilgisi verilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise araştırma konusuna uygun olarak gönderilerin sınırlandırılabilmesi amacıyla, 2020 senesinde 8 Mart Dünya Kadınlar Gününü içine alan 24 saatlik zaman diliminde kullanılan popüler konu etiketleri arasından #feministgeceyürüyüşü konu etiketi ile paylaşılan Türkçe gönderi içerikleri nitel ve nicel veri analizinde kullanılan MAXQDA adlı yazılım kullanılarak derlenmiş ve incelenmiştir. Bu konu etiketinin seçilmesinde paylaşılan içeriklerin bu Araştırmanın konusu ile ilgili nitel ve nicel inceleme yapılmasına elverişli zenginlikte ve çeşitlilikte olması rol oynamıştır.

Anahtar kelimeler: feminizm, sosyal ağlar, toplumsal cinsiyet, Twitter, hashtag (#)

---

¹ İngilizce *hashtag* (#) terimi Türkçeye *konu etiketi* olarak çevrilmesine rağmen bu kavramın Türkçe alanyazında henüz tam olarak oturmamasından dolayı çalışmada kimi yerlerde *hashtag* terimi *konu etiketi* terimi ile birlikte kullanılacaktır.

ABSTRACT

This study aims to make a critical analysis of the usage and content of the Turkish tweets using the popular hashtag #feministgeceyürüyüşü (feministnightwalk) published during March 8, 2020 referring to the Annual Feminist Night Walk which first started on 2003. The first part of the dissertation provides an overview of and reviews the existing literature on women's movement since its emergence in the Western countries, providing a detailed analysis of the first second, third, and the fourth wave of feminism including digital/cyberfeminism both in Turkey and the rest of the world. In accordance with the research question, the second part of the dissertation compiles and analyzes Turkish tweets shared publicly in the 24-hour period covering the 8 March International Women's Day in 2020 with the popular hashtag #feministgeceyürüyüşü (feministnightwalk) using the qualitative and quantitative data analysis software MAXQDA. This hashtag was chosen as the tweets shared with this hashtag had the depth and variety to allow the qualitative and quantitative analyses needed for the purposes of this research.

Keywords: feminism, social networks, gender, Twitter, hashtag (#)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZMİN TARİHİ

1.1. Birinci Dalga Feminizm.....	8
1.2. İkinci Dalga Feminizm.....	21
1.3. Üçüncü Dalga Feminizm.....	34
1.4. Dördüncü Dalga: Dijital Feminizm.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL KÜLTÜR ve SOSYAL AĞLAR

2.1. Dijital Kültür ve Dijital Kültürün Özellikleri.....	51
2.2. Dijital Kültür ve Toplumsal Cinsiyet.....	55
2.3. Sosyal Ağların Gelişim Süreci.....	57
2.4. Sosyal Ağların Araçlarından Biri Olarak Hashtag Kavramı ve Dijital Feminist Dönüşüm.....	62
2.4.1. Folksonomi ve Hashtag'lerin Özellikleri.....	72
2.4.2. Hashtag Aktivizmi.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

8 MART DÜNYA KADINLAR GÜNÜ PAYLAŞILAN TWITTER

GÖNDERİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

3.1. Twitter, Hashtag ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi Bağlamında Yapılan Çalışmalara Genel Bir Bakış.....	83
3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	89
3.3. Araştırmanın Yöntemi.....	90

3.4. Araştırmanın Örnekleme.....	91
3.5. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemleri.....	92
3.6. Araştırmanın Veri Analiz Yöntemleri.....	93
3.7. Kodlama Süreci.....	96
3.8. Geçerlik ve Güvenirlik.....	102
3.9. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	104
3.10. Bulgular ve Yorumlar.....	105
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	125
KAYNAKÇA.....	132
TEŞEKKÜR.....	150
ÖZGEÇMİŞ.....	151

ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ

Şekil 1. Yıllara göre Twitter kullanıcı sayısı verileri ve gelecek tahminleri.....	ix
Şekil 2. En çok sayıda Twitter kullanıcısı olan ülkeler 2021.....	x
Şekil 3. Feminist gece yürüyüşünden bir pankart.....	118
Şekil 4. Feminist gece yürüyüşünden bir pankart.....	119
Tablo 1. Paylaşım yapan hesap türlerine ilişkin bulgular.....	104
Tablo 2. Hesap türlerine ait gönderilerin anlam yönlerine ilişkin bulgular.....	104
Tablo 3. Gönderilerin anlam yönlerine ilişkin genel bulgular.....	107
Tablo 4. Gönderilerin ürettikleri feminist söylemlere ilişkin genel bulgular.....	109
Tablo 5. Gönderilerin ürettikleri feminist söylemlere ilişkin detaylı bulgular.....	110
Tablo 6. Feminist söylem özelinde anlam yönlerine ilişkin detaylı bulgular.....	113

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

BİT: Bilişim ve İletişim Teknolojileri

CEDAW: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DYP: Doğru Yol Partisi

HDP: Halkların Demokratik Partisi

İKD: İlerici Kadınlar Derneği

KA-DER: Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği

KESK: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu

LGBTQIA+: Lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel, interseks ve diğer queer bireyleri kapsayan şemsiye sözcük

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

OECD: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı

SHP: Sosyaldemokrat Halkçı Parti

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

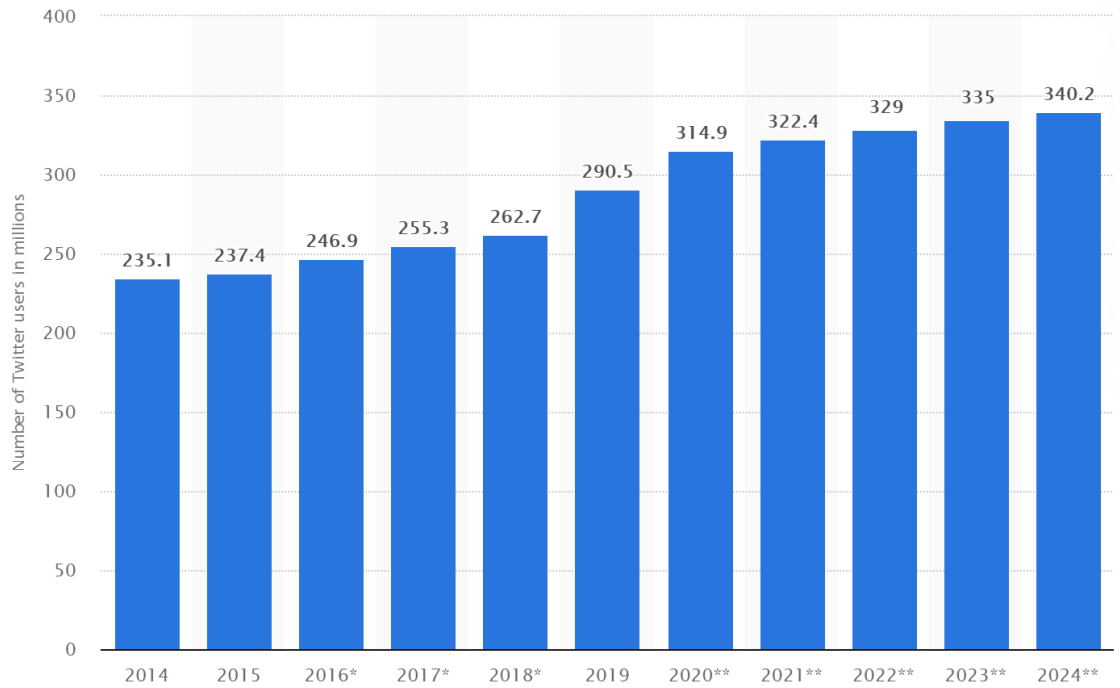
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TERF: Trans dışlayıcı radikal feminist

WoC: Beyaz olmayan kadınları tanımlamak için kullanılan İngilizce “women of color” teriminin kısaltması

GİRİŞ

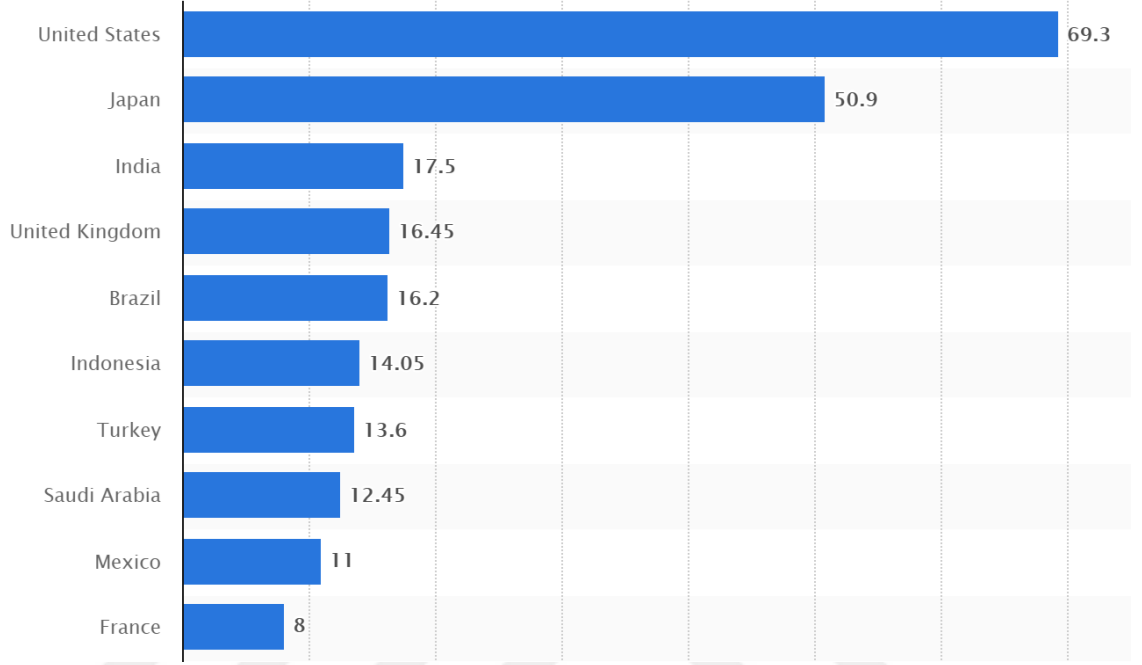
Facebook, Instagram ve Twitter gibi sosyal ağ sitelerinin bireylerin ve kitlelerin boş zamanlarını değerlendirme, haberleşme ve sosyalleşme biçimlerini dönüştürmelerine tanık olmaktadır. Özellikle pandemi sürecinde ev dışındaki her türlü etkinliğin çoğu zaman tehlikeli, kimi zaman tamamen yasaklanmış olması nedeniyle bilişim ve iletişim teknolojilerinin günlük hayattaki yeri giderek artmış ve hatta bu teknolojilerin sağladığı sosyal imkanlar gerçek dünyadakilerin yerini almaya başlamıştır. Aşağıda yer alan Şekil 1’de yıllara göre mevcut Twitter kullanıcı sayısı verileri ve gelecek tahminleri verilmiştir (Tankovska, 2021). Bu veriler ve tahminlerin ışığında, Twitter’ın kullanıcı sayısının her yıl istikrarlı olarak attığı ve bundan sonra da artmaya devam etmesinin beklendiği görülmektedir.

Şekil 1. Yıllara göre Twitter kullanıcı sayısı verileri ve gelecek tahminleri (Tankovska, 2021)

Twitter kullanıcılarının giderek artması, bu platformun sosyal bilimler açısından öneminin de giderek artması anlamına gelecektir. Arap Baharından (Frost, 2014, s. 12) ülkemizdeki Gezi Olaylarına kadar Twitter’ın yaygın olarak halk hareketlerinde de

kullanılması, bu platformun yalnızca sosyal değil aynı zamanda siyasi bir araç olduğuna da işaret eder.

Şekil 2. En çok sayıda Twitter kullanıcısı olan ülkeler 2021 (Tankovska, 2021)

Ocak 2021 verilerine göre dünya genelinde Twitter kullanıcılarının yüzde 31,5'i kadınlardan yüzde 68,5'i ise erkeklerden oluşmaktadır (Tankovska, 2021). Kadınlar, tarihin başından beri toplum hayatının her alanında farklı mücadeleler verirken kendilerinden sakınılan hakları elde etme amacıyla farklı dönemlerde farklı yöntemleri kullanmışlardır (Kolektif, 2020, s. 53). Dobrin'e göre bireyler her zamankinden daha çok örgütlenmekte, daha fazla fikir alışverişinde bulunmakta, mitingler düzenlemektedirler. Son yıllarda çevrimiçilik, bağlılık, aktivizmin giderek artması ile dijital teknolojiler de bu aktivist devrimin bir parçası haline gelmiştir. Gerçekleşen çevrimiçi diyalogların doğurduğu düşünceler, bu düşünlerin dış dünyadaki etkileriyle kıyaslanınca oldukça küçük sayılabilecek bir araç olan konu etiketleri, yani *hashtag*'ler aracılığıyla paylaşılmaktadır. Yakın geçmişte tanık olduğumuz üzere, *hashtag*'ler hızla zamanın ruhuna ayak uydurma becerisine sahiptir. #HepimizCharlieHebdo'yuz hareketinden ve daha yakın geçmişteki #BenDe (İng. #MeToo) hareketine kadar, konu etiketleri Twitter gönderilerini etiketlemenin ötesine geçerek küresel toplumsal

hareketlerin kamusal alana taşınmasına önyak olmuştur (Dobrin, 2020, s. 1; Voina, Anișoara, & Lorina, 2020, s. 64). Bu yüzden *hashtag* (#) kadar küçük ve görünüşte önemsiz bir sembolün nasıl olup da bireylerin birbirlerine ve ağ toplumuna bağlı hissetmelerini sağlayan sıra dışı bir simge hâline geldiği araştırılmaya değer bir gizemdir (Dobrin, 2020, s. 2; Tüfekçi, 2017, s. 26). Tüm bu verilerin ışığında, bu araştırma çalışması öncelikle feminizmin bir hareket olarak ortaya çıkışından başlayarak teknolojinin kadın mücadelesinin bir parçası olması ile karakterize edilen dördüncü dalga feminizme kadar geçen süredeki gelişmeleri alanyazın taraması yaparak özetlemiştir. Bunun ardından, dijital bilişim ve iletişim teknolojilerinin kadın ve toplumsal cinsiyet açısından önemi sosyal medya ve Twitter özelinden açıklanmış ve örneklenmiştir. Son olarak 2020 yılının 8 Mart Dünya Günü gerçekleştirilen Feminist Gece Yürüyüşünden bahsetmek amacıyla #feministgeceyürüşü konu etiketi ile paylaşılan gönderiler içe aktararak 24 saatlik zaman dilimi içerisinde gönderilen tüm veriler analiz edilmiştir. Yabancı dildeki gönderiler elendikten sonra geriye kalan 4192 gönderi nitel veri kodlama yöntemi ile kodlanmış ve içerikleri Josephine Donovan'ın *Feminist Teori* (2016) adlı eserinde detaylı olarak inceliği feminist teoriler çerçevesinde analiz edilmiştir.

Çalışmanın kapsamında derlenen verilerin anlam yönlerine ve kullanıcı profillerini ele alan detaylı nicel ve nitel analizlerin sonucunda ortaya çıkan bulgular tablolar halinde sunularak detaylı olarak incelenmiş ve yorumlanmıştır. Bu inceleme sonucunda, gerçekleştirilen eylemin yasaklanmış olmasına rağmen Taksim Meydanı'nda yapılması, eyleme polis müdahalesinin gerçekleşmesi ve kürtaj, beden algısı, seks işçiliği, LGBTQIA+ bireyler gibi konularda açılan pankartlar nedeniyle paylaşılan gönderilerin çoğunlukla radikal içerikli ve yarısından fazlasının olumsuz/eleştirel anlam yüküne sahip olduğu tespit edilmiştir. Olumsuz olarak kodlanan gönderilerde öne çıkan tema "kültürel, milli ve dini değerler" teması olmuştur. Bunu takiben, radikal pankartlarla ilgili eleştiriler, kadınların toplum içerisinde zaten erkeklerle eşit, hatta erkeklerden üstün konumda olduğu konusunda eleştiriler ve feminizmin erkek düşmanlığı olduğu konusunda eleştiriler izlemiştir. Olumlu yöneline sahip gönderilerde ise öne çıkan temalar polis şiddetinin eleştirilmesi, mevcut hükümetin kadın politikalarının ve polis şiddetine başvurmasının eleştirilmesi, kadın

hak ve özgürlüklerinin desteklenmesi gibi konulardır. Çalışmanın ilgi çeken bulgularından bazıları, bu konuyla ilgili paylaşımında bulunan herhangi bir parti ve politikacıya ait herhangi bir gönderinin tespit edilememiş olmasıdır. Bunun yanı sıra, çeşitli sivil toplum kuruluşlarına ait hesapların paylaştığı gönderilerin oldukça büyük çoğunluğunun olumlu ve destekleyici içeriklere sahip olduğu görülmüştür. Sivil toplum kuruluşlarına ait Twitter hesaplarının analiz edilen diğer gruplara kıyasla açık arayla daha fazla destekleyen gönderi paylaşmasını bu gibi kuruluşların kadın hakları özelinde insan hakları ve kadın mücadelesi ile ilgili bilinç ve farkındalık düzeylerinin daha yüksek olmasına bağlanabilir.

Bu çalışmanın özellikle Twitter olmak üzere sosyal medyada üretilen söylemlerin sosyal bilimler açısından önemine dikkat çekmesi ve bundan sonra yapılacak benzer çalışmalar için bir yol haritası ve ilham kaynağı olması umulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZMİN TARİHİ

Toplumbilimin en kapsamlı başvuru kaynaklarından Blackwell Sosyoloji Ansiklopedisi'ne göre *feminizm* terimi kadınların erkeklerle insani düzeyde eşit olduğunu ve bu nedenle erkeklerle eşit yasal hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiğini savunan düşünce sistemi ile siyasi, kültürel ve ekonomik uygulamaları tanımlar (Ritzer, 2007, s. 1666). Amerika Birleşik Devletleri'nde dünyaya gelen ve feminizm tarihi ve kadın çalışmaları alanında uzman tarihçi Estelle Freedman, ilk kez 1880'lerde Fransa'da ortaya çıkan, 1890'larda diğer Avrupa ülkelerinde de kullanılmaya başlayan ve 1910'lu yıllarda Kuzey Amerika'da da yaygınlaşan feminizm teriminin Fransızcada kadın anlamına *femme* sözcüğüne bir toplumsal hareket veya siyasi ideolojiyi tanımlayan *-izm* eki getirilerek türetildiğini anlatır. Sosyalizm ve komünizm gibi diğer pek çok *-izm*'in türetildiği bu dönemde ortaya çıkan feminizm terimi kadın meselesinin değişime tâbi bir düşünce kolu olduğunu vurgularken, tarih boyunca hem radikallikle bağdaştırılması hem bu düşünce akımına mensup kimselerin sözcüğün anlamı konusunda uzlaşmaya varamaması nedeniyle tartışmalı bir terim olmuştur (Freedman, 2002, s. 3; Hooks, 2016, s. 140-142). Britanyalı siyaset bilimci Andrew Heywood, *Siyasi deolojiler* adlı kitabının Feminizm başlıklı bölümünde feminist politikanın tarihini kısaca özetler. Heywood'a göre "feminizm" terimi son zamanlarda ortaya çıkmış olsa da feminist görüşler birçok farklı kültürde ifade edilmiştir ve bu düşünce akımının miladı Yunanistan ve Çin'in eski medeniyetlerine kadar takip edilebilir. Christine de Pisan'ın 1405'te İtalya'da yayınlanan Hanımefendiler Şehri Kitabı adlı eseri, geçmişte ünlü kadınların yaptıklarını kaydetme ve kadınların eğitim ve siyasal nüfuz hakkını savunma konusundaki modern feminist fikirlerin çoğunun öncüsü niteliğindedir (Heywood, 2007, s. 193). Bununla birlikte, on dokuzuncu yüzyıla kadar örgütlü bir kadın hareketi ortaya çıkmamıştır.

Sosyal ve siyasal bir hareket olan feminizmin "dalga" olarak adlandırılan birkaç döneme ayrıldığı kabul edilir. Birinci dalga feminizmin Mary Wollstonecraft'ın 1792 senesinde Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi eserini yayımlaması ile başladığı kabul edilir (Heywood, 2007, s. 289). ABD'deki feminist akım ise 1848 senesinde Seneca Falls'ta imzalanan ilk Kadın Hakları Bildirgesi ile başlamış olduğu ve 1920 senesinde

ABD’li kadınların oy verme hakkını kazanmasıyla sona erdiği düşünülmektedir (Heywood, 2007, s. 194). İkinci dalga feminizm ise 1960’larda başlayan aktivizm dönemini ifade eder. İkinci dalga feminizmin başlangıcı niteliğindeki olaylar ABD Başkanı Kennedy’nin 1961 senesinde Esther Peterson’ın başkanlığında gerçekleştirdiği Kadının Statüsü Kurulu ve Betty Friedan’ın 1963 senesinde *Feminine Mystique* adlı eserini yayımlamasıdır. Üçüncü dalga feminizm ise, hayatlarının büyük bir kısmını yirmi birinci yüzyılda yaşamış olan modern kadın ve erkeklerin fikirlerini ve eylemlerini tanımlamaktadır (Ritzer, 2007, s. 1666). Tarih boyunca feministler, mülkiyet ve oy verme hakkı, doğum kontrolü, üreme hakları, aile içi şiddet, cinsel taciz ve tecavülden korunma ve eşit ücret gibi hak ve özgürlüklerin kazanılması için mücadele etmişlerdir.

Feminist aktivist, yazar ve düşünür Bell Hooks, *Feminizm Herkes İçindir* adlı kitabının girişinde feminizmi basitçe “cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir hareket” olarak tanımlar (Hooks, 2016, s. 12). Karen Offen (1988), feminizm kelimesi ve türevleri ilk olarak Fransa’da ve oldukça yakın zamanda ortaya çıktığını ve anca 1890’ların başlarında kadınların kurtuluşu hareketiyle eşanlamlı olarak kullanılmaya başlandığını belirtir. Kendini feminist olarak adlandıran ilk kadın, Fransa’da kadınların oy hakkını savunan Hubertine Auclert olmuştur ve bu terimi yayımladığı *La Citoyenne* adlı dergide 1882 tarihinden beri kendisini ve fikirdaşlarını tanımlamakta kullanmıştır (s. 126). Her ne kadar feminizm ve feminist sözcükleri, 1970’lere kadar günlük dilde yaygın bir şekilde kullanılmamış olsa da dönemin kadın hakları savunucuları arasında bilinen bir terimdir. Örneğin, kadınların oy verme hakkını savunan Amerikalı bir annenin kızı olarak dünyaya gelen oyuncu Katherine Hepburn 1942 tarihli *Yılın Kadını* adlı filmde feminist hareketten söz etmiştir (Bergmann ve Schlau, 2017, s. 260). Yani, günlük dile henüz yerleşmemiş olsa da kadın haklarıyla ilgilenen kimselerce kullanılmaktadır.

Merriam-Webster sözlüğünün verilerine göre 2017 senesinde en çok aranan kelime feminizm idi (Merriam-Webster, 2017). Yani, feminizm hiç bu kadar popüler olmamıştı! Feminizm ana hatlarıyla üç (son dönemlerde, dört) dalgada incelenir. 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başını içeren dönem, birinci dalga feminizm olarak tanımlanır. Hale Kolay, birinci dalga feminizmin başlıca faaliyet alanlarını kadınların

mülk sahibi olma, eğitim alma ve oy kullanma haklarının tanınması olarak özetler. Çeşitli yasal ve sosyal baskılarla karşılaşan bu feminist hareketin sonucunda 20. yüzyılda tüm kadınlar seçme ve seçilme hakkına kavuşmuştur (Kolay, 2015, s. 5). Oy hakkının kazanılmasıyla bir süre hızlı kesilen feminizm, 1960'ların sonlarında ikinci dalgasıyla yeniden gündeme gelir. Kolay'a göre, bu dönemde kadınlar yasalar karşısında erkeklerle eşit koşullarda olmalarına rağmen, hayatlarını erkeklerden farklı biçimde yürütmektedirler. Uymaları talep edilen toplumsal kural ve kalıpların cinsiyetlerinin değil, toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiş düzenin sonucu olduğunu fark eden kadınlar, bu düzene karşı baş kaldırmaya başlarlar. Kadınlar, çalışma, siyasete katılma, akademik ve güzel sanatlar eğitimi alma gibi haklara zaten sahiplerdir ancak yasalarla tanınan bu haklar, mevcut toplumsal kurallar, cinsiyetçi düşünce yapıları ve gelenekler yüzünden uygulamaya geçirilememiştir. Buna ek olarak, toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiş düzenin hâkim olduğu hane içindeki cinsiyete göre eşit olmayan rol, görev ve güç dağılımı de devam etmektedir. Bu dönemde, Batı'da cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele amacıyla, örgütlenmeler başlamış, fanzin ve dergiler çıkarılmış, üniversitelerde toplumsal cinsiyet araştırmaları yürüten *Kadın Çalışmaları* bölümleri ve *Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri* faaliyete başlamıştır. Benzer şekilde, kültür ve sanat dünyası, edebiyat, medya ve bilim gibi alanlardaki kadın temsilleri sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlanmıştır (Kolay, 2015, s. 8-9). Feminizmin üçüncü dalgası, kitle iletişim araçlarının hızla yaygınlaştığı 1990'lı yıllarda ortaya çıkar. Kolay'a göre bu dönemde, kadınlar ve kadınların ezilme biçimleri arasındaki farklılığa vurgu yapılmaya başlanır. Etnik kimlik, cinsel kimlik ve yönelim ve sosyoekonomik sınıf gibi kadınları birbirinden ayıran farklılıklar toplumsal geleneklerin sonucudur. Üçüncü dalga feministler, kadınlar arasındaki farklılıkların ve farklı tahakküm biçimlerinin ayırdına varılmasının ve farklı tahakküm biçimlerine göre politikalar üretilmesinin önemine dikkat çeker. Yine aynı dönemde, feminizmin odak noktası kadın ve erkeklerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasını talep etmenin de ötesine geçerek, dünyanın tüm bireyler için daha yaşanabilir bir yer olması için çabalayan ekofeminizm gibi kapsayıcı ve bütüncül feminist akımlar da ortaya çıkar (Kolay, 2015, s. 10; Johnson, 2017, s. 24; Krolokke ve Sorensen, 2006, s. 17). Son olarak, dördüncü dalga feminizm terimi 2012 ve sonrasında ortaya çıkan ve özellikle feminist mücadele alanı

olarak internet ve sosyal medya platformlarını kullanan yeni nesil feminizm akımını kendinden önceki akımlardan ayırt etmek amacıyla kullanılmaya başlanır. Munro'ya göre dördüncü dalga feministler, üçüncü dalga feministlere benzer şekilde, azınlık gruplarının politika ve ekonomide daha fazla temsil edilmesini talep ederek, politikalar ve uygulamalarının toplumun tüm kesimlerine mensup kimselerin bakış açılarını göz önünde bulundurmasının toplumu daha eşitlikçi bir hale getireceğini savunurlar (Munro, 2013, s. 22). Dördüncü dalga feminizmi kendinden önceki akımlardan ayıran diğer bir özellik ise, bu dalgayla birlikte feminizm kavramının, erkek egemen düzenin baskısı altında kadınlara benzer şekilde ezildiği düşünülen LGBTQIA+ bireyler için en kapsayıcı feminizm olmasıdır (Maclaran, 2015, s. 15). Dördüncü dalga feminizm, internet kültürüyle iç içe olması nedeniyle dijital feminizm veya siber feminizm gibi adlarla da anılmaktadır.

1.1. Birinci Dalga Feminizm

Kadın hareketinin başlangıçta en güçlü olduğu ülkeler siyasi demokrasinin en ileri olduğu ülkeler olmuştur. Bu nedenle birinci dalga feminizm, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında, çoğunlukla Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşen feminist hareket dönemini ifade eder. Hale Kolay, birinci dalga feminizmin kadın kimliğinin yalnızca fiziksel bir bedenden ibaret olmadığı ve tıpkı erkekler gibi kadınların da akıl ve irade sahibi bireyler olduğu fikrinden yola çıktığını belirtir. Kolay'a göre, birinci dalga feminist hareket, kadınların özgürleşmesinin eşit yurttaşlıktan geçtiğini savunan kadınların erkeklerle eşit vatandaşlık haklarını elde etme mücadelesi etrafında gelişmiştir (Kolay, 2012, s. 41). Siyasal eşitsizliklerin yanı sıra toplumsal ve kültürel eşitsizliklerle mücadeleye de odaklanan yeni feminist akımı tanımlamak için ikinci dalga feminizmin teriminin kullanılmaya başlanmasının ardından, feminist hareketin öncüsü olan Süfrajeterin, yani kadınların seçme ve seçilme hakkını kazanması için mücadele veren kadın hareketinin faaliyet gösterdiği dönemi belirtmek için kullanılmaya başlanır. Başlangıçta, kadınlar için eşit sözleşme ve mülkiyet haklarını savunan feminizm, 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, siyasal güç kazanmaya, özellikle de kadınların oy verme hakkına odaklanmıştır (Flexner, 1996, s. 338). Ancak bu dönemde bile, ileride ikinci dalga feminizmin konusu olacak kadınların

cinsel, üreme ve ekonomik hakları gibi konuları dile getiren Voltairine de Cleyre (Palczewski, 1995, s. 55) ve Margaret Sanger (Paglia, 2008, s. 6) gibi ileri görüşlü feministler olmuştur. Öte yandan 1854 yılında, Florence Nightingale orduya yardım eden kadın hemşireler birliğini kurarak (Fernandes, 2017, s. 90) 19. yüzyıldaki kadın mücadelesine sosyal ve hukuksal hak ve özgürlükleri aşan bir katkıda bulunmuştur. İngiltere’de Süfrajelerin düzenlediği eylemlerin sonucunda 1918 senesinde Halkın Temsili Kanununun kabulü ile 30 yaşından büyük ve ev sahibi olan kadınlara seçme hakkı verilmiş, 1928 senesinde bu kanun, yirmi bir yaşını aşkın tüm kadınları kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Phillips, 2004, s. 991). ABD’deki çok farklı gruplardan kadını kapsayan birinci dalga feminizmin 1919’da kadınlara tüm eyaletlerde oy kullanma hakkı tanınmasıyla sona erdiği düşünülmektedir (DuBois, 1997, s. 273). Dünya genelinde birinci dalga feminizm akımının kadınların seçme ve seçilme hakkını kazanmasıyla birlikte yerini ikinci dalga feminizme bıraktığı görüşü hâkimdir.

2007 senesinde Türkçeye de çevrilen *Siyasi İdeolojiler* adlı kitabın yazarı Britanyalı siyasetbilimci Andrew Heywood (2007), İngiliz kadın yazar, düşünür ve kadın hakları savunucusu Mary Wollstonecraft tarafından kaleme alınan *Vindication of the Rights of Women* (Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi) eserini ilk modern feminist eser olarak kabul eder (s. 289). 1792 senesinde *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* eserini yayımlamasıyla Birinci Dalga Feminizmin doğuşuna önayak olduğu kabul edilen Wollstonecraft, bu eseri kadınları cahil bırakarak köleleştireceğini düşündüğü devlet destekli eğitim sistemi teklifine cevap olarak kaleme almıştır (Sofia-Rothschild, 2009, s. 9). Wollstonecraft (1792), bu eserde “Kadınların erkeklerle aynı hakları paylaşmasına izin verseniz, onlarla aynı erdemlere sahip olduklarını göreceksiniz.” diyerek kadınların erkeklerle aynı fırsatlara sahip olduğunda en az onlar kadar başarılı olabileceğine değinerek cinsiyetler arası fırsat eşitliğini savunur (s. 343). Kadının özgürleşmesi fikrinin toplumun istikrarına bir tehdit olarak görüldüğü bir dönemde, Mary Wollstonecraft, kadınların da farkındalık ve sorumluluk sahibi vatandaşlar arasında yer alabileceği bir dünyayı öngörmüştür. Sofia-Rothschild’e göre bu hem devrimci hem zamanın geleneksel düşünce yapısını sorgulaması açısından mevcut düzene başkaldıran bir fikirdir. Wollstonecraft, kaleme aldığı bu eserle tartışma ortamını körüklemiş, yani başka bir deyişle, tanık olduğu haksızlıkları gözler önüne

sererek hem kadınlara hem erkeklere fayda sağlayacağını düşündüğü “iyileştirmeleri” savunmuştur (Sofia-Rothschild, 2009, s. 13). Bu sebeple Mary Wollstonecraft’ın bu eseriyle, ileride birinci dalga feminizm olarak anılacak toplumsal akımın öncüsü olduğu kabul edilir.

Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelenendirilmesi* adlı eserinde sıklıkla Aydınlanma Çağı yazar ve düşünürü olan Jean-Jacques Rousseau’nun *Emile* (1779) adlı kitabından alıntılara yer verir. Rousseau’ya göre kadınlar tabiatları gereği erkeklerden daha zayıf ve daha pasiftir (s. 357). Kadın ve erkekler insanlığın ortak amacına eşit katkıda bulunsa da bunu farklı şekillerde yapar. Yazara göre, cinslerden “Biri aktif ve güçlü olmalı, diğeri pasif ve zayıf olmalı. Biri mutlaka arzu edecek ve başarabilecektir, diğerrinin çok az direnç göstermesi yeterlidir” (Rousseau, 1779, s. 358). Bu görüş ışığında, Rousseau kadınların özellikle erkekleri memnun etmek için yaratılmış olduğu sonucuna varır ve bunun doğanın kanunu olduğunu söyler (Sofia-Rothschild, 2009, s. 27). Mary Wollstonecraft (1792), Rousseau’nun bu görüşüne sonuna kadar karşı çıkmıştır; ona göre kadın ile erkek arasındaki mevcut farklılıklar, doğal değildir ve toplum tarafından öğretilmiştir (s. 149). Wollstonecraft, bu iddiasıyla toplumsal cinsiyet meselesinde sıklıkla tartışılan toplumsal cinsiyete bağlı özelliklerin bireyleri doğası nedeniyle mi yoksa yetiştirme biçimlerinin bir sonucu olarak mı ortaya çıktığı ikilemine cevap verir.

Tarihin başından beri hemen her toplumda kadın ile erkeğin gerek doğuştan gelen özellikleri gerekse mizaçları bakımından birbirinden farklı, hatta birbirinin zıddı olduğu görüşü hâkim olmuştur. Kişinin doğuştan gelen cinsiyet kimliği ve özelliklerinin hayatının geri kalanı boyunca yapacaklarında, başarılarında ve ilgi alanlarında o kişiye ait diğer özelliklerden daha etkili olacağı fikri günümüzde bile yaygındır. Tıp doktoru ve sosyal bilimci Meltem Çiçekçioğlu bu varsayımın geçerli olmadığını ve bireyin cinsiyetinin birtakım biyolojik özellikleri dışında bilgi vermediğini belirtir. Çiçekçioğlu’na göre birinin kadın olduğunu bilmemiz onun atletik yetenekleri hakkında değerlendirme yapmamızı sağlayamayacağı gibi, erkek olduğunu bilmemiz de o kişinin matematik alanındaki yeteneklerini hakkında tahminler yapabilmemiz için yeterli değildir (Çiçekçioğlu, 2011, s. 17). Simone de Beauvoir ise benzer bir görüşü *İkinci Cins*

adlı eserinde kaleme aldığı ve zaman içerisinde feminizmin en bilenen sloganlarından biri haline gelen “Kadın doğulmaz, kadın olunur.” sözüyle aktarmıştır (Beauvoir, 1973, s. 301). Yani kadını kadın yapan kromozomları veya cinsel organlarından çok, içinde bulunduğu toplum ve yetiştirilme tarzıdır.

Amerika Birleşik Devletleri’nde, 1840’larda, kısmen köleliği kaldırmak için yürütülen mücadeleden ilham alan bir kadın hareketi ortaya çıkar. 1848 senesinde düzenlenen Seneca Falls Kongresi ve burada sunulan bildirge, ülkedeki kadın hareketinin miladı olarak kabul edilir. İngiltere’de kadınların oy verme hakkının uzantısı olarak ortaya çıkan kadın hareketi, ABD’de ise köleliğin kaldırılmasını talep eden *abolition* hareketiyle birlikte gelişmiştir (Heywood, 2007, s. 194). *Blackwell Sosyoloji Ansiklopedisi*’ne göre ABD’deki kadın hareketinin ilk dalgası sanayileşme, ulusal kalkınma ve bireylerin haklarıyla ilgili kamuoyu tartışmaları sonucunda büyük bir toplumsal değişimin meydana geldiği bir atmosferde ortaya çıkmıştır. Kölelik meselesi birçok kadını kamusal alana çekmiş ve kadınlar 1800’lerin başlarındaki köleliği kaldırmayı hedefleyen hareketin örgütlenmesinde oldukça etkili olmuştur. 1837 senesinde kadınlar ilk kez erkeklerin yardımı olmadan Amerikan Kadın Kölelik Karşıtı Kongresini düzenlemiştir. Kölelik karşıtı harekette yeterince söz ve katılma hakkı verilmeyen kadın devrimciler, erkekler olmadan gerçekleştirilen ilk kongreden 11 yıl sonra ise ilk kadın hakları bildirgesini düzenlemişlerdir. 14 Temmuz 1848 tarihinde köleliğe karşı olan kadın aktivistler Lucretia Mott ve Elizabeth Cady Stanton tarafından düzenlenen *Seneca Falls Kadın Hakları Bildirgesi*, eğitim hakları, mülkiyet devrimi ve kadınların hane içindeki kısıtlayıcı rolleri gibi konulara odaklanmıştır. *Seneca Falls Bildirgesi*, ABD’deki kadın hakları hareketini tetiklemiş ve bunun sonucu olarak 1850’lerde Ohio, New York, Pennsylvania, Massachusetts ve Indiana eyaletinin küçük kasabalarında pek çok kadın hakları toplantısı ve kongresi yapılmıştır (Ritzer, 2007, s. 1673). Bu nedenle *Seneca Falls Bildirgesi* ve kongre sonucunda yayımlanan *Duygular Bildirisi*, ABD’deki kadın hareketinin miladı olarak kabul edilir. Öte yandan, Seneca Falls Bildirgesi ABD’deki kadın hareketinin doğumu kabul edilirken, doğumun gelişimin henüz ilk aşaması olduğu da unutulmamalıdır (Flexner, 1982, s. 77). 1920 senesinde ABD’li kadınların oy verme hakkını kazanmasıyla ilk somut zaferini elde edecek olan kadın hareketinin olgunluğa ulaşması daha uzun zaman alacaktır.

Feminist Politika Teorisi adlı kitabında Valeria Bryson özellikle Maria W. Stewart (1803-1879) ve Seneca Falls Bildirgesinin düzenleyicilerinden olan Elizabeth Cady Stanton (1815-1902) gibi birinci dalga Amerikalı feministler fikirlerini ilk olarak dönemin ilk yıllarındaki dini gelişmenin ürünü olan ahlaki reform hareketleri bağlamında geliştirdiğini belirtir (Bryson, 2019, s. 59). Siyah kadın feminist Stewart (1987), Tanrı'nın gözünde siyah, beyaz, kadın, erkek, herkesin eşit olduğunu, herkese Tanrı tarafından her Amerikalıya eşit akıl ve özgürlük verildiğini savunarak bireylerin ırk veya cinsiyet üzerinden birbirinin üzerinde üstünlük iddia etmesine karşı çıkar ve Hıristiyan Amerikalı kimliği altında birleşmeyi önerir (s. 46, 47). Stewart'a göre siyah kadınlar feminist harekete siyah Amerikalılar haklarına kavuşsun diye dâhil edilmemişlerdi, hareketin merkezindeydiler (Bryson, 2019, s. 60). 1831 ve 1833 yıllarında halka açık alanlarda siyah kölelerin özgürleşmesini savunan konuşmalar yapan Stewart'ın kadın hareketine yaklaşımı, o dönem ABD'de yaygın olduğu üzere dini bir temele dayanmaktadır. Stewart, bunu yanı sıra kız çocuklarının eğitimi konusuna da sıklıkla dikkat çekmekteydi ve dik başlı karakteriyle çok da sevilmeyen bir kamu figürü haline gelir (Flexner, 1982, s. 44). Köleliğin kaldırılması hareketiyle seslerini duyuran ve böylece kadınların da bir sesinin (ve gücünün) olabileceğini kanıtlayan kadın eylemciler, feminist hareketin doğuşunda bu sayede etkili olmuştur.

Bryson'ın aktardığı üzere bu dönemde evli bir kadın Britanya'da olduğu gibi ABD'de de yasal ve ekonomik haklarını eşine devretmiş oluyordu ve bunun sonucunda, kocasından şiddet görmesi hâlinde kendini koruma veya kendi mülkiyetini ve mallarını sahiplenme ve alıp gitme hakkı yoktu (Bryson, 2019, s. 61). Evli kadınların kocasının mülkü olarak görüldüğü böyle bir zamanda, beyaz kadınlar açısından kadınlarla kölelerin durumları arasında bir benzerlik var görünüyordu ve beyaz kadınların ve kölelerin evin lideri olan erkeğe ortak boyun eğişleri birinin durumuna meydan okunmasının diğeri üzerinde de etkileri olacağı anlamına geliyordu Giddens, 1986'dan aktaran Bryson, 2019, s. 62). Kadınların evin erkek liderine karşı ikincil konumunun kölelikle kıyaslanması günümüzde bile sıklıkla kullanılan bir kıyaslamadır ancak ne yazık ki bu talihsiz benzetme, köle olan siyah kadınların özel durumlarını göz ardı ettiği için siyah kadınları beyaz feminist hareketten daha da uzaklaştırarak seslerinin yeterince duyulamamasına sebep olmuştur (Bryson, 2019, s. 62). Beyaz kadınların kadın hareketi

içerisindeki mücadelesi beyaz erkeklerle aynı sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklere sahip olmaya odaklanır. Siyahi kadınlar içinse durum bu kadar basit değildir. Bu dönemde siyahi kadınların eğitim ve kendini geliştirme konusundaki imkânları, artık köle olmasalar dahi, oldukça kısıtlıdır (Flexner, 1982, s. 95). Bu durum, aslında birbirini destekliyor gibi görünen beyaz feminizm ve siyah feminizmin söylem ve hedeflerinin tarih içerisinde birbirinden farklılaşmasına sebep olmuştur.

Aynı dönemde yaşamış olan ve bir köle olarak dünyaya gelip özgürlüğünü kazandıktan sonra kölelik karşıtı ve kadın hakları savunuculuğu yapan Afrika kökenli Amerikalı Sojourner Truth (1797-1883) meşhur “*Ben Kadın Değil Miyim?*” (*İng. Ain't I A Woman?*) konuşması ile siyah kadınların çoğunlukla göz ardı edilen çifte dezavantajlı konumuna dikkat çeker. Kadın ve beden konusunda araştırmalar yapan Meredith Minister, siyah, kadın ve sakat olmak üzerine yazdığı makalesinde Truth’un hayatının ilk otuz yılını köle olarak geçirdiğine ilk önce iki kardeşinden, ardından dokuz yaşındayken ebeveynlerinden koparılıp çalışmaya zorlandığına yer verir. Kendi anlatısına göre, Truth’un bedeni sadece siyah ve kadın değil, aynı zamanda sakattır (Minister, 2012, s. 3). Erkeklerin üstünlüğünü varsayan toplumsal cinsiyet hiyerarşisi, yetenek ideolojisine dayanır. Minister’a göre Bedenini sosyal normlara meydan okuyan bir yapı olarak inşa eden Truth, on dokuzuncu yüzyıl kölelik karşıtlarının ve kadın hakları eylemcilerinin insan bedenleri arasındaki görünür farklılıkların doğasına ilişkin tartışmalarda önemli yer sahibidir. Sojourner Truth, 1851 senesinde, ABD’nin Ohio eyaletindeki Kadın Hakları Bildirgesinde kürsüye çıkarak “*Ben Kadın Değil Miyim?*” konuşmasını yapar. Konuşma esnasında “Ben kadın değil miyim? Bana bakın. Koluma bakın. Bu kolla tarlaları ektim, sürdüm, hasat ettim ve hiçbir erkekten geri kalmadım. Bir erkek kadar yemek yedim ve bir erkek kadar çalıştım. Ben kadın değil miyim?” diyerek gömleğinin sağ kolunu omzuna kadar sıvar ve en az erkek bir işçi kadar kaslı pazılarını dinleyenlere gösterir (Truth, 1875, s. 134). Minister’a göre Truth, bu duruşuyla kadınların erkeklere nazaran zayıf olduğunu öneren normatif kültürel söylemi kabul etmeyi reddeder ve bunun yerine bu normlara kendi öznel gerçekliğiyle meydan okuyan bir konuşma yapar. Truth’un kendi bedeniyle sergilediği kadının gücü, tüm kadın bedenlerinin potansiyel gücünü temsil eder. Sojourner Truth, bedenlerin sadece beyaz erkek (üstün), Afrikalı-Amerikalı (ırk nedeniyle ikincil) veya kadın (cinsiyet

nedeniyle ikincil) olarak tanımlandığı bir bağlamda Afrikalı-Amerikalı kadın bedenlerine yer açar (Minister, 2012, 3). Bununla birlikte, birinci dalga feministler ve kölelik karşıtları eşit kabiliyetin temeline ırksal ve toplumsal cinsiyet eşitliği yerleştirerek, ırkçılık ve cinsiyetçiliğin altında yatan, kabiliyet ideolojisini (bireye fiziksel ve zihinsel kabiliyetlerine göre değer biçen bir ideoloji) savunmuş oldular. Bu açıdan, on dokuzuncu yüzyıl feministlerinin modern feministlere göre daha *ableist* (engellilere karşı ayrımcı) olduğu da söylenebilir.

Özgürleşen siyah Amerikalı kadınlar, ırkçılık ve cinsiyetçiliğin yanı sıra pek çok kamusal engele de takılırlar. Eleanor Flexner'in *Mücadele Yüzyılı* adlı kitabında etraflıca değindiği üzere, siyahlar kendilerine düşman bir ülkede özgürlüğe kavuşurlar. Herhangi bir mesleki eğitime sahip değillerdir, hatta çoğunun okuma yazması yoktur. Bu nedenle sadece fiziksel güç gerektiren işlerde çalışmaya mecbur kaldıkları için, aslında köle statüsünün üzerine çıkmaları ilk etapta söz konusu olmaz. Siyah erkekler teoride, siyah kadınların sahip olmadığı mülk sahibi olma ve oy verme gibi birtakım yasal haklara kavuşmuş olsalar da günlük hayatta bu yasal haklarını kullanacak konumda değillerdir. Yine de siyah erkekler beyazların egemenliğindeki bir toplumda siyahlara ne kadar fırsata sahip olunabilirse, bunlardan faydalanmış ve kendi işlerini kurabilmeleri için temel eğitime erişebilmişlerdir (Flexner, 1982, s. 129-30). Siyah kadın hareketinin köleliğin kaldırılmasından sonraki öncelikli hedefi siyah kız çocukları ve kadınların eğitime erişiminin sağlanması olur.

ABD'de köleliğin kaldırıldığı 1985 senesinde, beyaz kadınlar henüz oy verme hakkına sahip değildir. Siyah erkeklerin özgürleştikten sonra oy verebiliyor iken kadınların oy veremiyor olması erkek ve kadınları ayıran vatandaşlık haklarındaki adaletsizliğe dikkat çeker. Bu vesileyle Elizabeth Cady Stanton, Susan Anthony ve Lucy Stone gibi dönemin önemli feminist eylemci ve düşünürleri, pek çok yasal haktan mahrum bırakılan kadınların gerçek anlamıyla birer vatandaş olup olmadıklarını sorgulamaya başlar (Flexner, 1982, s. 145-46). ABD İç Savaşı sonrasında kadınların oy verme hakkı için mücadelenin patlak verdiği ilk eyalet Kansas olur. İç Savaş'ın ardından Batıyı özgürleştirmek için yola çıkan kabilelerdeki kadınlar beraberinde devrimci fikirlerini de getirir. Yeni yerleştikleri Colorado, Nevada, Wyoming,

Kaliforniya gibi bölgelerde kadınlar, en erkekler kadar zorlu şartlarda misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirerek yaşayıp çalışırlar. Hatta bu zorlu süreç boyunca bölgeyi yeniden inşa etmeye gelen kabileler içerisinde kadın başına bazı bölgelerde üç, diğer bölgelerde sekiz, hatta yirmiye kadar çıkan sayıda erkek düşmektedir (Flexner,1982, s. 159-60). Bu durum kadınların ellerini güçlendirerek onlara toplumsal ve nihayetinde siyasal bir güç ve kapital sağlar. Böylece on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan kadınlar inşa etmekte oldukları yeni topluluklar içerisinde saygı duyulan bir konuma sahip olarak ülkenin Batısındaki Wyoming (1869) ve Utah (1870) gibi bazı eyaletlerde toprak sahibi olma ve yerel seçimlerde oy kullanma hakkını elde ederler (Bryson, 2019, s. 145). Bu gelişmelerin eyaletlerin tamamına yayılması için neredeyse yarım asır geçmesi gerekecektir.

Siyaset tarihi açısından on dokuzuncu yüzyıl, yalnızca kadın hareketinin doğduğu yüzyıl olması nedeniyle değil, aynı zamanda Karl Marx (1818-1883) ve Friedrich Engels'in (1820-1895) yaşadığı ve teorileri kaleme aldığı yüzyıl olması nedeniyle de önemlidir. Marx ve Engels'in feminist olduğunu söylemek doğru olmasa da düşüncelerinin toplumsal cinsiyet çalışmalarını ve feminizm okumalarını etkilediğini rahatlıkla görebiliriz. Valeria Bryson, *Feminist Politika Teorisi* (2003) kitabının bir bölümünü Marx ve Engels'in feminizme olan katkılarına ayırır. Bryson'a göre Marx ve Engels'in oldukça karmaşık ve farklı yönlerden yorumlanmaya açık olan teorileri, dünyayı sürekli değişen ve ilerleyen bir yer olarak gören ve bireysel haklara, adalete ve insan doğasına yönelik liberal fikirlerin evrensel ilkeler olmadıklarını, ama insanlık tarihinin belli bir döneminin sonucunda ortaya çıktıklarını savunan bir dünya görüşünü temel alır (Bryson, 2019, s. 102). Engels, 1884 senesinde yayımlanan *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı eserde özel mülkiyet, çekirdek ailenin doğuşu ve kadının aile içindeki konumunu detaylı şekilde ele alır. Engels, modern aile kavramının doğal olduğu fikrini reddeder. Bryson'ın aktardığı şekilde, Engels ilk toplumlarda cinsel ilişkiler rastgele kişilerle kontrolsüzce yaşandığını, bunun ilerleyen dönemlerde ilkel toplumların belirgin özelliklerini oluşturan "iki-başlı aile" şeklini aldığını savunmuştur. Bu değişimin arkasında yatan sebep başta, ensest ilişkileri yasaklayan kabilelerin daha güçlü olmasını sağlayan doğal seleksiyondur. İlkel toplumlarda kadınların evdeki işlerden sorumlu olduğu, erkeklerinse tarım ve hayvancılık işlerini

üslendiği cinsiyete dayalı bir iş bölümü vardı, ancak iki-başlı ailelerde bu iş bölümü kadını köleleştirmemiştir çünkü hane kadın hâkimiyeti altındaydı ve Engels'in "analık hukuku" olarak adlandırdığı şekilde miras konusunda söz hakkı kadınlara aitti (Bryson, 2019, s. 105). Analık hukukuna göre soy zinciri yalnızca kadın üzerinden devam etmekteydi ve miras kadının kardeşleri ile çocuklarına kalırdı (Engels, 2003, s. 54). Toplumsal cinsiyetlendirilmiş olmasına rağmen nispeten eşitlikçi olan bu düzen hayvansal tarıma geçilmesiyle değişir. Bryson'ın Engels'ten aktardığına göre, erkeklerin faaliyet gösterdiği bu yeni bir ekonomik faaliyet alanının doğması bazı erkeklerin hızla mülk sahibi olarak diğer erkeklerden üstün konuma gelmesine ve aile içerisindeki konumlarını güçlendirmelerine yol açar. Mülk edinen erkekler, bunları kendi çocuklarına bırakmak ister ve bunu yapabilmek amacıyla geleneksel analık hukuku sistemini ortadan kaldırarak kadınları tekeşliliğe zorlarlar (Bryson, 2019, s. 105). Bunu yapmaktaki amaçları miraslarının yalnızca kendi soyundan gelen çocuklarına kalmasını sağlamaktır.

Engels'e göre analık hukukunun yıkılması, kadınların tarihteki en büyük kaybı olmuştur. Analık hukukunun yıkılmasıyla, hane içinde dahi tahakkümü elinde tutan erkekler, bunun sonucunda kadınları aşağılamış, köleleştirmiş, onları bir haz objesi çocuk doğurma aracı konumuna indirgemıştır. Özellikle Antik Yunan döneminde ortaya çıkarak klasik çağda da devam eden kadının bu aşağılanmış konumu, süslenip püslenerek aldatıcı görünümlere sokulup yumuşak biçimler altına saklansa da hiçbir zaman ortadan kalkmamıştır (Engels, 2003, s. 56). Freedman; Marx ve Engels'in işçi sınıfına mensup kadınların hem hane içinde hem iş hayatında ezilerek iki katı emek sömürüsüne maruz kaldığını kabul etmesini feminizm açısından önemli bulur. Kadınların emekleri karşılığında erkeklerden daha az kazanç elde etmesi onları kocalarına muhtaç kılar ve erkekler bu sayede eşlerinin hane içi emeğini sömürmeye devam edebilmektedir. Engels, bu bağlamda kadın emeğini sömüren kocayı burjuvaziye, emeği sömürülen kadını ise işçi sınıfına benzetir (Freedman, 2002, s. 59). Bryson'a göre ise, Engels kadınların köleleşmesinin ilk olarak özel mülkiyet ve sınıflı toplum kavramlarının ortaya çıkmasının sonucu başladığını savunarak kadınların üzerindeki baskının sınıf ayrımı dışında bir sebebi olmadığını da iddia etmektedir. Marx ve Engels'in yakın zamanda gerçekleşmesi öngörülen komünist devrim sonucunda özel

mülkiyetin ortadan kalması ile erkeklerin kadınları sömürme gerekçeleri yok edileceğinden kadınların üzerindeki cinsiyetçi baskı da kendiliğinden sona erecektir. Engels, kadın-erkek eşitliğine dayalı yeni düzenin hâlihazırda kapitalist düzen içerisinde gelişmekte olduğunu savunmuştur çünkü kadın ve çocuk işçiliğinin artmasıyla aile içindeki güç dinamikleri değişmektedir (Bryson, 2019, s. 106). Bunlardan anlaşılacağı üzere Marx ve Engels'e göre kadının toplumdaki ikincil konumları ekonomik konumlarının sebebi değil, sonucudur.

Marx ve Engels'in kadın ve aile konusundaki görüşleri kadın hareketinin henüz doğum sancıları çektiği on dokuzuncu yüzyıla göre oldukça ileri görüşlü olsa da modern feminizm tarafından sıklıkla eleştirilir. Joan W. Scott'ın *Feminist Tarihin Peşinde* adlı eserinde bahsettiği şekilde, ırk, sosyo-ekonomik sınıf ve toplumsal cinsiyet kavramları birbirlerine benzer şekilde kullanılsa da aslında bu kavramlar birbirine denk değildir. Yani işçi sınıfının ezilme şeklini, kadınlarınkine, kadınların ezilme şeklini, ABD'deki siyahlarınkine benzetmek bizi yanlış çıkarımlar yapmaya itebilir. Marx'ın eserlerinde detaylarıyla ele aldığı sınıf kavramı, tarihsel değişim ve ekonomik determinizme dayanır; oysa ne ırk ne toplumsal cinsiyet kavramları bunun gibi bir tarihsel bağlama, berraklığa ve tutarlılığa sahiptir (Scott, 2013, s. 64). Bryson'a göre (2019), Engels'in, Marx'ın da ilk eserlerinde dile getirdiği ve kadınlar ile erkekler arasında özgün ve doğal bir iş bölümü olduğuna yönelik iddiasının ilerideki gelişmelere ciddi etkileri olmuştur. Engels'in kadınların doğaları gereği ev ve aileden sorumlu olduklarını varsayması kapitalizm öncesi ekonomilerde kadınların aldığı görevleri görmezden gelmiştir (s. 110). Bu talihsiz yaklaşım, kadının tarih boyunca önce anne ve ev hanımı olduğu fikrini pekiştirici niteliktedir. Bryson, Marksist teorinin cinsiyetler arası ilişkilerin analizinde kullanılabileceğini, ancak bu analize doğrudan aktarılamayacağını söyler. Cinsiyet eşitliği için verilen mücadele ekonomik sınıf mücadelesi ile yakından ilişkilidir çünkü kadınlar ve erkeklerin tam anlamıyla eşit olabilmeleri için öncelikle ekonomik bağımsızlığa kavuşmaları gerekir (Bryson, 2019, s. 121). Bununla birlikte, ekonomik bağımsızlık, hane içindeki iş bölümünün kadın ve erkek arasında adilane şekilde gerçekleşmediği bir düzende toplumsal cinsiyet meselesi açısından tek başına anlamlı değildir.

Bu esnada on dokuzuncu yüzyılın sonuna gelinirken ABD'deki kadın hareketi içerisindeki ayrılıkları kenara bırakarak tek bir çatı altında toplanmaya başlamıştır (Flexner, 1982, s. 221). Yirmi yüzyılda artık kadınlar büyükannelerinden, hatta annelerinden bile oldukça farklı koşullarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Henüz oy veremiyor olsalar da artık mal sahibi olma ve gelirini kendi arzusuna göre yönetme hakkına sahiptiler (Flexner, 1982, s. 235). Dönemin aydın kadınlarından olan dilbilimci ve süfrajyet Martha Carey Thomas (1857-1935), 1908 yılında ABD Ulusal Kadın Süfrajyetler Birliği'nin düzenlediği bir toplantıda ileride "A New Fashioned Argument for Woman Suffrage" adıyla kitap haline getirilerek yayımlanacak olan ünlü konuşmasını yaparak kadınların tam birer vatandaş olmalarının, yani oy verebilmelerinin, gerekliliğine yeniden dikkat çeker. Thomas, konuşmasında özetle kadınların dünya nüfusunun yarısını oluşturmalarına rağmen bundan 50 yıl öncesine kadar erkeklere ait bir dünyada ve onların gölgesinde yaşadığını, ancak bu durumun kadınların eğitim imkânlarına ulaşip çalışma hayatına katılmasıyla değişmeye başladığını ve bu değişimin doğal sonucu olarak atılması gereken bir sonraki adımın kadınlara erkeklerle eşit vatandaşlık hakkı tanınarak oy kullanmalarına izin verilmesi gerektiğini dile getirir (Thomas, 1911, s. 21). Bu esnada 1916 yılında İngiliz süfrajyet hareketiyle yakından ilgili olan Alice Burns tarafından kurulan Kadınlar Partisi, kadınların oy verme hakkının bulunduğu eyaletlerde faaliyet göstererek kadın hareketini sokağa taşır (Flexner, 1982, s. 286). Bu dönemde lobcilikten radikal sokak eylemlerine ve mitinglere kadar her türlü mücadele biçimini kullanan süfrajyetler, feminizmi geniş kitlelere duyurur (Kolay, 2012, s. 41). ABD'de bunlar yaşanırken 24 Mayıs 1907 tarihinde birinci dalga feminizm en büyük başarısını Kuzey Avrupa'da elde eder: Dünyada ilk kez Finlandiya parlamentosuna 10 kadın milletvekili seçilmiştir (Toprak, 2014, s. 40). Nihayet 1918 senesine gelindiğinde Meclis'te yapılan bir oylama ile kadınların oy vermesinin önündeki engelleri kaldıracak olan anayasa taslağı 274 evet oyuna karşı 136 hayır oyuyla, yani bir yasa taslağının kabul edilmesi için gereken üçte ikilik çoğunluğu kıl payı sağlayarak kabul edilir. Yasa taslağının yürürlüğe girmesi ise ancak 1920 senesinde gerçekleşir (Flexner, 1982, s. 302).

Batı cephesinde bunlar yaşanırken, Osmanlı İmparatorluğunda da 19. yüzyılın ortalarında bakayan bir kadın hareketi mevcuttur. Şirin Tekeli, Osmanlı döneminde

başlayarak modern Türkiye’de devam eden kadın hareketini kademelendirerek Batı’daki kadın hareketinin dönemleri ile karşılaştırma yapılmasını mümkün kılmıştır. Tekeli, bu hareketi Osmanlı dönemi, cumhuriyet dönemi ve 1980 sonrası olmak üzere üçe ayırır. 19. yüzyılın ortalarında kadınların toplumdaki konumunu eleştirerek sosyal hayat ile eğitim ve çalışma hayatına katılımlarını gündemine alan Osmanlı dönemi feminizmi ile 1934 senesinde seçme ve seçilme hakkının kazanılmasına kadar süreçteki cumhuriyet dönemi feminizmini Batı’daki birinci dalga feminizm ile kıyaslamak mümkündür. (Tekeli, 1998, s. 337-338). Siyaset bilimci Serpil Çakır, *Osmanlı’da Kadın Hareketi* adlı eserinde bu dönemde coğrafyamızda gerçekleşmiş olan dönüşümü Fransız Devriminden itibaren ele alarak detaylarıyla açıklar. Çakır’a göre Osmanlı Devleti on dokuzuncu yüzyılda toplum, eğitim, siyaset, hukuk, ekonomi ve düşünce alanlarında meydana gelen gelişmelerin sonucunda yapısal bir değişim sürecinden geçmiş ve bu durum Osmanlı kadınına da etkilemiştir. Bu döneme kadar geleneksel yapısını koruyan Osmanlı Devleti, özellikle II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte yapısal devrimler geçirerek merkezileşme, laikleşme ve özgürleşme yönünde adımlar atmıştır. Bu dönemde eğitim, hukuk, ekonomi ve toplumsal yaşamda da değişimler yaşanmış ve Osmanlı kadınının konumu da yaşanan bu değişimlerden etkilenmiştir (Çakır, 1996, s. 22). Çakır, o döneme kadar özgür alanı hane içerisindeki eş ve anne göreviyle sınırlı kalmış olan kadınların hayatlarındaki değişimlerin meydana gelmesinde basın ve yayın organlarının etkin bir rol oynadığını belirtir. Bu dönemde kadınlar gazetelerde ve kadın dergilerinde sorunlarını kaleme alarak, konferanslar düzenleyerek ve çeşitli dernekler kurarak toplumu ve kadınları bilinçlendirmeyi hedeflemiştir (Çakır, 1996, s. 22). Çakır, Osmanlı döneminde kendini ilk olarak adlandıran pek çok kadın dergisi ve süreli yayın olmasına rağmen kronolojik olarak ilk çıkan kadın dergisinin 1869’da Terakki gazetesi tarafından *Terakki-i Muhadderat* adı altında haftalık olarak yayımlanan ve toplamda 48 sayısı bulunan dergi olduğunu belirtir (Çakır, 1996, s. 23). Dergilerle seslerini duyurmaya başlayan Osmanlı kadınları, yardım dernekleri gibi kurumların çatısı altında toplanarak örgütlenmeye başlarlar. Selanik’te 1898’de kurulan Şefkat-i Nisvan ve II. Meşrutiyet’in ilanını takiben 1908 senesinde yine Selanik şehrinde kurulmuş olan Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi dernekleri bu dönemde kadınları ve çocukları koruma amaçlı kurulan ilk dernekler arasındadır (Çakır, 1996, s. 43). İlerleyen

yıllarda kadının eğitim sorunu ile ilgilenen derneklerin yanı sıra kadınlara mesleki eğitim vermeyi amaçlayan dernekler de kurulur (Çakır, 1996, s. 52). Serpil Çakır'a göre bu gibi dernekler kadın sorununa farklı yönlerden çözüm bulmayı amaçlasa da özünde feminist değerler taşıyan dernekler olarak adlandırılmırlamazlar. II. Meşrutiyet dönemine ait kadın dernekleri arasından feminist olarak konumlandırılabilir tek dernek 1913 yılında kurulan üyelik şartlarından biri kadınlık hakkının müdafaa ve yükseltilmesi konusunda çalışılması olan Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti ya da günümüz Türkçesiyle Osmanlı Kadınının Hukukunu Savunma Derneği olmuştur (Çakır, 1996, s. 57). Aylin Sena Beliner'in aktardığı şekilde, bu dernek 1913-1921 yılları arasında önce 100 günlük gazete olarak çıkarılıp ardından haftalık bir dergiye dönüşen *Kadın Dünyası* adlı yayını çıkarır. Bu yayın organı, kadınların sosyal hayata katılımı, eğitim hakkı ve çalışma hakkı gibi konularla ilgilenir (Beliner, 2012, s. 66).

Siyaset bilimci Zafer Toprak'ın Türkiye tarihindeki birinci dalga feminizme denk gelen dönemi ve bu dönemde meydana gelen gelişmeleri detaylarıyla ele aldığı *Türkiye'de Kadın Hareketi ve Feminizm* adlı kitabına göre, Osmanlı kadınının yaşayışındaki dönüşümün temelleri 23 Temmuz 1908 tarihinde dönemin padişahı olan II. Abdülhamid'in hükümdarlığının sonlanması ve bunu takiben meşrutiyetin ilanının talep edilmesi sonucunda gerçekleşen siyasal devrim (Gözler, 2000, s. 37) ile atılmıştır (Toprak, 2014, s. 1). Ardı ardına gelen savaşlar erkek nüfusunun hızla azalmakta olduğu bir siyasi atmosferin sonucunda kadınlar doğal olarak güç kazanmaya başlar. Toprak'ın araştırmalarının ortaya koyduğu şekilde, Osmanlı'da feminizme dair ilk metin 1912 yılında II. Meşrutiyetin özgürlükçü değerlerinin en derinden benimsendiği yüksekokul olan Selanik Hukuk Mektebi'nde karşımıza çıkar. İlginçtir ki burada feminizmden toplumsal bir akım olarak değil, iktisadi bir düşünce akımı olarak söz edilmiş ve Emile Durkheim'in da üzerinde sıklıkla durduğu kadın-erkek arasındaki toplumsal iş bölümüne vurgu yapılmıştır (2014, s. 39). Bu dönemde aile hayatı ve kadın konusu sıklıkla gündeme gelir. Toprak'a göre özellikle Birinci Dünya Savaşı dönemindeki zorlu koşullardan kaynaklanan toplumsal çöküntü Osmanlı Devleti'ni aile ve kadın sorunlarını ivedilikle ele almaya zorlamıştır (Toprak, 2014, s. 1). Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre önce, 15 Haziran 1923 tarihinde Kadın Halk Fırkası kurulur. Aylin Sena Beliner, partinin kurulma amacını kadın varlığının ve kişiliğinin kitlesel bir

şekle dönüştürülmesi olarak özetler. Ancak bu esnada Cumhuriyet Halk Fıkrası bile henüz kurulmamıştır ve seçme ve seçilme hakkını elde etmemiş olan kadınların parti kurmak için başvuru yapar (Beliner, 2012, s. 69). Canan Budak'ın paylaştığı şekilde, 1924 yılının şubat ayında İçişleri Bakanlığı bu başvuruya siyasi haklarına henüz kavuşmamış olan kadınların bir parti kurmasının uygun olmadığını belirten bir cevap verir. Siyasi parti kurmalarının resmi makamlarca reddedilmesinin ardından kadınlar, parti tüzüğünde birtakım temel değişikliklere giderek bu sefer bir dernek olarak kurulma başvurusu yaparlar. İkinci başvurunun ardından kısa bir müddet içerisinde bir dernek olarak etkinlik yürütmeleri için gereken izin alınır ve Türk Kadınlar Birliği faaliyete geçer (Budak, 2018, s. 42). Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın partisi olmasa da ilk siyasi kadın birliği kurulmuş olur.

Zafer Toprak, Türk kadınının siyasal alana resmen giriş sürecinin miladını 3 Nisan 1930 olarak tespit eder. Bu tarih, Musiki Muallim Mektebi'nde öğretmen olan Afet Hanım'ın belediye seçimleri öncesinde kadınların seçimlere katılmasına dair kamuoyu oluşturma amacıyla *Türk Kadınının İntihap Hakkına Dair Bir Konferans* adlı konuşmasını Meclis'te sunduğu tarihtir. Bu konuşmayı takiben, kadınlar belediye seçimlerine aday olma ve oy verme hakkını elde ederler (Zafer, 2014, s. 446). Bundan dört sene sonra anayasada gerçekleştirilen değişikliklerin sonucu olarak kadınlar genel seçimlerde de seçme ve seçilme hakkını elde eder. Anayasa değişikliğinin ardından 1935 senesinde gerçekleşen Türkiye Büyük Millet Meclisi 5. dönem seçimleri ile ilk kez 17 kadın milletvekili mecliste yer alır (Beliner, 2012, s. 80). Canan Budak'ın aktırdığı üzere, Türk Kadınlar Birliği takip eden mayıs ayında Türkiye'de cinsiyetler arası eşitliğin siyasi alanda gerçekleştiğini belirterek derneğin kuruluş amacına ulaştığını söyler ve artık bir amaca hizmet etmediği gerekçesi ile kendi kendisini feshettiğini duyurur. Bu dönemden 1970'lere kadarki süre içerisinde ülkedeki kadın hareketi tabiri caizse kış uykusuna yatar (Budak, 2018, s. 45). Batı'daki birinci dalga feminist akıma benzer şekilde, Türkiye'deki birinci dalga feminist hareketin kadınların oy hakkını elde etmesiyle başarıyla sona erdiği söylenebilir.

1.2. İkinci Dalga Feminizm

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasıyla ileride birinci dalga olarak adlandırılacak olan feminist hareket II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle geçici bir duraklama dönemine girer, ancak kadınların kamu, eğitim ve iş hayatına artan sayılarla dâhil olmasının sonucunda karşılaştıkları yeni sorunlara çözüm arayan yeni bir kadın hareketi kıvılcım verir. Yeniden doğan kadın hareketinin kendinden önce gelen hareketten ayrılması için ikinci dalga feminizm olarak adlandırılır. Camille Paglia'ya göre Büyük Buhran, Avrupa'daki faşizmin yükselişi ve ardından gelen İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, erkekler cephedeyken, kadınlar fabrika işlerini devralmak zorunda kalırlar. Ancak savaşa giden erkekler geri döndüğünde, kadınların bir kenara çekilmesi beklenir. Bu haksız baskının sonucunda aile içi meseleler ön plana çıkar ve cinsiyet rolleri yeniden kutuplaşır. 1940'ların ve 50'lerin sonlarında filmler, televizyonlar ve reklamlar anneliği ve ev hanımlığını, kadınların en yüksek hedefi olarak resmeder. İkinci Dalga feminizm, bu akıma tepki olarak doğar. İkinci dalga feministlerin cephe aldığı meseleler sadece cinsiyetçilik değildir; işçi sınıfı geniş aileden orta sınıf çekirdek aileye kadar etkileri görünen sanayi sonrası sosyal devrimdir (Paglia, 2008, s. 9). Estelle Freedman'a göre bu akımlar arasındaki temel farklılık, birinci dalganın çoğunlukla seçme, seçilme, mal sahibi olma gibi yasal haklara odaklanırken yaklaşık olarak 1930-1970 yılları ile sınırlandırılabilir ikinci dalga feminizmin büyük ölçüde ayrımcılığa son verme gibi diğer sosyal eşitlik meseleleriyle ilgilenmesidir (Freedman, 2002, s. 85). Bu dönemde, feminist yazar ve yazar Carol Hanisch tarafından üretilen ve ikinci dalga feminizmin sloganı haline gelen "Kişisel olan politiktir." söyleminin ışığında, kadınların maruz kaldığı kültürel ve siyasi eşitsizliklerin birbiriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu savunulmuş (Echols, 1989, s. 144). Kadınların cinsiyetçi güç ilişkilerinin kişisel yaşamlarını ne şekilde etkilediğini anlamasına büyük önem verilmiştir. Valeria Bryson'a göre İkinci Dünya Savaşı'nın yaralarının sarılmasının ardından 1945 yılına gelindiğinde çoğu demokratik Batı ülkesinde kadınlar üst düzey yasal ve siyasal eşitlik elde etmişlerdir. Bu ülkelerdeki kadınlar artık siyasete katılma, eğitim ve iş hayatından geri kalmıyor ve evlendiklerinde hak ve özgürlüklerini kaybetmiyorlardı. Savaş sırasında birçok devlette kadınlar açısından anlamlı gelişmeler yaşanmıştı. Erkek nüfusunun azalması nedeniyle her

zamankinden çok sayıda kadın evlerinin dışında ve kadınlara uygun olmadığı düşünölen beceri gerektiren ve yüksek statölü işlerde çalışmaya başlamıştı. Aynı zamanda teknolojinin gelişmesi ve tüketim mallarının çoğalması ve yaygınlaşması sonucunda ev kadınlarının da yaşam standardı yükselmiş ve boşa çıkan zamanlarında isterlerse ev dışında çalışabilecek konuma gelmişlerdi. Bu gelişmelerin neticesinde, feminist harekete duyulan ihtiyaç azalmıştı (Bryson, 2019, s. 213-214). İleride ikinci dalga olarak adlandırılacak feminist hareket, böyle bir sosyal ve siyasal atmosferde küllerinden yeniden doğmuştur.

İkinci dalga feminizm denince ilk akla gelen isimlerden biri 1908 senesinde dünyaya gelen Fransız yazar ve düşünür Simone de Beauvoir'dır. De Beauvoir, kadınların maruz kaldığı baskı ve ayrımcılıkların ayrıntılı bir analizi yaptığı ve çağdaş feminizmin temelini oluşturan başyapıtlardan biri olan İkinci Cins adlı kitabı ile tanınır. 1949'da Fransızca dilinde kaleme alınan ve İngilizce çevirisi 1953'te yayınlanan İkinci Cins, ahlaki bir devrim öngören feminist bir varoluşçuluğa odaklanır ve feminist hareketin gözden düştüğü bir dönemde kadınların neden hâlâ feminizme ihtiyaçları olduğunu anlatır. Bir varoluşçu olarak varlığın özden önce geldiğine inanarak "Kadın doğmaz, kadın olunur." diyen De Beauvoir, feminist çözümlemesini kadının sosyal alanda "öteki" olarak kurgulanması fikri çerçevesinde şekillendirmiştir. De Beauvoir, kadınların tarihsel olarak normun dışında kalan ve öteki değerlendirildiğini, hatta Mary Wollstonecraft'ın bile erkeklerin toplumdaki konumunun kadınların ulaşmayı arzu ettiği ideal olarak belirlediğini iddia ederek, feminizmin ilerleyebilmesi için bu tutumun bir kenara bırakılması gerektiğini savunmuştur (De Beauvoir, 1993, s. 297). De Beauvoir'a göre (1993) kadınlar ve erkekler birbirinden ayrı iki ekonomik sınıfa aittirler. Diğer koşulların eşit olduğu durumda dahi erkekler, yarışa yeni katılan kadınlara kıyasla daha yüksek maaşlı üst düzey pozisyonlara ve daha yüksek başarı şansına sahip olacaklardır. Nitekim ekonomi, politika ve endüstri gibi alanlarda erkekler daha çok yer almakta ve daha önemli konumlarda bulunmaktadırlar (s. 22). Valeria Bryson'a göre De Beauvoir aile gibi görünüşte politik olmayan yaşam alanlarının daha kapsamlı erk yapılarıyla ilişki biçimlerinin farkındadır ve Marksist feministlere benzer şekilde kadınların kurtuluşunu tarihsel bağlamdan kopuk bir eylem olarak ele görmez çünkü kadınlar sadece modern üretim koşulları altında özgür ve bağımsız eylem potansiyelleri

gerçekleştirebilirler (Bryson, 2019, s. 219). Bryson'a göre (2019) Simone De Beauvoir *İkinci Cins* adlı eserinde felsefenin görevinin özünde insanlara özgürlüğün mümkün olduğunu açıklamak ve insanın özgürce seçimler yapıp kendi geleceğini yaratabileceğini göstermek olduğunu savunur. Bu özgürlük ve sorumluluk erkekler kadınlara da düşse de kadınlar tarih boyunca bunlardan mahkûm bırakılmıştır. Bu yaklaşımın başlangıç noktası "öteki" kavramıdır. İnsanlık tarihinin büyük çoğunluğunda erkekler kadınları gerçek ve eşit bireyler olarak görmeyip ötekileştirerek kendilerine tehdit olmalarını önlemişlerdir (s. 220). De Beauvoir, kadının erkeğe göre "öteki" olarak konumunu "Dikeyi belirleyen mutlak bir yatayın bulunuşu gibi, insanoğlu için de mutlak bir örnek vardır, bu da erkektir." sözleriyle açıklar. De Beauvoir (1993), Aristoteles'ten yaptığı şu alıntı ile kadının ötekiliğinin tarihselliğine dikkat çeker: "Kadın, kimi niteliklerden yoksun olduğu için kadındır. Kadının karakterini doğası itibariyle kusurlu kabul etmek zorundayız." Kadının yumurtalıkları, dölyatağı vardır; bunlar, onu öznelliğe kapatan özel koşullardır. Erkek, kendi vücudunda da bazı hormon ve yumurtalıkların bulunduğunu unutarak bedenini dünya ile kendisi arasında inşa edilmiş doğrudan ve olağan bir ilişki içerisinde algılar. Buna karşılık, kadının bedenini ise olağanın dışında, kendine özgü nitelikleriyle bir öteki, bir engel, bir hapisane olarak görür (s. 16). Josephine Donovan'ın *İkinci Cins* adlı eser hakkında kaleme aldıklarına göre, erkek egemen kültürlerde erkek ya da erillik kavramları, olumlu veya normal olarak inşa edilirken, kadın ya da dişillik ise olumsuz, normalin dışı, yani kısaca *Esas* olanın karşısındaki *Öteki* olarak inşa edilir. Erkek olan, Özne ve Mutlak konumundayken dişi olan ise Ötekidir. Erkek kadınla ilişkisine göre değil, kadın erkekle olan ilişkisine göre tanımlanır. Bu nedenle, kadınlar kendilerini erkekler tarafından Öteki konumlarını benimsemeye zorlandıkları bir dünyada varoluş mücadelesi verirler (Donovan, 2016, s. 232-233). Feminist kurama varoluşçu bir bakış açısı getiren Simone de Beauvoir, bu sayede kadın meselesinin toplumsal ve politik alanda olduğu kadar felsefi alanda da tartışılması için zemin oluşturarak ikinci dalga feminizmin en önemli düşünürlerinden olmuştur.

İkinci dalga feminizm tartışılırken ele alınması gereken önemli gelişmelerden bir diğeri, 1960'lu yılların sonu ve 1970'li yılların başında faal olan radikal feminist akımdır. Josephine Donovan'a göre, radikal feministler yeni sol hareketin içerisindeki

erkeklik sorununa tepki olarak ortaya çıkar çünkü “Yeni Sol” içerisindeki erkeklerin cinsiyetçi önyargılarından vazgeçememiştir. Kendi kişisel “özne” olma meselelerinin toplumsal adalet ve barış gibi sol hareketin meşgul olduğu önemli sorunlarla eşit önem ve geçerliğe sahip olduğunu kabul ettirmeyi amaçlamışlardır. Nihayetinde radikal feministler, aslında tüm bu sorunların birbiriyle bağlantılı olduğuna, kadınlar üzerindeki erik tahakkümünün toplumdaki baskının kökü ve modeli olduğuna ve bu durumu kökünden değiştirebilecek tek devrimci hareketin feminizm olduğu sonucuna ulaşırlar (Donovan, 2016, s. 266). Joan W. Scott’a göre toplumsal cinsiyet (*İng. gender*) kavramı erkek ve dişi, eril ve dişil, kadın ve erkek arasında olduğu iddia edilen ilişkileri sorgular. Toplumsal cinsiyet çerçevesinde, kadın ve erkek arasındaki fiziksel farklılıklara yüklenen anlamlar kültüre, coğrafyaya, topluma ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Eril ve dişillığe atfedilen roller ve özellikler tarihin değişebilen ürünleridir ve biyoloji tarafından dikte edilmezler (Scott, 2013, s. 13). Donovan’ın aktardığı şekliyle 1969’da Anne Koedt, Celestine Ware, Diane Crothers ve Shulamith Firestone, New Yorklu Radikal Feministler adlı bir örgüt kurarak *Egonun Politikası* (*İng. The Politics of the Ego*) adlı bir manifesto yayımlarlar. Bu manifesto, kadınların baskı altına alınmasının sebebinin yukarıda bahsedilen toplumsal cinsiyet algısından kaynaklanan psikolojik etmenlere dayandığını savunur. Bu bildiriye göre, söz konusu radikal feministler kadınların üzerindeki baskının biyolojik veya fiziksel farklılıklardan kaynaklanan kapitalist ekonomik sistemden kaynaklandığını reddederler. New Yorklu Radikal Feministlere göre, kadınlar üzerindeki politik baskının kendi sınıf dinamiği bulunur; erkek, erkekliğini, egosunun kadına hükmetme yeteneğiyle orantılı şekilde inşa eder ve erkek şovenizminin temelinde psikolojik ego tatmini arzusu yatar (Donovan, 2016, s. 271). Yani kadının içinde bulunduğu durumun sebebi biyolojisi, fizyolojisi veya ekonomik sınıfı değil, erkeğin kendinden farklı olan “ötekine” hükmetme arzusudur.

İkinci dalga feminizminin diğer bir temsilcisi olan 1921 doğumlu Amerikalı yazar ve aktivist Betty Friedan, 1963 senesinde yayımlanan ve döneminin en önemli eserlerinden sayılan *The Feminine Mystique* adlı kitabında kadınların kendi kimliklerini eşleri ve çocukları üzerinden tanımlamaları gerektiğini söyleyen yanlış inançların kurbanı olduğunu söyler. Friedan, bu eserinde kadınların yalnızca çocuk yetiştirme ve

ev işi yapma yoluyla kendini gerçekleştirebileceği fikrini eleştirerek kadınların hayatlarında eşleri ve çocukları aracılığıyla kimlik ve anlam aramaya iten sahte bir inanç sisteminin kurbanları olduğunu ve bu sistemin kadınların öz benliklerini kaybetmelerine neden olduğunu savunur (Friedan, 1963, s. 15-16). Valeria Bryson'a göre Friedan İkinci Dünya Savaşı'nın ardından birinci dalga feministlerin bağımsızlık ve eğitim hayalleri kadınlar için en yüksek değer ve tek bağlılığın kadınlık görevlerini yerine getirmek olduğunu öğütleyen "kadınlık gizemi" tarafından yerle bir edilmiştir. Bu gizem, eski ilkel ataerkil öğretilerden daha tehlikelidir çünkü Freudyan psikanaliz ve işlevselci sosyolojiyi basitleştiren sözde bilimsel teoriler tarafından desteklenmekte ve kadın dergileri ile reklamlar gibi kitle iletişim araçları tarafından pekiştirilmektedir. Bu durum, Batılı kadını, hayatını kocasını cezbetmeye, elinde tutmaya, onun ve çocuklarının ihtiyaçlarına hizmet etmeye adanmış bir çembere hapsedmiştir. Hayatını evine, eşine ve çocuklarına adayan modern kadın, kocasının gerçek dünyadaki faaliyetlerine bağımlı bir parazit haline gelmiştir (Bryson, 2019, s. 235). Friedan'a göre Amerikalı kadınlar devletin kadınlığı analık, çocuk bakımı ve ev işleri ile özdeşleştiren sosyal politikaları aracılığıyla git gide daha çok eve bağlanmaktadır ve bu sorunun bu kadar can alıcı olmasının nedeni kadınları eve bağlayan zincirlerin dışarıda değil, kadınların kafalarının ve ruhlarının içinde olmasıdır. Bunlar yanlış fikirler, hatalı yorumlanan bilgiler, yarım gerçekler ve sözde tercihlerden oluşan zincirlerdir ve bu soyut tabiatları gereği görülmeleri ve ortadan kaldırılmaları oldukça güçtür (Friedan, 1963, s. 31). Özetle Friedan, kadınların görünmez bir düşman olan içselleştirdikleri eril tahakküme karşı beyhude bir savaş verdiğini söyler çünkü kimsenin varlığından bile haberdar olmadığı bir düşmana karşı adil şekilde dövüşmesi beklenemez.

1960'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde özellikle kadınlar için eşit ücret, izin ve doğum izni gibi konulara dikkat çeken feminist hareketi tanımlamak kadınların kurtuluşu (*İng. women's liberation*) ibaresi için kullanılmaya başlanır (Freedman, 2002, s. 5). Kadınların kurtuluş hareketinin sesini en çok duyuran eleştirmenlerinden biri, bu hareketin ırk ve sınıf farklılıklarını görmezden geldiği ve bu yüzden temelde yatan sorunları çözmekte yetersiz kaldığını savunan ve eserlerini "bell hooks" mahlasıyla yayımlayan siyahi Amerikalı feminist Gloria Jean Watkins olur. *Feminist Teori: Çeperden Merkeze* adlı kitabında Bell Hooks, kadın hareketinde azınlıklara ait seslerin

gerektiği kadar yer bulmadığının, hatta sırf bu nedenle siyah kadınların bazı bakış açılarına göre ırkçı olarak adlandırılabilir bir hareketin arkasında durmaktan çekindiklerinin altını çizer (Hooks, 1984, s. 23). Bell Hooks, *Feminizm Herkes İçindir* adlı kitabında Betty Friedan'ın *The Feminine Mystique* adlı kitabında kadınların karşılaştığı adı olmayan sorunu ev hanımı olarak hane içine hapsedilmelerinden ve baskı görmelerinden duydukları hoşnutsuzluk olarak tanımlamasını eleştirir çünkü bu mesele, tüm kadınların karşılaştığı bir sorun olarak yansıtılmış olsa da aslında iyi eğitim almış üst sınıf beyaz kadınları ilgilendiren bir meseledir. Evli olup eşleri tek başına evi geçindirecek kadar iyi gelir sahibi olan bu beyaz ev kadınları eve hapsedilmiş olmanın getirdiği tehlikelerden yakınsa da bir yandan uzun saatler ve düşük maaşlarla çalışırken bir yandan evin tüm işlerini yapan ve çocuklarına bakan diğer etnik ve sosyoekonomik gruplara ait kadınlar böyle bir şansa sahip olsalar, evde oturmayı hapis değil, özgürlük sayardı (Hooks, 2016, s. 53). Bu anlamda Bell Hooks, ikinci dalga feminizmin önemli temsilcilerinden olmasının yanı sıra başta gelen eleştirmenlerindedir ve hareketi ırk ve sınıf ayrımına karşı duyarsız kaldığı yönleriyle eleştirir. Hooks'a göre eğitilmiş ve imtiyazlı kadınları çalışma hayatından alıkoyan şey cinsiyetçi baskılar veya toplumsal cinsiyet ayrılığı değil, kadınların çalışabilecekleri işlerin uzmanlık ve eğitim gerektirmeyen ve işçi sınıfı kadınlara açık olan düşük maaşlı işler olmasıdır. Üst sınıf mensubu kadınlar, bu koşullar altında çalışmaktansa evde oturup çocuk bakmayı kendileri tercih etmişlerdir. Bu kadınlardan küçük bir kısmı nadiren de olsa ailelerine ve eşlerine isyan ederek kendi eğitimlerinin el verdiği ve öncesinde yalnızca erkekler tarafından yapılan işlerde çalışmak için isyan bayrağını açarak toplumsal düzene direnir. Bu cesur kadınların direnişlerinin sonucunda ataerkiye karşı verilen mücadele ve kadınların kendi sınıflarından erkeklerle eşit haklara sahip olma talebi feminizmi sınıf mücadelesinin ötesinde bir siyasi cephe haline getirir (Hooks, 2016, s. 53).

Bir bakıma İkinci Dünya Savaşı'nın enkazından doğan ikinci dalga feminizm cinsellik, aile ve üreme haklarına da odaklanır. Batı ülkelerindeki kürtaj ve doğum kontrolü karşıtı görüşler muhafazakâr Hıristiyanlıktan beslenirken kadınların kendi bedenleri üzerinde tam otonomi sahibi olmasını savunan görüşler feminist hareketten güç almaktadır. Bu esnada, tıp biliminin hızla ilerlemesi de kadın hareketine yardımcı olacak katkılarda bulunmuştur. Doğum kontrol hapının tarihini incelediği *The Pill* adlı

kitabında Bernard Asbell, 1957 yılında âdet düzenleme amacıyla piyasaya sürülen “Enovid” adlı ilacın yan etkilerinden biri gebeliği önlemesi olduğunu ve pek çok kadının bu yan etkiden faydalanmak için âdet düzensizliği şikâyetiyle doktora başvurduğunu yazar. Bundan üç yıl sonra, 1960’ta ABD Gıda ve İlaç İdaresi tarihte ilk kez Enovid’in ağız yoluyla alınan bir doğum kontrol hapı olarak yeniden piyasaya sürülmesine onay vererek kadınları istenmeyen gebelik ve çocuk doğurma zorunluluğundan kurtarır (Asbell, 1995, s. 164-168). Gene Burns, ABD’deki doğum ve kürtaj haklarının tarihini incelediği *The Moral Veto* (2005) adlı kitabında feminizm ve doğum kontrolü konusunu detaylarıyla ele alır. Burns’e göre tarihte hasta olmayan kişiler için üretilen ilk ilaç olan doğum kontrol hapı, dönemin muhafazakâr görüşlü kesimlerini ikiye böler. Muhafazakârların bir kısmı, hapın istenmeyen gebelik korkusunu ortadan kaldırıp kadınların sağlığını iyileştirerek evliliklerin daha güçlü hale getiren bir araç olarak görürken, diğer kısmı ise bu ilacın zinayı teşvik edeceğini, evlilik ve aile kurumlarına zarar vereceğini ve milli ahlakı zedeleyeceğini savunur (Burns, 2005, s. 7). Burns, bu dönemde aktivistlerin, doktorların ve yasa koyucuların kürtaj ve doğum kontrolünü büyük ölçüde tıbbi terimlerle tanımlayarak “sınırlayıcı çerçeveler” inşa ettiklerinden bahseder. Bu çerçeveler, sosyal hayat ile ilgili aynı anda birçok ahlaki soruna gebe olan konuyu barındıran kapsamlı teorilerdir ve sosyal sorunları toplumun temel ahlaki düzeni açısından yeniden tanımlar (Burns, 2005, s. 16). Bu sınırlayıcı çerçeveler sayesinde ahlaki endişeler kamuoyunun göz önünden uzaklaştırılmış olur ve daha az tartışılır hale gelir. Örneğin, 1910’larda yani birinci dalga feminizmin etkili olduğu dönemde kadın cinselliği, cinsel hastalıklar ve doğum kontrolü ahlaki bir sorun olarak ele alınmaktaydı, ancak 1930’larda başlayan ikinci dalga feminizm ile özellikle doğum kontrolü meselesi, doktorların kadınların sağlığını ve refahını korumak için ihtiyaç duyduğu teknik bir araç olarak yeniden tanımlandı. Bu sayede cinsel haklar, daha az radikal bir mesele haline geldi ve kamu dimağındaki doğum kontrolünün evlilik dışı rastgele cinsel ilişkileri meşrulaştıracağı kılacağı tehdidi bertaraf edilmiş oldu (Burns, 2005, s. 7). Burns’e göre ahlaki dünya görüşleri sorunları kutuplaştırıcı siyah-beyaz terimlerle tanımlama ve uzlaşmaktan kaçınma eğilimindedir çünkü toplumsal ahlak anlayışına göre bir taraf haklı ise diğer taraf haklı olamaz. Bu nedenle ahlaki dünya görüşleri kolektif bir kimlik sunduklarını ve dayanışmayı destekledikleri için

toplumsal hareketlerde etkili olmuşlardır, ancak modern toplumlarda karşımıza çıkan ahlaken çoğulcu atmosferde çok etkili olmayacaklardır ve doğum kontrolü karşıtı ahlakçı hareket güç kaybetmeye mahkûmdur (Burns, 2005, s. 226). Tıp ve sosyal alanındaki gelişmeler ve diyalogların sonucunda, bu dönemde kadın cinsel sağlığı, doğum kontrolü ve kürtaj artık ahlaki değil, tıbbi bir mesele haline gelir.

Doğum kontrolü ve kürtajın tabu olmaktan çıkmasıyla doğurganlıklarının hâkimiyetini neredeyse tamamen kendi ellerine alan kadınlar, daha önce mümkün olmayan eğitim ve kariyer hedeflerini gerçekleştirmek için çocuk sahibi olmayı erteleyebilecek veya iki gebeliğin arasına istedikleri kadar boşluk bırakabilecek konuma gelirler. Bu açıdan özellikle doğum kontrol hapının Batı'da 1960'ların sonunda başlayan cinsel devrimi tetikleyen en önemli unsurlardan biri olduğu söylenir. Hamile kalma endişesiyle yaşamaktan kurtulan kadınlar, kendi cinselliklerini kendileri belirlediği koşullar altında özgürce keşfetme olanağına da sahip olur. *America and the Pill: A History of Promise, Peril, and Liberation* (2010) adlı kitabın Amerikalı yazarı Elaine Tyler May'e göre feminist hareketin hem doğrudan bir sonucu hem güçlü bir destekçisi olan doğum kontrol hapı, kadınların bir zamanlar kendilerine kapalı olan kapılardan geçmelerini mümkün kılmış olsa da doğum kontrolünün yalnızca cinselliklerini özgürce yaşamak isteyen kadınlarla özdeşleştirilmemesi önemlidir. Kolay ve etkili bir gebelikten korunma yöntemi olan doğum kontrol hapı genellikle cinsel devrim ile ilişkilendirilir. 1960'lardaki özgürlükçü hareket ve ikinci dalga feminizmin çabaları sayesinde evlilik dışı cinselliğin giderek daha kabul görür hale gelmesi, bu doğum kontrol yönteminin bekâr kadınlar üzerindeki varsayılan etkisi ve bu durumun doğurduğu sonuçlar medya tarafından abartılarak aktarılmıştır. Ayrıca bekâr kadınlar zaten doğum kontrol hapının piyasaya sürülmesinden önce de cinsel ilişkiye giriyordu, prezervatif ve diyafram gibi diğer doğum kontrol yöntemleri hâlihazırda kullanılmaktaydı. Dahası, hap reçete ile satılan bir ilaç olduğundan, bekâr kadınlar bu ilaca erişimi doktorların anlayışına ve iş birliğine bağlıydı. Bu nedenle aslında doğum kontrol hapı, en çok birbiri ardına çocuk doğurma zorunluluğundan kurtulan evli kadınların hayatını kolaylaştırmıştır. Böylece evli kadınlar, gebeliklerini kendileri düzenleyerek boş kalan zamanlarında çeşitli eğitim ve kariyer olanaklarından faydalanabilir hale gelmişlerdir (May, 2010, s. 136). Doğum kontrol yöntemlerinin

gelişmesi ve yaygınlaşması, kadınlara tarihin başından beri acılar içerisinde kıvrılarak çocuk doğurmakla lanetlenmiş gibi görünen bedenleri üzerindeki bu talihsiz yazgıyı kırarak özgür olma şansını vermiştir.

Yine aynı dönemde kısa süreyle etkili olmalarına rağmen feminizme büyük katkıları olan bir başka grup ise lezbiyen feministlerdir. Josephine Donovan'a göre 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında faaliyet gösteren New York merkezli *Radicalesbians* (Radikalezbiyenler) 1970 senesinde *Kadınlar Kadınları Tanımlıyor* başlıklı bir bildiri yayımlayarak zorunlu heteroseksüellik ve ataerkil bir toplumda kadın olmanın anlamı gibi konulara dikkat çekerler. Lezbiyenlik sadece bir cinsel kimlik değil, erkekler tarafından ve erkeklere göre olan konumlarıyla tanımlanmayı reddeden ve enerjilerini kadınlara adanmış seçmiş doğal feministlerdir. Lezbiyen terimi ise erkekler tarafından erkeğe eşit olmaya cesaret eden, eril tahakküme meydan okuyan cesur kadınlara haddini bildirmek için kullanılan bir etikettir (Donovan, 2016, s. 302). Bildiriyi kaleme alan Radikalezbiyenler'e göre başarılı, bağımsız, hayatını erkeklere göre yaşamayan her kadın lezbiyen yaftasını yemeye mahkûmdur çünkü cinsiyetçi bir toplum için bağımsız bir kadın bir oksimorondur. Kadınlık ve bağımsızlık birbirleriyle çelişen kavramlardır ve lezbiyenler gerçek kadınlar değildirler çünkü gerçek kadınlık bir erkekle seks yaparak elde edilen bir statüdür (Radicalesbians, 1970, s. 2). Donovan'a göre Radikafeministler, kadınların kendi kimliklerini erkeklere göre değil birbirlerine göre, kendi gereksinimleri, deneyimleri ve algılamalarına göre şekillendirmeleri gerektiğini ileri sürerler. Böylece modern kadınlar, bildirinin adında önerildiği şekilde kadınlar tarafından tanımlanmış olacaklardır (Donovan, 2016, s. 304). Martha Shelley ise lezbiyenliğin bağımsız bir kadın modeli olarak ele alınması gerektiğini iddia eder. Shelley'e göre kendini doğası gereken erkekten daha az akılcı ya da güçlü olduğuna inanan ve kadınların biyolojileri gereği gerçekleştirmeleri gereken bir rol olduğuna inanan, yani feminist olmayan bir lezbiyen yoktur. Ataerkil bir toplumda lezbiyenlik akıl sağlığının işaretidir (Shelley, 1969, s. 308). Zorunlu heteroseksüelliğin norm olduğu bir düzende, lezbiyen feministler lezbiyenliği cinsel bir yönelimin ötesinde devrimci bir hareket olarak görürler.

Donovan'a göre bu dönemde feministlerin mevcut yasal düzende kadın potansiyelini genişlettikleri bir diğer alan cinsel şiddettir. Cinsel şiddetin bir tür cinsiyet

ayrımcılığı olduğu ABD’de ilk 1986 senesinde Yüksek Mahkeme tarafından kabul edilerek yasalarca cezaya tâbi hale gelmiştir (Donovan, 2016, s. 366). Valerie Bryson’a göre radikal feministler aile içindeki cinsel istismarı da kapsayan ancak bununla sınırlı olmayan hane içi istismar meselesi ile yakından ilgilenmişlerdir. Radikal feministlere göre kadın ve çocuklara uygulanan istismar, erkek iktidarının en acımasız ve saldırgan yüzü olarak ataerkil düzenin uzantısıdır. Bu çerçevede, bireysel istismar eylemleri daha kapsamlı iktidar örüntüleriyle ilişkilidir ve yetkililerin hane içindeki meselelere müdahale etme ve erken şiddetinden kurtulmaya çalışan kadınlara yardımcı olma konusunda isteksiz olmalarının sebebi, erk sahiplerinin de aynı güç ilişkilerinden besleniyor olmasıdır (Bryson, 2019, s. 293). Bu dönemde faaliyet gösteren önemli feminist aktivistlerden biri olan Kate Millett *Cinsel Politika* adlı kitabında şöyle der: “Eğer bir grup diğerini yönetiyorsa, ikisinin arasındaki ilişki politiktir. Böylesi bir düzenleme uzun bir dönem boyunca sürdürülürse, bir ideoloji geliştirir. Tüm tarihsel uygarlıklar ataerkindir; ideolojileri erkek egemenliğidir.” (Millett, 1973, s. 111) Yani kadın ile erkek arasındaki ilişki politik bir ilişkidir ve erkeğin kadına hükmetmesini ve kadının erkeğe boyun eğmesini öngörür. Aslı Davas’a göre kadınlar dünyanın her yerinde, öncelikle hane içerisinde olmak üzere iş yerinde, sosyal hayatta ve kamusal alanda şiddetin nesnesi olurlar. Kadına uygulanan şiddet dışarı çıkarken ne giyeceğine başkaları tarafından karar verilmesinden tecavüze hatta cinayete kadar uzanan geniş bir yelpazededir. Bir komşuya veya çalışana yapılması halinde ağır şekilde cezalandırılabilen davranışlar hane içerisinde bir kadına yapıldığında toplumca hoş görülür ve tartışılmaz. Mülkiyetin doğuşu ve miras hukukunun erken üzerinden işlemeye başladığından kadın ikincil konumda kalmış ve üretim araçlarının tarihin başından beri erkek egemenliğinde olması kültür, din, gelenek ve göreneklerin eril tahakkümü destekler şekilde gelişmesine sebep olmuştur. Toplumsal pek çok refleks kadının ötekileşmesi ile sömürsünü pekiştirmekte ve kadını sınırları erkekler tarafından çizilen kısıtlı bir alana hapsetmektedir. Erkek, kadına her alanda şiddet uygulayarak bu sınırları çizmesine ve korumasına yardımcı olan tahakkümünü sağlamlaştırır (Davas, 2011, s. 167-168). Feminist yazar ve aktivist Barbara Burris, 1971 senesinde yayımlanan Dördüncü Dünya Manifestosu’nda bilinen tarih boyunca erkeğin boyunduruğunda yaşamış olan kadının dünyanın her yerindeki ikincil

konumuna dikkat çekerek makalesini “Dünyadaki ırkların, sınıfların ve ülkelerin tamamına mensup kadınların hepsiyle özdeşleşiyoruz. Kadın kültürü, Dördüncü Dünya’dır.” diyerek sonlandırır (Burris, 1973, s. 355). Yani kadın kimliği, ırk, din, dil, milliyet ayırt etmeksizin tüm kadınları dikey olarak kesen ortak bir kimliktir. Bu nedenle, kadına uygulanan fiziksel, cinsel, sözel, duygusal, ekonomik ve diğer her türlü şiddet özellikle ikinci dalga feminizm ile birlikte kadın hareketinin gündeminde önemli yer tutmaya başlar. Camille Paglia’nın aktardığı üzere, 1972 senesine gelindiğinde, Gloria Steinem ilk kuş kâğıda basılan ve geniş kitlelere hitap eden feminist dergi olan *Ms.* adlı dergiyi kurar. Derginin adı olan *Ms.* İngilizcede evli olup olmadığı belirtilmeyen kadınlara resmi hitap şekli olan dile yerleşir. (Bundan önce evli olmayan kadınlar için *Miss*, evli kadınlar için *Mrs.* kullanılmaktadır.) Steinem, aynı zamanda bayrak taşıyan bir erkek düşmanıdır ve “Bir balığın bisiklete ne kadar ihtiyacı varsa, bir kadının da erkeğe o kadar ihtiyacı vardır.” sözü ile ünlüdür (Paglia, 2008, s. 11).

1970’lerin sonlarına doğru dikey kadın kimliği kültürel ayrılıkçı kuramın ilgisini çekmeye başlar. Josephine Donovan’a göre Gina Covina ve Barbara Starrett gibi kültürel ayrılıkçılar, kadınların erkeklerle benzeştiği değil, ayrıştığı yönlere odaklanmayı tercih etmişlerdir. Covina, kadınların erkeklerden farklılığını tarih öncesi toplumsal görev dağılımına ve beyinlerinin erkek beyninden farklı şekilde çalışmasına dayandırır. Kadınlar çocuk yetiştirir, toprağı eker ve biçer, toplumsal ilişkileri düzenlerdi. Erkekler ise çocuk doğuramaz ve yaşam yaratamazlar, bu nedenle avlanmayı tercih ederler çünkü yaşamsal süreçlerden uzak oldukları için öldürmek onlar için daha kolaydır. Donovan’ın alıntılacağı Covina’ya göre erkek beyninin çözümleyici ve dizgisel düşünceye ayrılmış olan sol yarımküresi baskınken kadın beyninde birçok farklı olguyu eşzamanlı olarak algılayarak veriler arasında bağlantı kurmayı sağlayan sağ yarımküresi baskındır. Covina’nın bu tezini dayandırdığı kaynaklar ise en hafif tabiriyle bilimsel doğruluğı şüpheli birtakım sosyal Darwinci araştırmacıların deneyleridir (Donovan, 2016, s. 312-313). Elizabeth Grosz’a göre Charles Darwin, feminizmin esas meselesi olan cinsiyet ayrımının yaşamın gelişmesi için gereken bir mekanizma olduğunu ortaya çıkarır. Darwin’in cinsel seçim kuramına göre eşeyli üreyen her türün bedensel olarak birbirinden farklı olan ve üreme görevler itibariyle birbirinden farklılaşan iki varlığa bölünmesi gerekir. Sınıf ve ırklar arasındaki

farklılıkların tarihsel olduğunu kabul edebiliriz ancak cinsiyet farklılığı ontolojiktir ve insanın insan olmasının koşuludur (Grosz, 2017, s. 134-135). Cinsiyet farklılığı, insan doğasının kaçınılmaz bir sonucu olsa da, bu farklılığın baskı, zulüm ve ayrımcılığa sebep olması kaçınılmaz veya doğal değil, kültürel bir olgudur. Yine Grosz'a göre Darwin'in kadınlar hakkında söyleyecek hiçbir olumlu sözü yoktur ve eserleri kolaylıkla kadın karşıtı şekilde okunabilir ancak Darwin kadın meselesine kayıtsız kalmış olsa da feministler onun sağladığı araçlardan faydalanarak kadınlar için olumlu sonuçları olan şeyler söyleyebilirler. (Grosz, 2017, s. 143).

Seks Savaşları (İng. Sex Wars) adlı kitabın yazarlarından olan kadının cinselliğini dilediği şekilde yaşama özgürlüğü savunan radikal feminist Lisa Duggan'a göre 1980 ile 1990 yılları arasındaki on yıl boyunca, cinsellik konularında bir dizi politik, sosyal ve kültürel tartışmanın gerçekleştiği dönem seks savaşları olarak adlandırılır. Pornografinin düzenlenmesi veya yasaklanması, eşcinsel bireyler için yasal koruma kapsamı, müstehcen sanatın finansmanı, güvenli seks eğitimi içeriği, kadınlar için üreme özgürlüğü, çocukların günlük bakım merkezlerindeki cinsel istismarı, devlet okulu müfredatının cinsel içeriği gibi konulardaki tartışmalar medyada ve akademide geniş yer tutar. Seks savaşları süresince pornografinin desteklenmesi veya yasaklanması, seks işçiliğinin düzenlenmesi ve yasallaştırılması, cinselliğin özgürce yaşanmasının desteklenmesi gibi konularda kendi içinde bölünen ikinci dalga feminizm (Duggan ve Hunter, 1995, s. 1) sona ererken 1990'lı yıllarından başında üçüncü dalga feminist hareket başlamış olur.

Feminist hareket ve dalgaları Türkiye'de eş zamanlı olarak yankı bulmaz ancak Canan Budak'a göre Türkiye'deki kadın hareketi, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki örneklerine kıyasla biraz geriden de olsa aynı adımları takip eder (Budak, 2018, s. 39). Şirin Tekeli'ye göre, ikinci dalga feminizm Türkiye'ye beş-on yıl gecikme ile gelerek kadınların cinsiyet ayrımı üzerine kurulu toplumsal iş bölümü ve kurumların ve dinin cinsiyetini sorgulamaya başladığı, kadın bedenine uygulanan şiddet ve kadın cinselliği gibi konuları dile getirdikleri 1970 sonrası dönemde ivme kazanmıştır (Tekeli, 1998, s. 341). Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği'nin kurucusu Zülal Kılıç, 1975 senesinde faaliyete geçen İlerici Kadınlar Derneği'nin bu dönemde Marksist görüşe sahip kadınlar tarafından kurulan dernekler arasından en önemlilerinden biri

olduğunu aktarır (Kılıç, 1998, s. 351). Kılıç'a göre İlerici Kadınlar Derneği'nin (İKD) kuruluş amacı Türkiye kadınlarının 1961 Anayasası ile genişletilen toplumsal, siyasal ve iktisadi hak ve özgürlüklerini günlük hayatta etkin biçimde uygulanabilmesi ve geliştirilebilmesi amacıyla tüm yasal hakların kullanılmasını amaçlar. İKD, kadının aile içindeki konumu ve kürtaj gibi o dönem Türkiye'si için oldukça ileri görüşlü konulara dernek içi belgelerinde yer vermesine rağmen, topluma ters düşme kaygısı ve sol hareketin mütevazı ahlak anlayışı nedeniyle gündeme getirmekten kaçınır. Kendini burjuva kadınlarla özdeşleştirilen bir feminist hareketten ziyade, emekçi kadınların örgütü olan tanımlayan İKD, bu gibi ikinci dalga kadın meselelerinin yerine demokrasinin gelişimi ve sosyalist devrime öncelik vermeyi tercih eder (Kılıç, 1998, s. 352-353). Kılıç'a göre Türkiye kadın tarihinde az bilinen başka bir girişim ise ülke yönetimine kadınların erkeklerle eşit düzeyde katkıda bulunmalarını sağlamak ve kadınların da hem birer birey hem birer vatandaş olduğu algısının topluma kazandırılması amacıyla 1972 senesinde kurulan Türkiye Ulusal Kadın Partisi'dir. Ne yazık ki bu parti 1972 ve 1977 senelerinde seçim gerekliliklerini yerine getirememesi nedeniyle seçimlere katılamamış, 1980 askeri darbesinden sonra ise kapatılmıştır (Kılıç, 1998, s. 354). Ayşe Kadioğlu'na göre, 1990'ların başına gelindiğinde sosyalist söylem, iki kutuplu düzeninin ve soğuk savaş söyleminin çöküşüyle sonuçlanan uluslararası gelişmelerin sonucunda hızla güç kaybeder. Sosyalizm düşüncesi hem Türkiye'de hem dünyanın geri kalanında popülerliğini kaybederken, o zamana kadar sosyalist feminizm içerisinde birtakım başarılar elde etmiş olan feminist kadınlar bağımsız bir feminist söylem geliştirme imkânına kavuşur (Kadioğlu, 1998, s. 100). Ayşe Saktanber'e göre, ilk kez 1984 yılında "Hanımlar Sizin İçin" adlı kadınlar için özel olarak hazırlanmış bir televizyon programı TRT1 kanalında yayınlanmaya başlar ve sabah kuşağının ayrılmaz bir parçası haline gelir. Bu programın içeriği ev dekorasyonu, ev işlerini kolaylaştıran püf noktalar, yemek tarifleri, moda, makyaj ve jinekolojik bilgiler gibi konulardan oluşur. Bu programda, kadın cinselliği tıbbi jinekolojik söyleme uygun şekilde steril bir dille ele alınır. Bu ve ardından gelen benzer televizyon programlarının amacı, çalışsın veya çalışmasın, toplumun arzu ettiği kadınlık vasıflarından uzaklaşmamış, iyi bir eş, fedakâr bir anne ve modern hayatın getirdiklerine uyum sağlayabilen kadınlardır (Saktanber, 1995, s. 218-220). Bu açıdan bakıldığında, Batı'daki ikinci dalga

feministlerin karşı geldiği kadınlık söylemi ile Türk televizyonunun bu dönemde pazarlamayı amaçladığı kadınlık söylemi örtüşmektedir.

1.3. Üçüncü Dalga Feminizm

Üçüncü dalga feminizm, ikinci dalganın çözmekte başarısız kaldığı meselelere çözüm bulmak amacıyla ve aynı zamanda ikinci dalganın yarattığı girişimlere ve hareketlere karşı bir tepki olarak 1990'ların başında ortaya çıkar. Camille Paglia'ya göre Üçüncü Dalga Feminizm terimi ilk kez 1991 yılında o zaman 21 yaşında olan yazar ve aktivist Rebecca Walker tarafından kullanılır (Paglia, 2008, s. 14). Ann Braithwaite'in aktardığı üzere Walker, *To Be Real* (1995) adlı antolojisinin girişinde, hem davranış ve inançlarını dikte ettiği hem kişinin kişisel ve politik hayatı arasında kesintisiz bir devamlılık talep eden ikinci dalga feminizmi eleştirir. Rebecca Walker için, "Kişisel olan politiktir." şeklinde özetlenebilecek ikinci dalga anlayışı, açıklayıcı ve analitik gücünü kaybederek feminist ilkelerle örtüşen bir yaşam reçetesi halinde gelmiş ve bu durumun sonucunda kişisel olan ile politik olan arasındaki ayrım kaybolmuştur (Braithwaite, 2002, s. 339). Michelle Sidler, *Third Wave Agenda: Being Feminist, Doing Feminism* (1997) adlı derleme kitapta ikinci dalga feministlerin gündemine aldığı çoğu konunun yirmi yıl gibi kısa bir süre içinde ne denli değiştiğini anlatır. Sidler'e göre bağımsızlık arzusu ve eşitlik ihtiyacı ile yola çıkan ikinci dalga feministler, onlara birinden birini tercih etmek zorunda olduklarını söyleyen ikilemi yıkmak için mücadele etmişlerse de 1990'lara gelindiğinde birçok genç kadın için çalışıp çalışmama artık bir tercih meselesi değildir. Yirmili yaştaki kadınların çoğu bir iş sahibi olma zorunluluğunu artık sorgulamamaktadır ve bunun sebebi kadınların daha güçlenmiş veya bağımsız hissetmesi değildir, çünkü mevcut ekonomide düşük ücretlerle çalışan kadınlar, eşleri iyi bir iş sahibi olsa bile evlerini geçindirebilmek için çalışmak zorundadırlar. Kadınlar artık temizlik ve annelik gibi geleneksel kadın rollerine hapsolmuş değillerdir; aksine çocuk sahibi olmak isteseler bile bunu finansal sebeplerden ötürü sürekli daha ileriki yaşlara ertelemek zorunda kalmaktadırlar. Kadınların özgürleşmesinden bu yana, işyerlerinde her zamankinden daha fazla kadın var. Sidler'in aktardığı üzere, 1973'te 20'li yaşlarındaki kadınların yüzde 57'si

istihdama katılmaktayken yirmi yıl sonra bu rakam yüzde 73'e yükselmiştir. Buna rağmen, birçok genç kadın işgücüne katılmayı bir fırsat olarak göremezler çünkü birçoğu, kadın ya da erkek fark etmeksizin, tüm çalışanların oldukça düşük maaşlarla çalışmak zorunda olduğu bu sistemin içinde ezilmektedirler (Sidler, 1997, s. 27). Kısacası, mevcut ekonomik düzen içerisinde istihdam ediliyor olmak artık kadınları daha özgür hale getirememektedir.

Kendi içinde çok çeşitli, hatta birbiriyle çelişen düşünceler barındıran üçüncü dalga feminizm, Krolokke ve Sorensen'e göre (2006) tek bir akım değil, pek çok akımın aynı potada eritilmesinden oluşmuştur. Tüm bu akımların ortak paydası, geleneksel ve hatta basmakalıp kadınsı meselelere ilgi duyarken aynı zamanda gerçek kadınlık, mağduriyet ve kurtuluş anlatılarını eleştiren bakış açılarını bir araya getirerek feminizmi yeniden tanımlama arzusudur. Üçüncü dalga feministler, bir yandan güç pozisyonlarını talep etmek için istikrarla erkek egemen alanlara girerken diğer yandan dişiliklerini utanmadan sergileyerek sürtük ve orospu gibi aşağılayıcı etiketleri pozitif bir anlamda yeniden üretmeye çalıştılar (Krolokke ve Sorensen, 2006, s. 17). Üçüncü dalga feministler hem kadınları hem erkekleri baskılayan statik kategorilere girmekten kaçındılar (Johnson, 2017, s. 27). Bir yandan kavramların belirsizliği kucaklarken diğer yandan yeni ittifaklar oluşturarak dünyanın kaotik bir yer olduğunun kabul edilmesini istediler. Bu nedenle, ortak teorik ve politik bakış açısına sahip olmamalarına rağmen üçüncü dalga feminizmler, retorik strateji araçları olarak performans, taklit ve miadı dolan kurumların yıkılarak yerine yenilerinin inşa edilmesi yöntemlerini kullanmaları ile tanımlanabilirler (Krolokke ve Sorensen, 2006, s. 18). Benzer şekilde Claire Snyder de üçüncü dalga feminizmin başarıya ulaşmak için farklı yöntemler sunsa da ikinci dalga feminizmin, özellikle toplumsal cinsiyetle ilgili konulara odaklanarak, herkes için özgürlük, eşitlik, adalet ve kendini gerçekleştirme koşulları yaratma çabalarını sürdürmekte olduğuna dikkat çeker (Snyder, 2008, s. 192). Bir anlamda, üçüncü dalga feminizm, çoğunlukla ikinci dalga içerisindeki cesur, özgürlükçü, bireyci, yeni nesil seks pozitif aktivizmin devamı olarak şekillenmiştir.

Amerikalı medya araştırmacısı Amanda Lotz, üçüncü dalga feminizmi kendi içinde, tepkisel üçüncü dalga feminizm, siyah/üçüncü dünya feminizmi ve

postfeminizm olmak üzere üç bölüme ayırır (Lotz, 2003, s. 3). Lotz'a göre ilk grup olan tepkisel üçüncü dalga feministler arasında ikinci dalga feminizme olan tepkilerini dile getirirken kendilerini feminist olarak tanımlamaya devam eden Camille Paglia, Christina Hoff, Katie Roiphe ve Naomi Wolf gibi feminist yazar, düşünür ve aktivistler yer alır. Bu yazarlar, özellikle 1990'ların başında ikinci dalga feminizmi ciddi şekilde eleştirmeleri sebebiyle medyanın ilgisini çekmiş ve feminizm hakkında yazıyor olmaları nedeniyle görüşleri üçüncü dalga feminizm ile eşleştirilmiştir, ancak Lotz'a göre ürettikleri eleştirel düşüncelerin büyük bir kısmı aslında anti-feminist olarak bile adlandırılabilir (Lotz, 2003, s. 4). Bridget Crawford'a göre, bu akım yanıltıcı şekilde üçüncü dalga feminizm olarak adlandırılmıştır çünkü kendileri bu adla tanımlayan feministlerin söylemleri feminizmle örtüşmemektedir. Özellikle 1990'larda genç olan kadınların önceki nesle ait feministlerin tutucu ve geri kafalı olduğunu düşündükleri görüşlerine karşı geliştirdikleri söylemlerden bazıları feminizmin erkeklerden nefret etmek anlamına gelmediği, feminist kadınların aynı zamanda eğlenceli ve esprili olabilecekleri ya da hem seksi giyinip hem kadın hakları savunabilecekleri gibi aslında ikinci dalga feminizmin özünü kavramayan fikirlerdir. Tepkisel üçüncü dalga feminizmin kadın hakları mücadelesi, daha fazla özgürlük isteyen yeni nesil genç kızların muhafazakâr ve baskıcı annelerine karşı isyan etmesine benzer ve elle tutulur bir ideoloji üretmekte pek başarılı olmaz (Crawford, 2009, s. 101). Catherine Orr da üçüncü dalga feminizmi inceleyen makalesinde ikinci dalga feminizminin temel hedeflerinin birçoğunun tek potada eritilmesi, mercek altına yatırılması ve depolitize edilmesi (Orr, 1997, s. 34) olarak tanımladığı postfeminizmin yaklaşmakta olduğuna dikkat çektiğinden bahseder. Orr'a göre postfeminizm, kadın hareketinin baskıcı kurumları alt ettiğini ve şimdi bu temel toplumsal değişiklikleri pekiştiren kişisel seçimler yapmanın birey olarak kadınlara bağlı olduğunu varsayar. Bu şekilde, feminist uygulamalar kişisel tarz veya bireysel tercih meseleleri haline gelir ve örgütlü müdahaleye yapılan vurgu saf ve hatta kadınlar için baskıcı olarak kabul edilir (Orr, 1997, s. 34). Yani bu iki yazara göre postfeminizm, kimlik politikalarıyla feminizmin örgütlenme kapasitesi olan kadın kimliğinin altını boşaltarak kadın hareketini güçlendirmek yerine zayıflatmaktadır.

Lotz'un belirlediği ikinci grup olan siyah feministler ve üçüncü dünya feministleri, bu açıdan feminist hareketin özüne daha sadık bir grup olarak ortaya çıkar. Siyah feministler, üçüncü dalga etiketini, kendilerini beyaz orta-üst sınıf hareketi olarak algıladıkları ve dışlandıklarını düşündükleri ikinci dalgadan ayırtmak için kullanırlar. Lotz'un aktardığı şekilde, 1980'ler ve 1990'larda pek çok kadın mevcut feminist teorinin farklı altyapı ve kökene sahip olup da kendini kadın olarak tanımlayan kişilerin birbirinden oldukça farklı olan deneyimlerini anlamak ve anlatmak için yeterince kapsamlı olmadığına farkına varmaya başlar. Kesişimsellik ve içselleştirilmiş cinsiyetçilik ve ırkçılık gibi konuları gündeme getiren siyah feministler ve üçüncü dünya feministleri, bireyleri farklı şekillerde tahakküm altına alan çoğulcu bir feminizm ve hatta feminizm/ler bilincinin gelişmesine yardımcı olurlar. Böylece feminizm, bireyin farklı kimlikleri üzerinden karşılaştığı farklı baskı türleri konusunda daha duyarlı hale gelir (Lotz, 2003, s. 4). Alison Stone, kesişimsellik kavramının feminist sosyologlar Patricia Hill Collins ve Kimberlé Crenshaw tarafından hukuk teorisyenlerinin yardımıyla geliştirildiğini belirtir. Yazara göre, bu kavram toplumun birbiriyle kesişen ve kenetlenen birden çok sayıda farklı tahakküm sistemi içerdiğini ifade eder. Yani örneğin ırk(çılık) gibi bir başka tahakküm sistemi toplumsal cinsiyet tahakkümüyle kesiştiğinde toplumsal cinsiyet tahakkümünün şeklini etkileyerek değiştirir (Stone, 2015, s. 224). Aynı zamanda uluslararası feminizmlere daha fazla önem verilmesi, "üçüncü dünya" olarak adlandırılan ülkelerde yaşayan kadınların karşılaştıkları problemler ele alınırken sömürgecilik sonrası teorinin tahlil sürecine dâhil edilmesi, feminizmin daha karmaşık ve kapsamlı anlaşılmasına olanak tanır. Üçüncü dalga feminizm içerisinde Lotz'un tanımladığı üçüncü ve son grup olan postfeminizm yani *feminizm sonrası* akım, genellikle yanlış şekilde feminizmi veya feminizme duyulan ihtiyacı reddeden bir akım olarak algılansa da aslında sömürgecilik sonrası, modernizm sonrası ve yapısalcılık sonrası akımların getirdiği teorik düşünce yapılarını feminizme uyarlayarak üçüncü dalga feminizmin çok ihtiyaç duyduğu teorik altyapıyı sağlamıştır. Bu açıdan, postfeministler genel kanının aksine feminizm karşıtı olmaktan öte, mevcut feminist düşünce ve eserlere eleştirel bir çerçeveden yaklaşan bir gruptur (Lotz, 2003, s. 5). *Postfeminisms: Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms* (1997) adlı kitabında Ann Brooks, feminizmi ele alan modernist teorilerin temel hatasının

“farklılık” konusunu yeterince kavrayamamış olmasına bağlar. Eşitlik ve siyasi haklar temeline kurulu olan feminizm, bu açıdan modernizmin doğurduğu bir düşünce akımıdır. Ancak üçüncü dalga feminizmle başlayan bireysellik, farklılıklar ve farklı kimlikler anlayışı ile küresel kadın hareketi modernizmi geride bırakarak postmodernizmin alanına kaymaya başlamıştır (Brooks, 1997, s. 13-14). Valeria Bryson, *Feminist Politika Teorisi* (2019) adlı kitabında postmodern terimini, bilinme ihtimali olan şeyler ile gerçek dünya arasındaki ilişkiyi sorgulayarak akla ve insanın gelişimine dair “modern” anlayışın ötesine geçmeyi iddia eden teorilere atıfta bulunarak kullanır. Postmodern terimi, ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi gruplar arasındaki sınırların belirsiz ve geçirgenleşmeye başladığı, her şeyin geçici ve yıkılabilir görüldüğü, hızla değişmekte olan sanayicilik sonrası toplumları tanımlarken de kullanılır. Aydınlanma çağından bu yana, Batı felsefesi her hakikate insan akli yoluyla ulaşabileceği ve toplumun akıl, bilgi ve adalet yoluyla düzenlenebileceği inancını benimsemiştir. İlk feministlerin çoğu da günümüzdeki eşit haklar anlayışı ve sosyalist feminizmin merkezinde yer almaya devam eden bu modern ideallerden ilham almıştır. Ancak postmodern düşünce akımına göre, gerçek sadece geçicidir, bu sebeple kesinlik arayışı yanıltıcı ve beyhude bir çabadır. Her şeyi kapsayan tek bir teori arayışından doğan nesnellik olasılığı bu düşünce akımınca reddedilir. Postmodern düşünürlere göre, Batı felsefesinin söz-merkezcilik olarak tanımlanan mutlak hakikat arayışı, yaşamın her alanında bölünme ve çeşitlenmenin giderek arttığı postmodern toplumlarda kendine bir karşılık bulamayan, miadı dolmuş bir düşünce yapısının mirasıdır. Özellikle Marksist düşünce, çağdaş dünyaya uygun olmayan, totaliter savlara sahip olması sebebiyle, postmodern düşünürler tarafından oldukça eleştirilir (Bryson, 2019, s. 380-381). Kısaca, ortaya çıktıkları zamanda insanlık için yeni bir dönemin başlangıcına zemin hazırlayan Aydınlanma Çağı fikirleri, çağdaş dünyanın farklılaşan ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalmaktadır. Üçüncü dalga feminizm kadınların yaşantılarının kesişimsel olduğunu iddiasını ortaya koyarak, feminizmi tartışırken ırk, etnik köken, sınıf, din, cinsiyet ve milliyet gibi alt-kimliklerin de önemli faktörler olduğunu savunur.

Claire Synder’a göre üçüncü dalga feminizm, ikinci dalga içindeki bir dizi teorik soruna cevap veren üç önemli taktik hamlede bulunur. Birincisi, “kadın” kategorisinin çöküşüne yanıt olarak, üçüncü dalga feminizm, feminizmin kesişimsel ve çok yönlü bir

versiyonunu gösteren kişisel anlatıları ön plana çıkarır. İkincisi, postmodernizmin yükselişinin bir sonucu olarak, üçüncü dalga feministler, sentez yerine çoksesliliği ve teorik gerekçelendirmeler yerine eylemi tercih ederler. Son olarak, seks savaşlarının bölücülüğüne yanıt olarak, üçüncü dalga feminizm, feminist siyasetin sınırlarını çizmeyi reddeden kapsayıcı ve yargılayıcı olmayan bir yaklaşımı öne çıkarır. Başka bir deyişle, üçüncü dalga feminizm, her kadını savunduğunu iddia eden büyük anlatıları reddederek bunların yerine geniş bir söylem çeşitliliği içinde eleştiri ve yorumlama görevi yapan ve ortak birlik girişimlerinin yerine dinamik ve kucaklayıcı bir koalisyon siyasetini koyan bir feminizm anlayışı tercih eder (Snyder, 2008, s. 175). Joan Scott'a göre, toplumsal cinsiyet (*İng. gender*) terimi cinsiyetler arasındaki farklılıkların kuramsallaştırılmasında kullanılmak üzere esasında erkek ürünü olan dilbilim ve cinslere verilen görevleri inceleyen sosyoloji çalışmalarından ödünç alınmış bir terimdir. Toplumsal cinsiyetin sosyolojik kullanımları daha işlevsel ve özcü yaklaşımlar taşıyor olsa da, feminist düşünürler bu kelimeyi bedensel cinsiyet yerine toplumsal cinsiyetin sosyolojik yansımaları ile ilişkilendirir. Toplumsal cinsiyet tek ve değişmez değil, ilişkiseldir. Yani toplumsal cinsiyet kuramına göre, erkekler kadınlardan farklılaştıkları müddetçe erkek olarak, kadınlar da erkeklerle ilişkilendikleri müddetçe kadın olarak düşünülebilir. Ayrıca, toplumsal ve kültürel bağlamların toplumsal cinsiyetin tanımlanmasında doğrudan etkili olması nedeniyle, bu kavramı ırk, sınıf veya etnik köken gibi kavramlardan bağımsız olarak düşünmek ele almak mümkün değildir. (Scott, 2013, s. 126). Kuir teorisinin baş temsilcilerinden olan Judith Butler, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımın "Biyoloji katedir." ifadesine cevaben kullanılmaya başlandığından, ancak zaman içerisinde toplumsal cinsiyet kültür tarafından inşa edildiğini ve biyolojik cinsiyetin nedensel bir sonucu veya cinsiyet kadar sabit kavram olmadığını da ifade edecek şekilde genişlediğinden bahseder. Butler'a göre toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek olmak üzere iki adet olduğu varsayılsa bile, erkek inşasının yalnızca erkek bedenleri kapsayacağı veya kadın inşasının sadece kadın bedenlere özgü olacağı anlamına gelmez. Ayrıca kültürel olarak inşa edilen toplumsal cinsiyetin iki ile sınırlanması için bir sebep bulunmaz. İkili (*İng. binary*) toplumsal cinsiyet hususunda ısrar edilmesi, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki yansıma ilişkisinin devam ettirilmesi anlamına gelir (Butler, 2018, s. 50-51). Yani, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet

arasındaki ilişkinin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi bu iki kavram arasındaki ayrımı belirsizleştirerek bu husustaki tartışmaları açmaza sokar ve bizi başladığımız noktaya geri döndürür.

Josephine Donovan, feminizm gibi postmodernizmin de Batı kültürünün meşruiyet krizi olarak adlandırdığı durumun hem bir açıklaması hem ona bir katkısı olduğunu belirtir. Postmodernizm, Batı uygarlığının büyük hikâyeleri veya üst anlatıları olarak nitelendirilebilecek söylemlere meydan okur. Bu anlatılar, insanın doğayı fethetme ve doğa üzerinde hâkimiyet kurma macerası üzerine anlatılardır ve Batılı beyaz erkeğin bütün gezegeni kendi imgesine göre dönüştürme görevini meşrulaştırırlar. Postmodernizm, bu egemenlik söylemlerinin altını oymaya amacını taşıdığı için feminizmin müttefiki kabul edilebilir (Donovan, 2016, s. 387). Jane Flax'e göre, feministler de, diğer postmodernistler gibi, aydınlanma düşüncesinin temelindeki tek ve değişmez olan töz, tabiat kanunları, nesnel ve evrensel hakikate ulaşmayı sağlayan yöntemler olarak bilim ve felsefe veya mantığın evrensel geçerliliği gibi yüce iddiaların aslında insanlığın küçük bir kesiminin, yani Batılı beyaz erkeklerin deneyimini yansıttığı ve doğruladığının farkına varmışlardır (Flax, 1987, s. 624-626). Üçüncü dalga feminizmin pek çok fikrine ilham veren Judith Butler, *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* (2018) adlı kitabında kadınlar teriminin ortak bir kimliğe gönderme yapmak için kullanılmasının feminizm için siyasi bir sorun teşkil ettiğinden bahseder. Bunun sebebi bir kişinin kendini kadın olarak tanımlaması hâlinde bile, toplumsal cinsiyet kavramının farklı tarihsel bağlamlarda, tutarlı ve açık hatlarıyla inşa edilmiş olmaması ve benzer şekilde söylemsel olarak inşa edilmiş olan ırk, sınıf, etnik köken ve cinsel yönelim gibi kimliklerle kesişmesidir (s. 46). Benzer şekilde Flax de feminizmin asıl meselesini “kadın” olarak kurgulamış olmasının ironik bir şekilde erkekleri toplumsal cinsiyetle ilgili meselelerden muaf tutan, ayrıcalıklı bir konuma koyduğunu söyler. Sosyal ilişkiler açısından, toplumsal cinsiyet rollerinin erkekleri de her ne kadar farklı açılardan da olsa birbiriyle iç içe geçmiş şekilde, en az kadınlar kadar hapsettiği aşikârdır. Erkeklerin çoğu alanda toplumsal düzenin bekçileri rolünü oynamaları, onların da toplumsal cinsiyet normları tarafından kontrol edildikleri gerçeğini görmemize engel olmamalıdır. Toplumsal cinsiyet kavramı ancak “kadın” ve “erkek” kavramlarının ne anlama geldiği ve bu gruplardan birine atanmanın somut

toplumsal uygulamalardaki sonuçlarının yakından incelenmesiyle anlaşılabilir. Oysa bu anlamlar ve uygulamalar, kültür, yaş, sınıf, ırk ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Yani, herhangi bir kültür içerisindeki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tek bir belirleyicisi veya sebebi olduğunu söylemek mümkün değildir. (Flax, 1987, s. 629-630). Özetle, toplumsal cinsiyet ilişkilerini evrensel olarak açıklayabilecek tek bir teoriden söz etmek mümkün değildir çünkü ne toplumlar ne toplumsal cinsiyet kavramı deterministik bir nesnellığe, eşitliğe veyahut denklığe sahip değildir.

Fransız feminist düşünür ve dilbilimci Luce Irigaray'ın cinsel fark feminizmi kadın ile erkeklerin eşit olması gerekliliğinin sıklıkla dile getirildiği bir siyasi atmosfere cevap olarak ortaya çıkar. Alison Stone'a göre, 1990'da Fransa'da tüm seçim pusulalarındaki kadın ve erkek aday sayılarının eşit olması için yürütülen bir kampanyanın sonunda eşitlik feminizmi Fransa'daki feminist düşüncenin çehresi haline gelir. Fransız fark feministleri, bu gibi göstermelik eşitliğe dayalı eylemlerin görünüşte kadınların erkeklerle aynı hak ve özgürlüklere sahip olduğu inancını pekiştirirken kamusal ve ekonomik açıdan erkek-merkezli sembolik düzeni kökten değiştirmeyeceğini, hatta onu gizleyerek mücadele edilmesi daha güç hale getireceğini savunmuşlardır. Bu feministler, meydan okunması gereken şeyin ataerkil düzen olduğunu ve yasal, siyasal veya ekonomik eşitlik için verilen mücadelenin dikkatleri temelde yatan esas düşmandan uzaklaştırdığını söylerler (Stone, 2015, s. 201). Yani fark feministlerine göre, ataerkil düzenin kendisiyle mücadele etmeden bu düzen içerisinde hâkim konumda bulunan erkeklerle eşitlik için mücadele etmek uzun vadede kadınların zararına olacaktır. Feminist kadınların nihai hedefi mevcut düzeni içerisinde erkeklerle eşit olmak değil, ataerkil düzeni kökten dönüştürmek olmalıdır. Elizabeth Gross'a göre Irigaray'ın çalışmaları, felsefe ve psikanaliz teorilerindeki fallus-merkezliliğın eleştirisi ve bu teorilerin kadınlık hakkındaki varsayımlarına ve inşa etmeye çalıştığı kadınlığa karşı bir meydan okuma olarak adlandırılabilir. Irigaray'ın bu dönemde ürettiği eserler, kadınların öznelliklerini ve sosyal ilişkilerini anlamakta son derece önemli üç kavram olan dil, iktidar ve kadın bedeninin birbiriyle nasıl iç içe geçtiğini yenilikçi ve özbilinç sahibi şekilde incelenmeye başlanması milâdı olarak görülebilir (Gross, 1986, s. 67). Bryson, Irigaray'ın öğrencisi olduğu Fransız psikiyatrist ve psikanalist Jacques Lacan'a göre cinsel kimliğın sabit olmadığını ve "kadın" ile "erkek" terimlerinin

değişebildiğinin altını çizer. Bunlara değişmez ve sabit terimlermiş gibi yaklaşmak, kadınların ve erkeklerin tümünün birbirinden farklı ve mütemadiyen değişen özelliklere sahip olduğunun unutulmasına sebep olabilir. Bu nedenle, bu kategoriler aslında biyolojik değil, dilbilimden olarak inşa edilmiş yapılardır. Lacan'cı psikanalize göre, cinsel kimlik edinimi, sadece penise indirgenemeyecek olsa da fallusun, yani penisin, varlığı ve yokluğuna göre şekillenir. Bu sebeple kadın kimliği, fallusun eksikliğinden türeyen bir kimliktir ve dişil olan, fallik söylemin dışındadır ve ifade edilemez (Bryson, 2019, s. 382-383). Stone'a göre, cinsiyet kavramını çevreleyen geleneksel sembolizm özcüdür ve eril ile dişil kavramlarının özünden gelen bir doğası ve anlamı olduğunu varsayar. Irigaray dişi olmayı sadece negatif kavramlarla ilişkilendiren bir sembolik kültürün kadınların esas sorunu olduğunu savunur. Bu sembolik düzen, kadınların kendilik algısının bölünmesine sebep onları mevcut kültür içerisinde evsiz hale getirir. Bu nedenle, Irigaray'ın cinsel fark feminizmi kadınların kültürel sembolizm nedeniyle hiçbir olumlu dişi kimliğe sahip olmadıklarını ve bu olumlu kimliklerin yaratılması gerektiğine vurgu yapar. Batı kültürü, pozitif bir dişil kimliği reddeder ve bu durum sonucunda, kadınların kendilerini pasif veya erkeklere kıyasla ikincil konumda hissetmeden dişi-bedenli olmayı anlamaları veya deneyimlemeleri için herhangi bir yol sunmaz. Bir stratejik özcü olan Irigaray, özcü fikirlere yeni, hiyerarşik olmayan anlamlar yüklenerek mevcut kültürün dönüştürülmesi gerektiğini, yani bir yandan sembolizme sahip çıkarken, diğer yandan erkek ve dişi bedenlere eşit oranda pozitif sembolik anlam atfetmemiz gerektiğini savunur. (Stone, 2015, s. 202-204). Yani Fransız fark feminizmine göre, erkek ile dişi birbirinden farklıdır ve bunlar aynıymış gibi davranmak beyhude, hatta uzun vadede yıkıcı bir çabadır ama cinsiyetler arasındaki farklılık birinin diğerinden üstün olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle, feminizmin amacı kadının erkeğe eşit (veya daha iyi) olduğunu kanıtlamaya çalışmak yerine, kadın için erkeğinki kadar pozitif anlamlarla yüklü bir kimlik inşa etmek olmalıdır.

Joan Scott'a göre en başta cinsel farklılıkları incelemek için kullanan ve zaman içerisinde farklılıklar içerisindeki farklılıkları da içine alacak şekilde genişletilen toplumsal cinsiyet kavramının bir analiz kategorisi olarak kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmalıdır. 1980'lerde gündeme gelip günümüzde de etkinliğini korumaya devam kimlik politikaları, kadın kategorisinin bütüncül anlamına meydan okuyan çoklu

aidiyetler yaratmıştır. Bunun sonucu olarak kadın kategorisi, siyah kadın, lezbiyen kadın, Müslüman kadın, işçi sınıfı kadın, yalnız anne gibi kategorileri de içine alacak şekilde dönüştü. Bu görüşteki feministler, ikinci dalga feminizmin tanımladığı beyaz, orta sınıf, heteroseksüel kadın kavramına meydan okuyarak bu denli çok sayıda ve farklı kimliği aynı potada eritmeye çalışan ortak bir kadın kimliğinin mümkün olmadığını savundular. Postmodernizm etkisindeki üçüncü dalga feminist akımla birlikte kadın şemsiye kimliği altında bir araya getirilmeye çalışan gruplar arasındaki farklılıkların giderek su götürmez şekilde açığa çıkmasıyla, bütüncül bir politika üretme olasılığı sorgulanmaya başladı ve kadınların çıkarlarının önceden zannedildiği kadar açık ve ortak olmadığı anlaşılmış oldu (Scott, 2013, s. 127). Siyah feminist ve aktivist Bell Hooks, beyaz iktidar feministlerinin kadınların eşitliğini emperyalizmle iç içe geçmiş şekilde resmettiğini savunur. Örneğin beyaz feminizm, Afrika'daki kadın sünneti, Uzak Doğu'daki seks kulüpleri, İslam coğrafyasında kadınların örtünmeleri, Çin'de kız çocuklarının öldürülmesi gibi konuları ele alırken, bu ülkeleri gelişmemiş, barbar ve medeniyetten uzak gibi gösteren bir söylem kullanır. Sözü geçen bölgelerdeki cinsiyetçilik uygulamaları, Batılı feministler tarafından Batı'daki cinsiyetçilikten daha tehlikeli ve vahşi olarak tasvir edilir. Oysa sömürgecilik sonrası feminist anlayış, kadınların bedenleriyle ilgili cinsiyetçi pratiklerin birbirleriyle nasıl bağlandığını araştırmalıdır. Örneğin kadın sünnetinden bahsedilirken, Batılı kadınların zayıflık ideali uğruna hayatlarını tehlikeye atan yeme bozuklukları ve beden bütünlüklerini tehdit eden estetik operasyonlarının pençesinde verdiği savaş ilişkilendirilmelidir. Böylece, bu pratiklerin altında yatan cinsiyetçilik ve kadın düşmanlığının küresel boyutta yaşanan diğer cinsiyetçi pratiklerle aynı temele dayandığına vurgu yapılmış olur (Hooks, 2016, s. 62-63). Böylece öznel ve evrensel kadın deneyiminin ayrıştığı ve benzeştiği noktalara dikkat çekilebilir. Brooks'a göre, ikinci dalga feminizm ırkçılık gerçeğini görmezden gelmiştir ve bu durum, teorik çerçevesinin ve kategorilerinin uygunsuz ve uygulamalarının problematik hale getirir. Örneğin, siyah erkekler tarih boyunca beyaz erkeklerin sahip olduğu ayrıcalıklardan faydalanmamışlar ve bunun sonucu olarak aynı iktidar konumuna sahip değillerdir. Bu açıdan, ataerki, yani patriarşi, siyah feministler tarafından beyaz kadın ve erkekler arasındaki güç ilişkisini açıklayan etnosentrik bir kavram olarak görülmektedir. Postmodern düşünürler, ikinci dalga feminizmi

cinsiyetler arasındaki eşitsizliği çok genel ve soyut şekilde tanımlaması ve Batılı, orta sınıf ve beyaz olmayan kadınların deneyimlerini görmezden gelmesi sebebiyle haklı olarak eleştirir (Brooks, 1997, s. 17). Alison Stone, siyah feminizmin bu eleştirisinin kadınların toplum içerisindeki ortak konumuna dair bir teori üretme çabasının her zaman bazı kadınları dışarıda bırakacağına işaret ettiğini söyler. Hayatları teoriyle sistematik olarak örtüşmeyen kadınlar, hatta kadın grupları her zaman olacaktır. Yani kadınların tamamının ortak bir toplumsal konumu paylaştığını iddia eden teoriler kadınların ancak bir kısmını kapsayabilir ve bütün kadınları kapsamayı amaçlayan teoriler hatalı bir şekilde aşırı genelleştirilirler (Stone, 2015, s. 219). Postmodernizmden etkilenen postfeminizm, bu açıdan ikinci dalga feminizmin eksik kaldığı kesişimsellik, öznellik ve kimlik politikalarını feminizmin konusu haline getirir.

Jane Flax'e göre toplumsal cinsiyet kavramını birbirinden doğası gereği farklı olan iki canlının zıtlaşması olarak görmekten vazgeçip toplumsal bir ilişkilene örgüsü olarak ele almaya başlamadığımız sürece, farklı toplumlardaki farklı kadınların ve erkeklerin güçlü yanları ile ezildikleri yanları tanımlayabilmemiz mümkün olmayacaktır. Burada feminist teorisyenlere düşen dört aşamadan oluşan bir görevdir. İlk olarak, içinde yaşamakta olduğumuz toplumsal dünyalarda ve bu dünyalara ait feminist görüşlerin dile getirilmesidir. İkinci aşama, bu dünyaların bizi nasıl etkilediği üzerine düşünmek; üçüncü aşama, bu dünyaları ele alma şeklimizin mevcut güç/bilgi ilişkilerine nasıl dâhil edilebileceğini düşünmek; son aşama ise bu dünyaların nasıl dönüştürülebileceğini ve dönüştürülmesi gerektiğini hayal etmektir. Çağdaş Batı toplumlarında toplumsal cinsiyet ilişkileri tahakküm üzerine kurulu olduğundan, feminist teorinin bu anlamda hem telafi edici hem eleştirel bir rol oynaması gerekir (Flax, 1987, s. 641). Bu hususta Bell Hooks, feminizme giden yolun birden fazla olduğunu söyler. Farklı kültür ve altyapılardan gelen bireylerin kendi hayat deneyimlerine dokunacak bir feminist teoriye ihtiyaçları vardır. Feminizm için çalışmaya yaşadığımız yerde, yani kendi evimizde başlayabiliriz. Öncelikle sevdiklerimizi, yakınlarımızı ve çevremizi eğitebiliriz. Feminizmin amacı tahakküme son vererek cinsiyetler arası eşitliğe ve özgürlüğe kavuşmaktır, bu yüzden feminizm herkes içindir (Hooks, 2016, s. 140, 142).

Manifesta: Young Women, Feminism and the Future (2000) adlı kitabın kendilerini üçüncü dalga feminist olarak tanımlayan yazarları Jennifer Baumgardner ve Amy Richards'a göre, Mary Wollstonecraft'ın 1792 yılında *Vindication of the Rights of Woman* adlı eserini yayımlamasından bu yana yasal, siyasal ve toplumsal eşitliğe olan inanç ve ihtiyaç değişmemiştir. Üçüncü dalga feminizm, hedeflerini kadın meselelerinin yeni nesil genç kadınları nasıl etkilediğini inceleyerek belirlemiştir. Üçüncü dalga feministler, bir yandan ikinci dalgadan miras edindikleri cinsel taciz, hane içi şiddet, eşit işe eşit ücret gibi konularda mücadeleler vermeye devam ederken, diğer yandan internet ve teknolojiye erişim, HIV/AIDS farkındalığı, çocuk istismarı, küreselleşme, yeme bozuklukları ve beden imgesi gibi modern konuları da ele alırlar. Özellikle artık daha erken yaşta ve daha fazla sayıda cinsel partnere sahip olan genç kadınlar için cinsel sağlık ve cinsel yolla bulaşan hastalıklardan korunma da eskisine kıyasla çok daha önemli meseleler hâline gelmiştir (Baumgardner ve Richards, 2000, s. 21). *Gender Communication Theories and Analyses* (2006) kitabının yazarları Charlotte Krolokke ve Anne Scott Sorensen'e göre üçüncü dalga feminizm, komünizmin çöküşü, yeni dini ve etnik köktencilik tehditleri, yeni bilgi ve biyo-teknolojilerin riskleri ve vaatleri gibi konuların gündemde olduğu yeni küresel dünya düzeninde yetişen nesillerinden esinlenmiş ve onlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Üçüncü dalga feminizm, Amerika Birleşik Devletleri'nde "grrrl feminizm" veya Avrupa'da "yeni feminizm" olarak da anılmıştır. Bu "yeni" feminizm, kadına yönelik şiddet, insan ticareti, plastik cerrahi ve medyanın "pornolaşması" gibi alanlarda gerçekleştirilen yerel, ulusal ve uluslararası aktivizm hareketleri ile özdeşleştirilir. Üçüncü dalga feminizm, yeni küresel dünya düzeninin kadın haklarına yönelik yeni tehditleri ile ilgilenmiş ve kendinden önceki feminist dalgaları, evrensel çözümler veya kadınlık tanımları sunma iddiaları ve belirli zümrelerin çıkarlarını değişmez kimlik politikalarına dönüştürmeleri sebebiyle eleştirmiştir (Krolokke ve Sorensen, 2006, s. 17). Claire Snyder'a göre üçüncü dalga feministler erkeklere, sekse, dişiliğe ve eğlenceye düşman olarak tasvir ettikleri annelerinin nesillerinden daha az katı ve yargılayıcı olduklarını iddia ederler. Örneğin, Naomi Wolf ikinci dalga feminizmi "kurban feminizmi" olarak tanımlar ve bu akımı "cinselliği yargılayan, hatta ona karşı çıkan", "diğer kadınların cinselliklerini ve görünüşlerini eleştiren" ve "kendini üstün gören" olmakla eleştirir (Wolf 2006, 14-

15'den aktaran Snyder). Bu yorum, ikinci dalga feminizminin popüler kültürdeki karikatürize edilmiş algısıyla örtüşür ve üçüncü dalga feminizm için nasıl *olmaması* gerektiği konusunda örnek alabileceği bir şablon sunar. Annelerinin feminizmi hakkındaki algılarının aksine, üçüncü dalgacılar erkeklerle eşit olarak etkileşimde bulunma, cinsel zevkleri istedikleri gibi (heteroseksüel veya başka türlü) talep etme ve dişilik kavramıyla istedikleri gibi oynama hakkını kendilerinde görürler. *Girl power* (İng. kız gücü) ve "girlie" kültürü üçüncü dalga için temel fakat tartışmalı bir özellikler. Girlie akımının destekçileri cinsel arzularının ataerki tarafından yerleştirilen tuzakları olmadığını savunarak Barbie bebekler, makyaj, moda dergileri ve topuklu ayakkabılar gibi kadınlığın kültürel inşasının tabulaşmış sembollerini yeniden kucaklar. Ne yazık ki üçüncü dalga feminizm kendini eğlenceli, kadınsı ve seks pozitif olarak tanımlarken, ikinci dalga feministlerin ciddi, soğuk ve frijit kadınlar olduğuna dair yaygın bir yanlış inancı güçlendirir. İkinci dalga feminizm 1980'lerde pornografi, seks işçiliği ve sıradışı cinsel ilişkiler gibi konularda fikir ayrılığı yaşayıp bölünürken, seks savaşlarının ikinci dalga feminizmin kendi içinde bir bölünme olduğunu belirtmek önemlidir. Başka bir deyişle, üçüncü dalga feminizm, selefini alt ederek yerini alan bağımsız bir akım değil, ikinci dalga feminizmin içerisindeki bölünmüş gruplardan birinin devamıdır (Snyder, 2008, s. 179).

Batı'da bu tartışmalar devam ederken Türkiye'de 1990'ların başından itibaren üçüncü dalga feminist akımın esaslarıyla örtüşen girişimler gerçekleştirilir. Hale Kolay'a göre 1990 senesinde Türkiye'de cinsiyetler arası eşitliğin sağlanması, kadınların maruz kaldığı cinsiyet temelli her türlü ayrımcılığın önlenmesi ve kadının statüsünün sosyal yaşamın her alanında güçlendirilmesi amacıyla dönemin Başbakanlığına bağlı olarak politika ve strateji geliştirmek ve çeşitli paydaşlarla iş birliği yapmak amacıyla Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü kurulur. Bu kurumun hedefi kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve sürdürülebilmesi amacıyla etkin ve başarılı strateji ve politikalar geliştirmektir. Yine 1990 senesinde Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı kurulur. Bu vakfın amacı, kadın hakları hareketinin geçmişi ve kadın çalışmaları alanında yürütülen her türlü araştırma ve yayının takibini ve arşivlenmesini sağlamaktır. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı da aile içi şiddet ve kadına karşı şiddeti görünür hâle getirmek, şiddet kurbanı kadınlara destek olmak ve kadına karşı şiddetle

mücadele uygulamalarını yaygınlaştırmak hedefiyle aynı yıl içerisinde faaliyete geçmiştir (Kolay, 2015, s. 10). Adı sonradan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü olarak değiştirilecek olan Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı da Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak kurulur. DYP-SHP koalisyon hükümetinde yer alan SHP'nin önerisiyle 1991 senesinde kadın sorunlarıyla ilgilenecek bir devlet bakanlığı kurulmasının ardından, Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı bu devlet bakanlığı kanalıyla Başbakanlığa bağlanır (Küleççi & Canbay, 2012, s. 42). 1993 yılının haziran ayında Tansu Çiller Türkiye'nin ilk ve tek kadın başbakanı olur. Yine 1993 senesinde İstanbul Üniversitesi'nin bünyesinde ülkedeki ilk Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalı açılır ve yüksek lisans düzeyinde eğitim ve araştırma çalışmaları gerçekleştirilir. Bu bölüm, 1996 yılında ilk Kadın Çalışmaları yüksek lisans diplomasını verir (Güleç, 2011, s. 31). Şirin Tekeli, aylık olarak yayımlanan feminist dergi Pazartesi 1995 yılında piyasaya çıktığını aktarır. Yine aynı yıl içerisinde, feminizm, kadınlara karşı uygulanan şiddet ve tecavüz gibi konulara televizyon programlarında yer vermeye başlanır ve pek çok feminist kadın bu konuları işleyen televizyon programlarına konuşmacı olarak katılır (Tekeli, 1998, s. 343). Kolay'a göre, Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KA-DER) de 1990'lı yıllarda kurulan kadın derneklerinden en önemlilerindedir. 1997 yılında kurulan bu derneğin kurucularından olan Zülal Kılıç, derneğin kuruluş amacını kamu ve politika hayatında aktif rol alan kadın sayısının artırılmasına destek olmak olarak özetlemektedir (Kolay, 2015, s. 11). Zülal Kılıç, KA-DER'in kendini feminist bir örgüt olarak tanımlamadığını belirtir, ancak derneğin 1990'lar Türkiye'sindeki demokratikleşme çabalarının ve dönemin kadın hareketinin bir sonucu olarak kurulduğunu ekler. Kılıç'a göre ülke nüfusunun yarısının siyasi hayattan dışlandığı bir ülkede demokrasiden bahsetmek mümkün değildir. KA-DER, kadın dayanışmasını ilke edinmiş bir örgütlenmedir ve hangi partiden olduğu fark etmeksizin, bazı temel ilkeleri savunan kadınların örgütlü hareket edebileceklerine inanmaktadır. Karar alma mekanizmalarındaki kadınların sayısı belli bir çoğunluğa ulaştığında, politikaların genelinde niteliksel bir değişimin mümkün olacağını savunur (Kılıç, 1998, s. 360). Derya Şaşman Kaylı'ya göre Türkiye'de 1990 sonrası dönemde kurumsallaşma ve uluslararası projeler büyük yer tutar. Farklı kadın gruplarının dâhil olduğunu çözüm önerileri, kadın sorunlarının devlet politikalarına girmesine ve bu konuları ele alan

kurumların ortaya çıkmasına önayak olur. Bu dönemde kurulan İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi, dört üniversitede açılan kadın çalışmaları bölümleri, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, üniversitelere bağlı kadın araştırmaları merkezleri, CEDAW ve benzeri uluslararası anlaşmalar ve projeler, kadın sığınakları ve dernekleri ile kadınların birbirleriyle iletişim kurarak örgütlenmelerini sağlayan feminist yayınlar sayesinde kadın bakış açısı kamu politikalarına sızmayı başarmıştır (Kaylı, 2012, s. 55). Türkiye’deki kadın hareketi Batı’dakinden farklı konulara eğilmiş ve biraz geriden takip etmekte olsa da istikrarlı şekilde ilerlemektedir. Özellikle 2000’ler ve sonrasında internet teknolojilerinin hızla yaygınlaşmasıyla, Batılı feminizm ile Türk feminizmi arasındaki fark da kapanmaya başlayacaktır.

1.4.Dördüncü Dalga: Dijital Feminizm

İnternetin yaygınlaşması ile birlikte feminist cephede dördüncü dalga feminizm, dijital feminizm, siber feminizm ve tekno-feminizm gibi pek çok adla anılan yeni bir dönem başlar. Andrea Waling, feminizmin tarih, politika, ahlak bilimi, felsefe ve sosyal bilimler gibi pek çok farklı disiplini içinde barındıran ve toplumsal cinsiyet adaletsizliğini sona erdirmeyi amaçlayan bir hareket olarak tanımlar. Kendinden önceki dalgaların devamı niteliğindeki dördüncü dalga feminizmin en ayırıcı özelliği kadın hareketinin çevrimiçi ortama taşınması ve dijital teknolojilerin etkin biçimde kullanılmasıdır. Dördüncü dalga feminizm, üreme adaleti (*İng. reproductive justice*), büyük bedenler ve şişman aktivizmi, kesişimsellik, trans aktivizmi ile farklı cinsel kimlik ve yönelimler, seks işçiliğinin kabulü, erkek feminizmi ve küresel güney feminizmi gibi konulara odaklanır (Waling, 2017, s. 34). Üçüncü dalga feminizmin baş temsilcilerinden olan Jennifer Baumgardner, üçüncü dalga feminizmin, ikinci dalganın teorilerini (bazen şaşırtıcı sonuçlarla) hayata geçirmiş olması gibi, dördüncü dalga feminizm de üçüncü dalga feministlerinin ortaya koyduğu kavramları hayata geçirmek için çabaladığını söyler. Yeni nesil feministler devrim türküleri söylemek yerine blog’lar, Twitter kampanyaları ve çevrimiçi yayınlar aracılığıyla ya da *EverydayFeminism*, *Feministing* ve *Jezebel* gibi sitelerde yazılarını paylaşarak seslerini duyurmaktadırlar. Çevrimiçi haberlere yorumlar yaparlar, beğendikleri büyük beden

kıyafetleri ve bunları nereden alabileceklerini paylaşırlar ve kişisel kürtaj deneyimleri hakkında gönderiler atarlar. 1990'lı yıllarda siyah kadınlar tarafından türetilen bir kavram olan "üreme adaleti" genç feministlerin kullanmayı tercih ettiği bir terim haline geldi. Trans kimliği, erkek feministler, seks işçiliği ve medya içindeki karmaşık ilişkiler feminizmin konusu oldu (Baumgardner, 2011, s. 1). Munro'ya göre çoğu kişi, internetin tek başına üçüncü dalga feminizmden dördüncü dalga feminizme geçişi sağladığı konusunda hemfikirdir ve internetin, cinsiyetçilik veya kadın düşmanlığının ifşa edilebileceği ve bunlara meydan okunabileceği bir ifşa kültürü yarattığı açık şekilde görülmektedir (Munro, 2013, s. 23). Mikro politikalara odaklanan ve günlük söylemlerde, reklamlarda, filmde, televizyonda ve edebiyatta, medyada vb. karşılaşılan ve cinsiyetçiliğe ve kadın düşmanlığına medyan okuyan bu kültür, üçüncü dalganın etkisinin devam ettiğinin göstermektedir. İnternet kullanımının yaygınlaşmasının yeni bir dönemi tanımlamak için yeterli olmadığını iddia edenler dördüncü dalga feminizmin varlığını inkâr etme eğiliminde olsalar da, internetin, çevrimiçi ağları hem tartışma hem aktivizm için kullanan küresel bir feminist topluluğunun kurulmasına önayak olduğu açıktır (Munro, 2013, s. 23). Baumgardner'a göre feminizmin dönemsel dalgalarının sadece daha fazla bölünmeye sebep olduğunu ve feministlerin birbirleriyle kavga etmekten onları birleştiren çok daha büyük ve daha önemli meseleleri görmelerine engel olduğunu düşünenler de vardır. Örneğin, Baumgardner'ın aktardığı üzere, ikinci dalgacı feminist Rosalyn Baxandall birinci ve ikinci dalgaların daha büyük toplumsal hareketlerin (köleliğin kaldırılması ve sivil haklar gibi) bir parçası olduğunu ve bu nedenle daha sonra ortaya çıkan ufak çaplı faaliyetin ayrıldığını söyler. Baumgardner (2011) ise içinde yer aldığı kuşağın ikinci dalganın ikirlerinden ve devriminden miras aldığı kültürel dönüşümün asrın toplumsal hareketi olduğunu söyler. Benzer şekilde, dördüncü dalganın sosyal medyayı kullanma şekli, siyaset ve feminizmde devrim yaratmıştır. Yazar, dördüncü dalganın var olduğuna inandığını çünkü dördüncü dalganın var olduğunu söylediğini savunur. Dördüncü dalga feminizm onun için önemlidir, çünkü kendi kuşağının ne kadar önemli olduğunu düşündüğünü hatırlamaktadır. Medyadaki gelişmeler ve küreselleşme nedeniyle kitlesel değişim dalgalarının ortaya çıkma aralıkları giderek sıklaşıyor. Bu dalgaların hepsi feminizm olarak bilinen aynı

politikalar bütünüdür ve bir araya gelerek daha güçlü ve çoksesli bir hareketi oluştururlar (Baumgardner, 2011, s. 1).

Ealasaid Munro'ya göre ikinci, üçüncü ve dördüncü dalga feminizmin birbirinden ne şekilde ayrıldığı konusunda tartışmalar devam etse de, birçok kilit konunun çağdaş feminizme can vermektedir. Öte yandan, anaakım feminizmin kesişimsellik ve dışlayıcılık gibi konularda endişe verici düzeyde eksiklikleri vardır. Dördüncü dalga feminizmin siyasi potansiyeli, hâlâ anaakım feminizmde kendine yer bulamayan kadınlara ses vermeye odaklanmaktadır (Munro, 2013, s. 25). Bu anlamda internetin herkesçe erişilebilir, kamusal ve anonim bir platform olması feminizmin çok daha geniş kitlelere yayılmasına ve her kesimden bireyin sesini duyurmasına da yardımcı olur. Andrea Waling'e göre, feminizm öncelikli olarak kadın haklarını savunuyorsa da aslında, "feminen" olan her şeye uygulanan baskı ve zulmü sonlandırmayı amaçlamaktadır. Mevcut toplumsal düzen içerisinde erkeksi kabul edilmeyen, yani kadınsı olan, tüm kimlikler, uygulamalar ve sosyal yapılar ötekileştirilme ve baskıya maruz kalmaktadır. Bu durumun başlıca kurbanları kadınlar olmakla beraber, ideal erkeklik tanımının dışında kalan erkekler, homoseksüel erkekler gibi kadın olmayan gruplar da bu ötekileştirme ve baskıya maruz kalır. Feminizmi sadece kadınları ve onların haklarını değil, dişil ve öteki olan her şeyi savunan bir akım olarak ele almak feminizmin, özellikle dördüncü dalga feminizmin, erkekler tarafından ve erkekler için faydalı olacak şekilde kullanılabileceğinin anlaşılması için önemlidir (Waling, 2017, s. 34). Bell Hooks'un meşhur sözlerini tekrar edecek olursak, "Feminizm herkes içindir." (Hooks, 2016, s. 142).

Diana Diamond'a göre dördüncü dalga feminizmin anlatısı, ki bu halen yazılmaya devam etmekte olan bir anlatıdır, son üç dalganın çözülmemiş meselelerini ve çelişkilerini, manevi pratikleri politik eylem ve ekonomik güçle birleştiren kapsayıcı bir vizyona sahip olmalıdır. Feminizmin ilk dalgası, kadınların Anayasa kapsamındaki tüm vatandaşlık haklarını garanti altına almıştır ancak 2006 yılı itibariyle ABD Parlamentosu'ndaki 535 koltuğun sadece yüzde 15,1'i kadınlara ait (Diamond, 2009, s. 216). İkinci dalga, cinsiyet rolü eşitsizliklerini ele almış ve kadınların işgücüne katılımını sağlayan ilk kitle hareketine öncülük etmiştir, ancak kadınların yaklaşık üçte

ikisinin iş ve aile hayatını bir arada idare etmesine rağmen, küçük çocuk sahibi kadınlar yoğunluk sebebiyle mesleklerini terk etme eğilimindedir. Son olarak, 15 yaşın üzerindeki Amerikalı kadınların neredeyse yarısını oluşturan ve üçüncü dalga olarak görebileceğimiz şekilde cinsellik ve öznelliklerini geleneksel aile yapılarının dışında gerçekleştirmeye çalışan bekâr kadınlar hayatlarının ya da karşılaştıkları sorunların egemen kültürde yeterince yer almadığını görmekteler (Diamond, 2009, s. 217). Yani dördüncü dalga, kendinden önceki dalgaların gerçekleştirme amacıyla yola çıktığı fakat hâlâ tam anlamıyla gerçekleştiremediği hedefleri tamamına erdirmek için çalışmalıdır.

Paolo Pontoniere'e göre politik söylemin cinsiyetlendirilmesini sağlayan ve siyasi arenaya insan kimliğinin çok yönlü gerçekliğini ortaya koyan kesişimselliği getiren üçüncü dalga feminizm, ataerkinin yalnızca kadınları ilgilendiren bir sorun değil, toplumun tamamını etkileyen bir salgın hastalık olduğunu göstermiştir. Ataerki, veya artık daha fazla tercih edilen adıyla toplumsal cinsiyet, erkekleri de kadınlar kadar olumsuz etkilemekte ve insan deneyiminin her boyutundaki tüm etkileşimlere zarar vermektedir. Örneğin, kadınların bireysel taciz ve istismar öykülerini #MeToo (Türk sosyal medyasında da eşzamanlı olarak #BenDe hashtag'ıyla paylaşımlar yapılmıştır) hashtag'ıyla paylaştıkları ve sosyal medyada büyük yankı getiren küresel hareket feminizmin hâlâ hayatta, gerekli ve etkili olduğunun göstergesidir (Pontoniere, 2018, s. 63). Yani üçüncü dalga feminizm hızını ve gücünü kaybetmemiş, aksine sosyal medya eylemleri veya kurumsal hayatta kadının yeri gibi alanlarda mücadele vermeye devam eden alt kollara ayrılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL KÜLTÜR ve SOSYAL AĞLAR

2.1. Dijital Kültür ve Dijital Kültürün Özellikleri

Bilgi çağı olarak da adlandırılan yirmi birinci yüzyılda kitle iletişim araçlarının yardımı ile sosyal hayat da dijitalleşmektedir. Dijitalleşmenin etkisi, yalnızca sosyal hayatla da sınırlı kalmayıp, kültürün her alanında karşımıza çıkar. Charlie Gere, bu duruma değinerek dijitalleşmenin kültürün belirteçlerinden biri olarak ele alınabileceğini iddia eder. Zira dijital kültür çağdaş yaşam biçimimizi başkalarından

açık ara farklı bir şekilde gösteren insan yapımı eserleri, anlam ve iletişim sistemlerini kapsamaktadır (Gere, 2008, s.16). Teknolojik gelişmelerin hızı ve ortaya çıkan yeni ürünlerin toplumsal hayata hızla dâhil olması, dijital kültürün devingen ve dönüşken yapısının temel sebeplerinden biridir. Tarihsel çerçeveye oturtmak gerekirse, teknoloji devi Apple'ın ürettiği ilk bilgisayar 1976 yılında piyasaya sürülmüştür. Modern bilgisayar tasarımlarını andıran bir klavye ve fare aracılığı ile komut verilen Macintosh ise 1985 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Apple'ın cebimize sığacak boyutlardaki bir mini-bilgisayar olarak adlandırabileceğimiz cep telefonu serisi iPhone ise 2007 yılında kullanıcılara sunulmuştur (Gere, 2008, s. 138-140). Özetle, yarım asırdan kısa bir süre içerisinde, bilişim teknolojileri devasa laboratuvarlardan çıkararak hemen her eve, hatta her cebe girmiştir. Hayatımıza girmesiyle geleneksel iletişim anlayışını kökten değiştiren internet, birçok bilginin dijital ortama aktarılmasına önyak oldu. İnternet teknolojileri sayesinde tek taraflı mesaj iletimi, yeni medya ile geribildirim yapılabilirdiği interaktif bir iletişim modeline dönüştü. Bu, insanların fiziksel yakınlık olmadan da iletişim kurabildiği sanal süreçlere ve dolayısıyla dijital kültürün oluşumuna olanak sağlayan bir ortam yaratır. Bilgi, imgeler ve sesler artık dijital verilere dönüştürülmekte ve anlık olarak paylaşılabilir. Yalçın Yalçınkaya'ya göre modern zamanda bilginin üretimi, erişimi ve paylaşımı artık geleneksel mecralar yerine, sürekli değişmekte olan dinamik ve dijital ortamlarda gerçekleşir (Yalçınkaya, 2016, s. 595). Dijitalleşmenin sonucu olarak küresel bilgi ağına kolayca erişilmekte ve kültürel gelişmeler için yeni imkanlar keşfedilmektedir. Yalçınkaya, dijital kültürü bilgi ve iletişim teknolojileriyle ilintili entelektüel gelişmelerin etkilerinden bahseden yelpaze bir terim olarak tanımlar. Bilgi teknolojileri ve dijital kültürün yardımıyla bilgi, birler ve sıfırlar ile iletilebilen bir enerjiye dönüşmekte ve bu sayede, bilginin kapsamı ve etki alanı genişlemektedir (Yalçınkaya, 2016, s. 596). Ebru Güzel'e göre yakın geçmişe kadar bireyler, sosyal veya ekonomik statülerinin getirdiği sabit kimliklerle var olurken mevcut teknoloji devrinde akışkan, satın alınabilir, anonim veya basmakalıp kimlikler edinerek var olabileceklerini söyler. Güzel'e göre kişilerarası iletişim ve etkileşimin gerçekleştiği temel alanlardan biri olan çevrimiçi sosyal ağ veya sosyal medya platformlarında kişiler kimliklerini diledikleri biçimde yönetme ve yeniden yaratma imkânına sahiptir (Güzel, 2016, s. 82). Kimliğin üretiminde önemli rol oynayan sosyal

medya siteleri, kişilerin benliklerini diledikleri şekilde ve amaçla sundukları bir ortam olarak ortaya çıkmıştır. Cebimize sığan teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte zaman ve mekânın sınırlarını aşan sosyal medya, bireylere hem özel hem kamusal alanda kesintisiz etkileşim olanağı tanıyarak yaygın ve popüler bir kimlik üretim ve sergileme aracı haline gelmiştir (Güzel, 2016, s. 83). Bu bağlamda, bireylerin sosyal medya kimliklerinin dijital kültürün öznesi haline gelerek dijitalleşen toplumlarda kimi zaman bireylerin reel kimliklerini aşan öneme sahip olduğu görülmektedir.

Bilgisayarlar, tabletler, cep telefonları, İnternet, Facebook, Twitter ve Instagram gibi çevrimiçi sosyal ağların kullanımı veya çoğunlukla amatörler tarafından çekilen videoların Youtube’da paylaşılması şeklinde hayatlarımıza giren dijital teknoloji, aynı zamanda “sokaktaki insan” yol bulma, sanal bankacılık ve çevrimiçi alışveriş gibi günlük hayatın ayrılmaz bir parçası halini alarak kültürel, sosyal ve ekonomik alanlara yön veren bir gerçekliğe dönüşmüştür. Dijital kültürün doğup geliştiği sanal ortamın aksine, sosyoloji, gerçek zamana ve gerçek mekâna dayanan bir disiplindir (Dewey, 2017, s. 2). Tam da bu sebepten ötürü, dijital kültürün hem sosyal hem kültürel boyutlarının dikkate alınması ve özenle incelenmesi, sosyolojinin güncelliğini ve geçerliliğini koruyabilmesi için oldukça önemli bir husustur. Dewey, dijital kültür, geleneksel sosyolojinin aşması gereken dört zorluğu beraberinde getirir (Dewey, 2017, s. 10):

1. Sosyologların, sosyal medya kullanıcılarının kendilerini nasıl tanımladıklarını ve bazı durumlarda kendi benliklerini siber-benlikler olarak yeniden yarattıklarını ve dijital de olsa daha büyük bir topluluğun parçası olarak kimliklerini nasıl yeniden inşa ettiklerini incelemeleri gerekir.

2. İnternet kaynaklarında yer alan devasa veri yığınlarının içe aktarımını ve güvenilirliğini denetleyen profesyonel (ve olabildiğince tarafsız) gözlemciler görevlendirilmelidir.

3. “Profesyoneller olarak sosyologların, ortak araştırma alanlarına sahip benzer fikirlere sahip araştırmacılardan oluşan uluslararası bir topluluk ve internetin iletişim fırsatlarından yararlanan işbirlikçi sosyologlardan oluşan bir ağ oluşturmak için bilişim teknolojilerini aktif olarak kullanmalıdır.

4. Gelişmekte olan teknoloji konusunda kişisel yatkınlıkları veya çekinceleri ne olursa olsun, sosyologların kendi bilim alanlarında tamamen yeni bir çağın başladığını kabul etmeli ve sosyal medyayı nasıl ele alacaklarını ve aynı zamanda sosyal medya araçlarına nasıl eleştirel yanıt verebileceklerini keşfetmeleri gerekmektedir.

Yalçınkaya ise dijital kültürün yalnızca tahakkümü diğer kişilere gösterme aracı değil aynı zamanda tahakkümün bizzat sağlayıcısı hâline geldiğine değinir. Yani dijital kültür, bir yandan kültürün geçirdiği değişim ve dönüşümün teknolojik imkanlarla devamlılığını sağlarken diğer yandan dijital bilginin kendini katlayıp çoğaltarak bütünsel bir şekilde ilerlemesine de aracı olur (Yalçınkaya, 2016, s. 603). Sue Jackson'a göre feminizmin çağımızda kültürel açıdan "havalı" olması ve feminizmin ve feminist aktivizmin ana akım ve dijital medya aracılığıyla geniş çevrelere yayılması, genç feministlerin kendilerini ve başkalarını feminist olarak algılamaları için önemli bir söylemsel kaynaktır. Feminizmi düşmanmış gibi resmeden anti-feminist kültür ise genç feminizmin içinde yol alması gereken önemli bir bağlamdır. Aynı zamanda, popüler kültürde postfeminist yorgunluğun belirgin belirtileri görülmemektedir. Feminizm, anti-feminizm ve postfeminizmin oluşturduğu bu muğlak atmosferde, doygunluk noktasına ulaşmış bir postfeminist kültür içerisinde büyümüş genç kadınlar feminist kimliğine her zamankinden daha sıkı sarılmaktadırlar (Jackson, 2018, s. 33).

Larisa Kingston Mann, 2014 tarihli makalesinde yeni medyanın giderek kontrol, gözetleme ve para kazanma mücadelelerinin yanı sıra anlam, temsil ve katılım konularında da mücadele verilen bir alana dönüşmekte olduğunu ifade eder. Dolayısıyla, bu yeni medya kanallarındaki görünürlük ve katılım politikalarının daha feminist bir bakış açısıyla analiz edilmesi ve gerekli müdahalelerin yapılması günümüzde önemli bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Ana akım medyadaki yeni medya üzerine politika ve teknoloji tartışmalarında gelişen teknolojilerle birlikte artan görünürlük, bağlantılılık ve erişimin bu platformlarda temsil edilen kimlikler için olumlu bir gelişme olduğu varsayılır. Ancak feministler, kadın hakları savunucuları ve eleştirel ırk teorisyenleri arasında sürekli görülebilir veya erişilebilir olmanın varsayılan olarak özgürleştirici bir durum olmadığını ve kişinin görüntüsüne, sözcüklerine veya yaratıcı ürünlerine erişime sınır koymasının bireysel özgürleşme için bir gereklilik

olabileceğini savunanları görmek mümkündür (Kingston Mann, 2014, s. 293). Kingston Mann, medya ağlarına katılımın her yönüyle bir para kazanma aracı hâline gelmiş olması nedeniyle, sosyal medya görünürlüğü veya ifşasının fayda sağlayabileceği kadar zararlı da olabileceğini savunur. Bedenleri ve deneyimleri tarihin başından beri metalaştırılan ve nesneleştirilen bireyler görünürlüğün istismar edilmeye müsait doğasına oldukça aşınadır. Siyah, yerli, kuir (*İng. queer*), sakat veya kadın gibi kimliklere veya bunların çeşitli kombinasyonlarına sahip bireylerin, bu metalaştırma, nesneleştirme ve hakaret döngüsüne maruz kalma olasılıkları daha yüksektir ve hayatta kalma mücadelelerinin bir parçası olarak bunlardan kaçınma konusunda uzmanlaşmışlardır (Kingston Mann, 2014, s. 294).

2.2. Dijital Kültür ve Toplumsal Cinsiyet

Fosch-Villaronga ve diğerlerine göre kaba hatlarıyla cinsiyet (*sex*) tıbbi faktörlere (örneğin cinsel organlar, kromozomlar ve hormonlar) bağlı olarak doğumda atanan cinsiyet anlamına gelir. Bu, genellikle erkek, kadın ve bazı durumlarda interseks olmak üzere iki veya üç başlık altında ele alınır. Fiziksel cinsiyet, tıbbi müdahaleler yoluyla değiştirilebilir. Toplumsal cinsiyet (*gender*) ise kişinin benimsediği içselleştirdiği cinsiyet algısıdır ve cinsel kimlik olarak da adlandırılır. Cinsel kimlik veya toplumsal cinsiyet, kişinin içinden geldiği kadar toplumsal, kültürel ve yasal unsurlarla iç içedir. Cinsellik (*sexuality*) ise, başka bir kişiye karşı fiziksel, romantik ve/veya duygusal yakınlık besleme kapasitesi anlamına gelir. Pek tabii, bu tanımlardan hiçbirinin değişmez ve genel geçer olmadığı, toplumsal ve kültürel gerçeklikler ve beklentilere bağlı olarak inşa edildikleri unutulmamalıdır (Fosch-Villaronga vd., 2021, s. 3). Benzer şekilde Elgün (2020) de hegemonik erkekliğin sabit ve değişmez bir tanım olmadığını, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tarih, kültür içinde şekillenen ideal erkekliği temsil ettiğine vurgu yapar. Madun ve marjinal erkeklikler de ideal erkekliğe karşı konumlarına göre tanımlanmaktadır (Elgün, 2020, s. 934).

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana süregelen ilkel aile yapısının toplumsal anlamda etkileri hâlâ toplumlarda açıkça görülmektedir. İlkel hayattaki erkeklerin avlanma gibi barınak dışı işlerle uğraşmasına karşılık kadınların yemek yapma, çocuklarla ilgilenme gibi ev içi işlerle ilgilenmesi, tarih öncesi çağlardan günümüze

kadar kadınların kamusal alana dâhil olamamasına ya da erkeklerin gerisinde kalmasına sebep olduğuna inanılmaktadır (McNeill, 2018, s. 45). Özellikle dünya genelinde liberal anlayışların yayılması ve bunun beraberinde getirdiği küresel düzen özgürlüğün, bireysel tercihin önem kazanmasına sebep olmuştur (Ersöz, 2018, s. 24). Cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıkardığı toplumsal cinsiyet kavramı ve teknolojik gelişmeler ile birlikte iyice yayılan küresel bilinç, bu tür eşitsizlik temelli fikirlerin sorgulanmasına olanak vermiştir (Ersöz, 2018, s. 28). Bu da kadınların ve kadın haklarını savunan tüm bireylerin kolayca organize olabilmesine, olaylara ve sorunlara hızlı tepki verebilmesine ve bazen caydırıcı olmalarına imkân sağlamıştır.

Rachel Elizabeth Spacey'ye göre kadınların bilgisayarlarla ve teknolojiyle olan ilişkileri en başından beri sorunlu olagelmıştır. Yakın zamana kadar, kadınlar bilgisayar kullanımlarında beceri ölçeğinin alt ucundaydılar, bu teknolojileri erkeklere kıyasla daha geç bir yaşta kullanmaya başlıyorlardı ve örneğin sekreterlik gibi mesleklerin bir parçası olarak yazı yazmak gibi daha az önemli görülen nedenlerle kullanıyorlardı. Dahası hem erkekler hem kadınlar teknolojiyi ve bilgisayarları erkeksi bir yapı olarak görüyor ve bu nedenle kadınlara biçilen toplumsal cinsiyet rollerine uygun bulmuyorlardı (Spacey, 2000, s. 15). Bilgisayarlar, diğer teknoloji ürünleri gibi, erkekler tarafından ve erkekler için üretilen bir araç olarak görülmekteydi. Bilişim teknolojilerinin hızla hayatlarımızda yer edindiği son yirmi yıllık dönem içerisinde toplumsal cinsiyet ile bilişim teknolojileri ve bilgisayarlar arasındaki ilişkiyi araştıran çok sayıda feminist araştırmacı oldu. Bu araştırmaların sonucunda ezici bir çoğunlukla, erkeklerin ve kadınların bilişim teknolojileri ve bilgisayarlarla olan ilişkilerinin aynı düzeyde olmadığı ve iki cinsiyetin teknoloji ile kurdukları ilişkiler arasındaki bu ayrımın toplumsal cinsiyet normlarının kendilerinden beklentilerine bağlı olarak şekillendiğini ortaya koyan sonuçlar elde edilmiştir (Spacey, 2000, s. 12). Sainz-de-Baranda ve diğerlerinin (2020) önemle altını çizdiği gibi günümüzde internet, kişiler arası iletişim, ekonomi, eğitim ve eğlence için bir referans noktası haline gelmişse de çevrimiçi ortamda gerçekleşen toplumsal temsil tamamen bağımsız ve tarafsız değildir ve ideolojik unsurlar ve iktidar eğilimlerinden etkilenmektedir. Varsayılan (belki de ümit edilen denilmelidir) sınırsız özgürlükler diyarının aksine, internette özellikle kadınlara yönelik ayrımcı söylem ve davranışlar, tarafsızlık, anonimlik ve fırsat eşitliği

kisvesi altında yeniden üreilmeye devam etmektedir. Bununla birlikte, sosyal ağların ve özellikle de Twitter'ın geleneksel medyanın etki ve kapsamını aşan erişilebilirlik yönü ile toplumsal eşitliğe giden yoldaki katkıları da göz ardı edilmemelidir (Sainz-de-Baranda vd., 2020, s.10).

Toplumsal cinsiyet, dijital kültür için önem taşıyan bir alandır ve bu önemin tek kaynağı cinsiyetin toplumbilimsel yansımaları değildir. Sezerer ve diğerlerinin (2019) altını çizdiği üzere, dijital kültürü inşa eden sosyal ağ kullanıcılarının demografik özelliklerinin sosyal medya paylaşımlarından ve diğer gayri-resmi çevrimiçi içeriklerden doğru şekilde tahmin edilebilmesi, satış ve pazarlama, deneyim kişiselleştirme ve hatta adli soruşturmalar için değerli bir kaynaktır. Son yıllarda sosyal medyanın Facebook ve Twitter örneğinde olduğu gibi hızla yayılması, kullanıcılar tarafından oluşturulan çok sayıda gayri-resmi metin üretilmesi ve paylaşılması anlamına geldi. Bu durumun sonu olarak, çevrimiçi kullanıcıların bilinmeyen demografik özelliklerinin algoritmalar aracılığıyla profillerinin çıkarılabilmesi, sosyal medya araştırmalarına duyulan ilginin fitilini ateşledi. Kullanıcı profillemeye, paylaşılan metin veya metin-dışı öğelerin analiz edilmesiyle kullanıcıların, yaş, cinsiyet veya anadil gibi özelliklerinin tespit edilmesidir. Twitter'ı fikir aktarma aracı olarak kullanma eğiliminin artmasıyla birlikte, bir kullanıcının/yazarın cinsiyetinin paylaştığı gönderilerden anlaşılması çözülmesi gereken bir muamma hâlini aldı. Twitter gönderilerinden cinsiyet tahmin etmenin temel zorluğu, bu gönderilen geleneksel metinlere kıyasla oldukça kısa olmasıdır. Dahası, gönderiler yapıları gereği oldukça laubali bir dil kullanır. Buna ek olarak, sosyal medya kullanıcılarının gerçek kimliklerini gizleme, kişisel bilgilerini saklama veya çarpıtma eğiliminde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Dolayısıyla Twitter kullanıcılarının gönderilerinden cinsiyetlerinin belirlenmesi pek çok açıdan zorlayıcı bir görevdir (Sezerer vd., 2019, s.1).

2.3. Sosyal Ağların Gelişim Süreci

Berkeley ve Michigan Eyalet Üniversitelerinde öğretim üyesi olan Boyd ve Ellison'a göre, sosyal ağ sitesi olarak tanımlanabilecek ilk internet platformu 1997 senesinde yayın hayatına başlayan SixDegrees.com'dur. SixDegrees.com, kullanıcıların sitede kendi profillerini oluşturarak arkadaşlarını listelemelerine ve 1998 senesinden

itibaren ise bu arkadaş listelerini görüntülemelerine olanak tanıyordu. Elbette bu gibi olanakların her biri SixDegrees'ten önce de bir şekilde mevcuttu. Çoğu arkadaşlık, çöpçatanlık ve topluluk sitesinde bireysel profil oluşturma özelliği zaten vardı. AIM ve ICQ gibi sohbet programlarında arkadaş listeleri oluşturulabiliyordu, ancak bu arkadaş listelerinin başkaları tarafından görüntülenememekteydi. Classmates.com sitesinde kullanıcılar lise veya üniversitelerinin ağlarına katılabiliyor ve aynı ağ içerisindeki diğer kullanıcıları görebiliyordu, ancak bireysel profil oluşturma veya arkadaşlarını listeleme özelliği yıllar sonra eklenecekti. SixDegrees, tüm bu özellikleri bir arada toplayan ilk platform oldu. SixDegrees sitesi kullanıcıların birbirleriyle bağlantı kurmasına ve başkalarına mesaj göndermelerine yardımcı olacak bir araç olarak lanse edildi. Bu sosyal ağ, milyonlarca kullanıcıyı cezbetse de sürdürülebilir bir iş modeline dönüşemedi ve 2000 yılında hizmete son verdi. Geriye dönüp bakıldığında, sitenin kurucusu olan Andrew Weinreich, SixDegrees'in zamanının çok ötesinde bir girişim olduğunu söyler. İnsanların sanal ortamı yeni keşfettiği bu dönemde, çoğu kişinin çevrimiçi olarak iletişim kurabilecekleri geniş bir arkadaş çevreleri yoktu. Bu sitenin ilk kullanıcıları, az sayıdaki diğer kullanıcı ile arkadaşlık kurduktan sonra yapılacak pek bir şey olmadığından ve çoğu kullanıcının yabancılarla tanışmakla ilgilenmediğinden yakınmıştır (Boyd ve Ellison, 2007, s. 212).

2003 senesinden itibaren birçok yeni sosyal ağ sitesi birbiri ardına yayına başladı. Bu dönemde açılan sosyal ağ sitelerinin çoğu profil tabanlı sitelerdi ve Friendster gibi arkadaşlık sitelerinin erken dönemlerinde başarıyı yakalamaya veya kendine özel bir konu seçerek niş bir kitle yaratmaya çalışıyordu. Sosyalleşme amaçlı sosyal ağlar olabildiğince geniş kitlelere ulaşmayı arzularken, LinkedIn, Visible Path ve Xing (eski adıyla openBC) gibi kariyer odaklı sitelerin hedef kitlesi iş hayatındaki profesyonellerdi. Köpek severlerin bulunduğu Dogster gibi ortak hobi veya ilgilerin etrafında şekillenen sosyal ağlar ise gerçek dünyada birbirini tanımayan ancak ortak ilgi alanlarına sahip bireylerin bağlantı kurmasına yardımcı olmayı hedeflemişti. Benzer şekilde, Care2 aktivistlerin birbirini bulması için bir platform oluşturmayı hedeflerken, Couchsurfing gibi seyahat siteleri gezginleri buluşturmayı hedeflemişti. Ayrıca, sosyal medya içerikleri ve kullanıcılar tarafından oluşturulan içerikler yaygınlaştıkça, medya paylaşımına odaklanan internet siteleri de sosyal ağ özelliklerini eklemeye ve kendileri

de birer sosyal ağ sitesine dönüşmeye başladılar. Bunlardan bazıları fotoğraf paylaşım platformu olan Flickr, müzik dinleme platformu olan Last.FM ve video paylaşımı yapılma amacıyla kurulup zaman içerisinde bir sosyal ağa dönüşen YouTube sitesidir (Boyd ve Ellison, 2007, s. 216). Yalnızca fotoğraf paylaşma amacıyla açılan ve günümüzde kişilerin gizli veya kamuya açık profillerinde diğer kullanıcılarla takipleşmekten mesajlaşmaya, video ve hikâye paylaşımından canlı yayına kadar her türlü içeriğin paylaşılabilirdiği Instagram adlı uygulama da bu fenomenin canlı örneklerinden biridir.

Perez-Latre ve arkadaşları, 2006'dan itibaren özellikle sosyal ağların ilk ortaya çıktığı Batı'da araştırmacılar sosyal ağlara ilgi duymaya başladığına ve günümüze kadar sosyal ağların farklı yönlerini inceleyen pek çok araştırma yapıldığına dikkat çekerler (Perez-Latre ve ark., 2011, s. 67). Çevrimiçi sosyal ağ sitelerinin ilk ortaya çıktığı dönemde sanal ortamdaki etkileşimlerin insanları çevrimdışı dünyalarından uzaklaştırdığı düşünülmüştür. Oysa ki çevrimiçi etkileşimler, bireyleri gerçek dünyadaki ilişkilerinden uzaklaştırmak zorunda değildir. Hatta bu konudaki araştırmalar, çoğu kişinin bu ağları, çevrimdışı ilişkilerini desteklemek ve hayat onları farklı noktalara sürüklese dahi eski arkadaşlarıyla iletişimde kalmak için kullandığına işaret eder (Ellison, Steinfeld ve Lampe, 2007, s. 1165). Bu gibi ilişkiler genellikle aynı okula gitmek veya aynı iş yerinde çalışmak gibi ortak bağlantılara dayanan arkadaşlıklardır.

ABD'li feminist akademisyen ve toplum eleştirmeni Camille Paglia, 20. yüzyılın sonuna gelirken eski akım feminizm kan kaybediyor olsa dahi, yeni akım feminizmin, hatta feminizmlerin, gücünün artmakta olduğunu söyler. 1990'ların ortalarında evrensel bir araç haline gelen internet, çeşitlilikten beslenmektedir. Ancak Paglia'ya göre internet, feminist ağlar kurmak ve tartışma ortamı oluşturmak için eşsiz bir kaynak olsa da feminizmin gücünü kaybediyor gibi görünmesinin sebeplerinden biri olarak görülebilir. Paglia bu durumu, internet sitelerin kolayca yalnızca bir konuya kendini tamamen adanmış bireylerin bir araya gelerek birbirini dinlediği ve desteklediği niş gruplara dönüşebilen doğalarına bağlamaktadır (Paglia, 2008, s. 15). Yani internet feminizmin yayılması için kullanılacak etkili bir araç olmasına rağmen, sosyal

medya platformlarının kendi adanmış müdavimlerini yaratması çağdaş feminizmin bazı grupların içinde hapsolması tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

Kingston Mann'ın ana akım medyanın yeni medyanın getirdiği tanınırlık, görünürlük, çevrimiçi ortamda bağlılık ve erişilebilirliğin bu platformlarda temsil edilen bireyler için olumlu gelişmeler olduğunu varsaydığına dikkat çekerek bunun aslında feministlerin sıklıkla değindiği şekilde aslında her zaman olumlu bir erişilebilirlik olmadığını altını çizmesi çok değerli bir gözlemdir (Kingston Mann, 2014, s. 293). Sosyal medya platformlarında paylaşılan içeriklerin yaydan çıkmış bir ok gibi geri alınamaz şekilde paylaşılması ve bu anlamda artık kamuya açık bilgi ve içerikler hâline dönüşmesi, kimi bireyler için güçlendirici bir etki olarak görülebilirken başkaları için kendi düşünce ürünleri ve görsel imajlarının üzerindeki otonomiye kaybetmek anlamına gelebilir.

Sosyal ağların en büyüğü Facebook, 2004 senesinin başlarında yalnızca ABD'deki Harvard Üniversitesinin öğrencilere yönelik bir sosyal ağ platformuydu ve bu ağa katılmak isteyen kullanıcıların Harvard Üniversitesi mensubu olduklarını kanıtlayan @harvard.edu uzantılı bir e-posta adresine sahip olmaları gerekiyordu (Cassidy, 2006, s. 50). Facebook, diğer üniversiteleri de kapsayacak şekilde genişlemeye başladığında, bu kullanıcıların da kendi eğitim kurumlarına ait üniversite e-posta adreslerine sahip olmaları gerekiyordu. Bu sayede, kullanıcıları tarafından yalnızca üniversite öğrencilerinin erişebildiği, nispeten dışarıya kapalı, samimi ve gizli bir topluluk olarak görülmekteydi. Eylül 2005'ten itibaren Facebook, önce lise öğrencilerini ve kurumsal ağlardaki profesyonelleri de kapsayacak şekilde genişledi ve nihayetinde dünyadaki her bireyin erişimine açık hâle geldi. Siteye kayıt olmanın herkese açılması, yeni kullanıcıların özel ağlardaki kullanıcılara kolayca erişebileceği anlamına gelmiyordu. Site içerisinde kurumsal ağlara erişebilmek için yine bu kurumlara ait e-mail adresleri gerekirken, lise ağlarına erişim için ağ yöneticilerinin (*admin*'lerin) onayı gerekiyordu. Instagram veya Twitter gibi diğer sosyal ağların aksine, Facebook kullanıcılarının tüm profillerini herkese açık hale getirmesine izin vermez ve kişinin kamuya açık profilinde paylaşabilecekleri sınırlıdır. Facebook'u diğer sosyal ağlardan ayıran bir diğer özellik ise, bağımsız uygulama geliştiricilerinin kullanıcıların profillerini kişiselleştirmelerine, müzik veya film tercihlerini

karşılaştırmalarına, Facebook üzerinden mobil oyunlar oynamalarına veya seyahat geçmişlerini paylaşmalarına olanak tanıyan site içi uygulamalar (İng. *app*) geliştirmelerine olanak tanınmasıdır (Boyd ve Ellison, 2007, s. 218).

Günümüzde dünyanın en yaygın olarak kullanılan sosyal ağı olan Facebook, 2004 yılında öncelikle ABD'deki üniversite öğrencilerinin iletişim kurması amacıyla kurulan, ardından dünyanın geri kalanına ve diğer kullanıcı gruplarının kullanımına açılan bir platformdur. Dijital pazarlama ve istatistik şirketi Omnicore'un 2019 yılı verilerine göre Twitter'ın dünya genelinde aylık aktif kullanıcı sayısı 2,5 milyardır, bunların 1,59 milyarı her gün çevrimiçi olarak günlük toplam 500 milyon hikâye görüntülemekte ve 55 milyonun üzerinde durum güncellemesi paylaşılmaktadır. Toplam Facebook kullanıcılarının çoğunluğu yüzde 57'lik bir oran ile erkek, kullanıcıların geri kalan yüzde 43'ü kadın olduklarını beyan etmişlerdir. 18-29 yaş aralığındaki internet kullanıcılarının yüzde 88'inin, 30-49 yaş aralığındaki internet kullanıcılarının yüzde 84'ünün Facebook hesabı bulunur. Dünya genelinde aylık toplam sosyal medya sayfası görüntülemelerinin yüzde 45'i Facebook üzerinden gerçekleşmektedir. Bu platformda günde ortalama 38 dakika geçiren Facebook kullanıcıları sitede yer alan "beğeni" butonuna toplam 1,13 trilyon kere tıklamıştır (Omnicore, 2020, s. 1). Ellison ve arkadaşlarına göre Facebook kullanıcıları bu platformu yeni insanlarla tanışmaktan ziyade çevrimdışı arkadaşlıklarını pekiştirmek için kullanmaktadır (Ellison, Steinfeld ve Lampe, 2007, s. 1144). Bu araştırmanın bulguları bize Facebook'un mevcut ilişkileri güçlendirme ihtiyacına hizmet ettiğini, yani çevrimiçi ve çevrimdışı dünyalar arasında köprüler kurmaya yardımcı olduğunu göstermektedir.

Günümüzde popülerliği giderek artan Instagram, 2010 yılında kurulan ve yalnızca görsel içeriklerin paylaşımına izin veren bir sosyal ağ ve fotoğraf ve video blog platformudur. Dijital pazarlama ve istatistik şirketi Omnicore'un 2019 yılı verilerine göre dünyanın en çok kullanılan altıncı sosyal medya platformu Instagram'ın dünya genelinde aylık aktif kullanıcı sayısı 1 milyarın üzerindedir ve bunların 500 milyonu her gün çevrimiçi olarak günlük toplam 100 milyonun üzerinde fotoğraf ve video paylaşmaktadır. Toplam Instagram kullanıcılarının yüzde 56,3'ü kadın, geri kalan yüzde 43,7'si erkek olduklarını beyan etmişlerdir. Kullanıcıların yüzde 30'u 18-24 yaşları arasında iken yüzde 35'i 25-34 yaşları arasındadır. Ayrıca 13-19 yaş aralığındaki

gençlerin yüzde 72'si bu platformu kullanmaktadır. Bu platformda paylaşım yapılırken en sık kullanılan hashtag'ler #Love, #Instagood, #Photooftheday, #Fashion, ve #Beautiful olmuştur (Omnicores, 2020, s. 2).

2.4. Sosyal Ağların Araçlarından Biri Olarak Hashtag Kavramı ve Dijital Feminist Dönüşüm

İlkel dönemlerden beri devam etmekte olan yaşayış biçiminin yarattığı etki günümüz dünyasını hala derinden etkilemektedir (McNeill, 2018, s. 45). Geçmişten günümüze kadar süregelen ve kanıksanmış bu anlayışın ekonomiden siyasete, sanattan eğitime birçok alana nüfus etmiş olması ve bu nüfuzun her geçen gün daha büyük eşitsizliklere yol açması toplumsal anlamda cinsiyet temelli oluşturulan kalıplarla açıklanmalıdır (Butler, 2020, s. 78). Zira gelinen noktada özellikle kadınların toplumsal alanda karşılaştığı engeller, onlara tamamen beşerî şekilde yüklenen rollerle alakalıdır. Örnek vermek gerekirse kadınların iş hayatında yöneticilik yapamayacağı, çoğu meslek grubunda tutunamayacağı ya da erkeklerin çocuk bakamayacağı, yemek yapamayacağı gibi kurgulanmış roller toplumsal bir cinsiyet kavramının oluşmasına sebep olmuştur (Butler, 2020, s. 81). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, kişilerin sadece biyolojik zeminden yola çıkılarak yapılan ayrımın toplumsal alana sıçraması ve bu sıçramanın toplumsal roller oluşturacak seviyede cinsiyet eşitsizliği yaratmasını göstermek için kullanılmaktadır. Biyolojik farklılıklardan ötürü ortaya çıkan ve tamamen biyolojik sınırların içinde kalması gereken ayrımın toplumsal alana nüfuz etmesi ve bu nüfuzun eşitsizlikler yaratacak şekilde ayrımcı bir anlayışa dönüşmesi ise doğal olarak kadınlar başta olmak üzere kitlelerin tepkisine yol açmaktadır (McNeill, 2018, s. 42). Twitter ise kitleleri internet üzerinde buluşturan ve kitle hareketlerine önyak olan bir sosyal platformu olarak sokak eylemlerini sosyal medyaya sosyal medya eylemlerini ise sokağa taşıma görevi görür.

Ülkemizde sıklıkla gündeme oturan ve bir dönem yasaklanan Twitter, 2006 yılında kurulan bir sosyal ağ ve mikro-blog platformudur. Dijital pazarlama ve istatistik şirketi Omnicore'un 2019 yılı verilerine göre Twitter'ın dünya genelinde aylık aktif kullanıcı sayısı 330 milyondur, bunların 152 milyonu her gün çevrimiçi olarak günlük toplam 500 milyonun üzerinde gönderi atmaktadır. Toplam Twitter kullanıcılarının

yüzde 66'sı erkek, yüzde 34'ü kadın olduklarını beyan etmişlerdir. Kullanıcıların yüzde 38'i 18-29 yaşlarında iken yüzde 26'si 30-49 yaşları arasındadır (Omnicores, 2020, s. 3). Jansen, Zhang, Sobel ve Chowdury (2009), mikro bloglar bir ağa iletilen kısa metinsel içerikler olduğunu belirtir. Mikro bloglama ve *gönderi* atma (sektördeki en popüler mikro blog uygulaması olan Twitter'dan gelmektedir) çevrimiçi sosyal ağlarda kısa blog yazıları yazıp paylaşma eylemidir. Twitter platformunda mikro blog gönderisi paylaşma eylemi olan *gönderi* atma terimi, günlük dilde arama motorlarını kullanarak çevrimiçi arama yapma için *google'lamak* teriminin kullanılması gibi güncel sözlüklere girmeye aday bir kelimedir. Jensen ve arkadaşlarına göre tüm mikro blog uygulamaları kısa metin mesajları, anlık mesaj iletme ve yeni güncellemeleri almak için abone olma seçeneği olmak üzere üç temel ortak özelliğe sahiptir (Jansen ve ark., 2009, s. 3860-3861).

Dondurucu'nun (2018) aktarımıyla, Twitter üzerinde kullanıcılar bir konu veya mesajı kategorize etmek amacıyla “#” sembolünü kullanmakta ve bu sembol bir işaretleme aracı yani “etiket” (hashtag) olarak adlandırılmaktadır. Twitter'da kullanıcılar arası iletişim; “bahsetme” (mention) olarak adlandırılan ve site üzerinde “@” işaretinin kullanıcı isimlerinin başına eklenmesi ile oluşan bir mesajlaşma biçimi ile sağlanmaktadır. Twitter üzerinde ileti akışını hızlandıran diğer bir özellik de “paylaşım” (retweet) olarak adlandırılan ve bir kullanıcının iletisinin diğer kullanıcılar tarafından paylaşılmasına olanak tanıyan sistemdir (O'Reilly ve Millstein, 2009, s. 41-47). Twitter uygulaması, “gönderi” olarak tanımlanan ileteler aracılığı ile pek çok kişinin aynı anda iletişim kurmasına olanak sağlayan bir yapıda dizayn edilmiştir. Böylece, Twitter kullanıcıları “takipçi” olarak güncellemelerinden haberdar olmak istedikleri diğer kullanıcıları izleyebilmekte, gönderilerini görebilmektedir (Boyd vd. 2010, s. 1-2). Bulut'a göre ağ toplumu, internet sayesinde gelişen dijital iletişim teknolojilerinin günlük etkileşimlere yansımaları, onları kapsamaları ve kendi dijital dünyasına dâhil etmesi sonucunda şekillenmiştir. İnternet, kendi seslerini duyuramayan, üstelik devletlerin veya bürokrasinin mağduru olmuş sessiz yığınlar için bir bakıma seslerini duyurdıkları en etkili mecra olmuştur. Ancak bireylerin birçok sorusunun yanıtı olan, bilgiyi edinme, taşıma ve aktarma süreçlerini bünyesinde barındıran ağ toplumu, aynı zamanda gerçekliğin yeniden kurgulandığı bir iletişim biçimi ve

parasosyal etkileşimin merkezine dönüşebilmektedir. Parasosyal etkileşim en temel ifade ile gerçek bireylerin, medya dünyasında yer edinmiş olan gerçek veya kurgusal karakterler ile bağ kurması, onların bazı kişisel ve belirli özellikleri ile kendininkileri özdeşleştirilmesi ve bu karakterlere hayranlık duygusu beslemesidir. Klasik anlamda parasosyal etkileşim tek taraflı bir iletişim şeklidir. Genelde iletişim aracını kullanan aktörden hedef kitle ve izleyiciye doğru mesaj aktarımı şeklinde gerçekleşir. Seyirci, sunulan ilişkiler arasından seçim yapmakta özgürdür, ancak yenilerini yaratamaz. Etkileşim karakteristik olarak tek taraflıdır, diyalektik değildir, icracı tarafından kontrol edilir ve karşılıklı gelişime açık değildir. Günümüz dijital ağ toplumu iletişiminin bir hayli ilerlemiş olması sayesinde, kişilerin bu gibi duygu düşüncelerini ifade etme ortamı da internet haline gelmiştir (Bulut, 2020, s. 43). Ayrıca, Twitter’da kullanıcılar etiketler üzerinden takip etmedikleri kullanıcıların da gönderilerini korumalı tutmayı tercih etmemeleri koşulu ile herhangi bir konu hakkında paylaştıkları iletileri görebilmekte, paylaşabilmekte, beğenebilmekte, yorumlayabilmekte ve içerik üreticisi ile doğrudan iletişime geçebilmektedir. Bu temel özelliklere ek olarak, Twitter üzerinde herhangi bir iletinin kolayca diğer sosyal medya sitelerinde ve web sitelerinde paylaşılabilmesi platformun etkileşim gücünü arttırmaktadır (Dondurucu, 2018, s. 523). Kullanıcıların ilgili konuları ve paylaşılan ilgi alanlarını etiketlemelerine ve bulmalarına yardımcı olma amacıyla Twitter’da ortaya çıkıp ardından sosyal medyanın hemen her alanına yayılan hashtag’ler (#) belirli bir kelime veya kelime öbeğini içeren (örneğin, #ilişkiler veya #benceböyle) ve aynı konu etiketi ile etiketlenmiş gönderilerin dizinlenmesine yardımcı olan bir araçtır. Bu açıdan, hashtag’lerin belirli özelliklere sahip meta-veriler (yani verilerle ilgili veriler) olarak kabul edilebilir (Zappavigna, 2018, s. 15).

Özellikle küreselleşme olgusunun yani dünya üzerindeki mekansal ve zamansal yakınlaşmanın artmasının ortaya çıkardığı bilinç, insanların kendi hak ve özgürlüklerine sahip çıkmasına, insan haklarına ve hukuka çok daha fazla aşına olmalarına sebep olurken; karar verme süreçlerinde çok daha fazla etkili olmalarına ve demokrasiyi daha kapsamlı kullanmalarına da zemin hazırlamıştır (Hanks, 2016, s. 68). Küreselleşme olgusuna 2000’li yıllar ile birlikte bilgi ve iletişim olmak üzere teknolojik gelişmelerin eşlik etmesi, toplumların erişimsel olarak çok daha aktif bir evreye geçmesine sebep olmuştur. İnternet teknolojisinin dünyanın geneline yayılması ve toplumun her

tabakasına ulaşmaya başlaması; insanların kitleler halinde sanal aleme dâhil olmasına yol açmıştır (Giddens, 2015, s. 26). Bu toplumların sanal dünyada vakit geçirmesini artıracak teknolojilerin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Ersöz, 2018, s. 86). Uluslararası şirketler de bu ihtiyaca cevap vermek için insanların online olarak alacakları kullanıcı adlarıyla üye olacakları, duygu durumlarını anlık olarak paylaşacakları, fotoğraflı ve videolu içerikleri dolaşıma sokacakları sosyal dünyalar yaratmışlardır (Palet, 2018, s. 72). Bu dünyalara Facebook, Twitter, Instagram ve Youtube gibi sosyal medya mecraları örnek verilebilir. Bu sosyal medya mantığında insanlar özgürce paylaşımlarını yapabilmekte ve en önemlisi de sınırsız bir evreyi yaşayabilmektedir.

Günümüz modern toplumunda, insanların bilinç düzeylerinin artması da sosyal medyayı sadece paylaşım yapmak mantığıyla kullanmanın yanında gündemdeki konulara dair görüş bildirme, verilmiş bir karara muhalefet etme ya da ilgili karara desteğini göstermek gibi amaçlarla da kullanılmaktadır (Palet, 2018, s. 74). Nitekim bireylere maliyeti düşük ve sonuç alması yüksek bir dünya sunmaktadır. Özellikle karar vericilerin ve siyasetçilerin aldığı kararlara veya politikaları doğrultusunda işleme soktukları uygulamalara karşı konumlanma, muhalefet etme ve hatta ilgili kararı geri aldırma gibi yararlarıyla sosyal medya, her geçen gün üye sayısını artıran bir unsur olmaya devam etmektedir (Vural, 2010, s. 16). Toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkması ve bunun birçok eşitsiz uygulamalara yol açması, kadınlar başta olmak üzere hali hazırda devam eden ataerkil düzenin sosyal medya zemininde sorgulanmasına ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine sebep olacak uygulamalara karşı da aynı zeminde karşı çıkılmasına sebep olmaktadır (Vural, 2010, s. 16). Zira sosyal medya mecraları sadece insanların kolayca erişim sağlayıp varlık gösterdiği değil, aynı zamanda çok kolay ve hızlı şekilde örgütlenebildikleri, bütünleşebildikleri bir kanal haline gelmiştir.

Toplumsal cinsiyetin eşitsiz uygulamalarına karşı çıkan ve toplumsal rollerin cinsiyete göre değil eşitlikçi bir anlayışla dağılmasını isteyen topluluklar da belli örgütlenmeler altında bütünleşmeye ve bu sayede seslerini daha çok duyurmaya çalışmaktadır (Butler, 2020, s. 128). Genellikle kapitalizmin ortaya çıktığı ve kadınların iş hayatına atılmadığı anlayışlara karşı ses çıkaran; kadınların kamusal alana da dâhil olabileceğini savunan, her alanda kadın ve erkeğin eşit olmasına vurgu yapan feminizm

temelli anlayış da sesini duyurmak, cinsiyet ayrımcılığı temelli uygulamalara son vermek ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin tam olarak sağlandığı insani bir düzeni oluşturmak amacıyla örgütlenme, kurumsallaşma ve bu sayede bütünleşme yoluna gitmektedir. (Butler, 2020, s. 130) Maliyetinin düşüklüğü, zamansal olarak büyük yararlar sağlaması ve kısa sürede küresel dolaşım zemininde kitlelere ulaşılabilmesi gibi kolaylıklarla sosyal medya; feminizm temelli görüşler içinde cazibe alanı olmaktadır (Adichie, 2018, s. 49). Zira topluluklar sosyal medya araçları sayesinde propagandalarını ve fikirlerini çok daha ucuz maliyetler karşılığında, çok kısa sürede ve erişim menzili geniş zeminde yayabilmekte; nihai hedeflerinden biri olan toplumda cinsiyet temelli ayrımcılığa son vermek amacına da yaklaşmaktadır.

Michele Zappavigna'ya göre sosyal medya paylaşımlarının gruplandırılmasına yardımcı olan hashtag'ler sınırlı sayıda karakter kullanılarak oluşturulan metinlerin ortam izleyicilerine yayınlanmasını sağlayan Twitter ve Tumblr gibi mikro blog platformlarında ortaya çıkmış ve diğer sosyal medya formlarının yanı sıra, televizyon programları ve reklamlar gibi diğer görsel medya ortamlarına da yayılmıştır. Kullanıcıların bir konu ile ilgili paylaşılan tüm içeriklere tek bir başlık altında ulaşabilmelerini sağlayan bu sanal etiketler # simgesiyle işaretlenir ve bir sözcük, kısaltma, birleşik ifade veya tüm bir cümle içerebilir (Zappavigna, 2015, s. 274-275). Sosyal medya mecraları arasında siyasi, ekonomik, kültürel vb. konuların sorgulanması, verilen kararların desteklenmesi ya da bu kararlara muhalefet edilmesi gibi eylemlerde toplu bir algı ortaya çıkarılması, insanların folksonomi temelli bütünleşmesine yönelik aktiviteler düzenlemesine de sebep olmaktadır (Vural, 2010, s. 17). Bu noktada karşımıza çıkan folksonomi kavramı, kelime temelli sınıflandırma anlamına gelmektedir (Smith, 2007, s. 38). Taksonomik yöntemlerle, hedeflerin anahtar kelimelere indirgenmesi ve özellikle sosyal medya araçlarında birçok kullanıcının bu anahtar kelimeleri paylaşması suretiyle bütünleşmiş bir sosyal farkındalığın yaratılmasının amaçlandığı folksonomi aktiviteler incelendiğinde karşımıza çıkan ilk şey "hashtag" kavramıdır (Palet, 2018, s. 53).

Hashtag kavramı sosyal medyanın gelişimiyle ortaya çıkan ve genellikle kullanıcıların destekleme veya muhalefet etme temelli toplumsal algı yaratma amaçlarına yönelik oluşturulan bir paylaşım yöntemidir (Palet, 2018, s. 32). İlk ortaya

çıkışı Twitter olsa da günümüz sosyal medya kullanımlarında hemen hemen her mecrada başvurulan ve paylaşımlarda yer alan hashtag'lerin bu kadar kullanışlı olmasının altında da birçok sebep yatmaktadır. Bu sebepler şu şekilde sıralanabilir (Scott, 2010, s. 12-14):

- Kullanıcıların erişmek istedikleri bilgilere daha hızlı ulaşabilmeleri için anahtar kavramlar içermektedir. Bu sayede hem kullanıcılar için hem de “tık” alma mantığıyla güçlenen sosyal medya kuruluşlar için yarar sağlamakta ve kullanışlı hale gelmektedir.
- Kullanıcıların ilgilendikleri ve paylaşımları aracıyla görüş bildikleri konularda; başka insanların da görüşlerini görmeye zamansal ve kategorik bir fayda sağlamaktadır.
- Hashtag aktivitelerinin genel amacını oluşturan; kitlelerin harekete geçmesi, kısa sürede organize olması ve seslerini karar verici mercilere hızlıca ulaştırması gibi hedefleri kolaylaştırması.
- Kitlelerin kolay bir şekilde harekete geçmesinden ötürü, sosyal medyanın toplumsal algı yaratma noktasında güçlü bir altyapıyı oluşturması.
- Sosyal medya mecralarının, toplumun hemen hemen her tabakasına ulaşan yapısıyla iletilerin, düşüncelerin ve fikirlerin daha geniş alana yayılmasını sağlayan bir dünyayı sunmaları.

Rheingold, toplulukların önemli sosyal ilişkilerin yaratılmasında ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynadığını belirtmiştir (Rheingold, 2005, s. 197). Üçüncü dalganın ortaya çıkmasıyla birlikte, bilgisayarları aracılığıyla etkileşim kuran, toplumumuzda kadınlar olarak deneyimlerini paylaşan ve bağ kuran kadın grupları olarak internette feminist topluluklar ortaya çıkmıştır. İnternetin kendisi teknolojiyi feministlere sunmakta ve onlara aktivizmi hem yeniden yapılandırmalarına hem de yeniden düşünmelerine izin vermektedir. Bununla birlikte, çevrimiçi feminizmin kadınları güçlendirdiğini onaylamadan önce, güçlendirme fikri tartışılacaktır.

Moscovitch ve Drover güçlenmeyi iki kavramı inceleyerek anlatmaya başlamışlardır: güç ve güçsüzlük. (Moscovitch ve Drover, 1981, s. 29) Cornell, iktidarı ‘bazı kişi ve kuruluşların başkaları üzerinde kasıtlı, öngörülen ve öngörülemeyen etkiler

üretme kapasitesi' olarak tanımlar (Cornell, 1989, s. 2). Güç, kişilik, servet vb. gibi birçok farklı kaynaktan ortaya çıkabilmektedir. Feminizmde güç yoğun ağ kurma, paylaşım ve çeşitlilikten gelmektedir. Çoğu akademik makalede, güçlendirme kişisel kontrol ile bağlantılıdır. Rappaport daha da ileri gitmekte ve 'güçlendirmeyle amacımızın insanların kendi hayatlarını kontrol etme olasılıklarını artırmak olduğunu kastediyorum' diye ifade etmektedir (Rappaport, 1987, s. 119). Güçlendirme, kişilere kendi kimliklerini şekillendirme ve değişiklikler yoluyla kendilerini kabul etme yeteneği sunan, kendini kabul etme ve öz kimlik şekillendirme meselesinde bir değişim süreci haline gelir.

McClelland ilginç çalışmalar yürütmüştür ve insanların diğer insanlar üzerinde güç sahibi olmak ve bir değişiklik ummak için önce kendileri ve çevreleri hakkında bilgi edinmeleri gerektiğini öne sürmüştür. (McClelland, 1975, s. 1168) Aynı çizgide, Whitmore, yetkilendirmeyi, insanların sosyal ve kişisel değişimden geçerek daha sonra diğer kişi veya kuruluşlar üzerinde eylemlerde bulunmalarını sağlayan etkileşimli bir süreç olarak tanımlamıştır (Whitmore 1988, s. 51).

Keiffer ise bu dinamik süreci biraz daha ileri götürür ve dört aşamayı tanımlar: giriş, ilerleme, şirketleşme ve taahhüt. Sürecin ilk aşaması olan giriş, Keiffer'in bir 'provokasyon' eylemi olarak bahsettiği katılımcının koşulları veya deneyimleriyle motive edilir. Feminist bağlamda, bu provokasyon, ataerkillik kurallarını çiğneme motivasyonu ile ilişkilendirilebilir. Sürecin ikinci aşaması olan ilerleme, tüm sürecin anahtarlarını belirleyecek olan üç ana unsurdan oluşur. Bu unsurlar, bir mentorluk ilişkisi, kolektif bir organizasyondan destekleyici meslektaşlarla güçlü ilişki ve sosyal veya politik bir durumdan bilgi edinme olarak sıralanabilir. Çevrimiçi feminizmde bu adım, bir feministin onaylayıcı bir topluluğun parçası olmak için çevrimiçi topluluklara katılmaya ve sürecin ilk adımında oluşturulan kimlik ve inançları onaylamaya başlamak için bilgi edinmeye karar verdiği anla ilgili olabilir. Sürecin üçüncü aşaması olan birleşme, büyüyen bir politik ve sosyal bilincin gelişimi olarak görülmektedir. Fikirler, inançlar ve kimlik doğrulanmış ve güçlüdür. Sürecin dördüncü ve son aşaması olan adanmışlık adımında katılımcı yeni fikirlerini, inançlarını ve kimliğini günlük yaşamına uygular. İlk adımda kazandıkları bilgiler artık yeni gerçekleri olmuştur.

Bu adımlar aracılığıyla, güçlendirmenin katılımın ve organize toplulukların gerekli olduğu bir sosyal eylem süreci olduğunu açıkça görebiliriz (Wallerstein, 1992, s. 197). Bu dinamik sürecin amacı politika, toplum yaşamı, sosyal adalet veya sadece bireyler veya ağlar üzerindeki kontrol ile ilgili olabilmektedir.

Rappaport, yetkilendirmenin ‘hem psikolojik bir kişisel kontrol veya etki duygusu hem de gerçek sosyal etki, siyasi güç ve yasal haklarla ilgili bir endişe taşıdığı’ fikrine girer (Rappaport, 1987, s. 121). Çalışmasının ardından, yetkilendirmenin üç seviyeden geldiğini anlıyoruz: kişisel, kamusal ve yukarıda bahsedilenlerin bir karışımı.

Kadınların güçlenmesi kavramı, 1980’lerde dünya çapında feminist hareketin ürettiği farklı tartışma ve analizlerden kaynaklanmaktadır. Nitekim 1980’lerde kadınların güçlendirilmesi sadece bir meydan okuma değil, aynı zamanda sınıf, ırk, etnisite ve din açısından zamanın baskıcı toplumunu değiştirmek için bir zorunluluk olarak yayılmıştır. Kesişimsellik, bu büyüyen hareketin temel taşıdır. Bu nedenle, kesişimselliğe olanak tanıyan ve hatta katkıda bulunan yapısıyla internet feminist harekete uyan en uygun araç gibi görünmektedir.

Günümüz feminizminin en dikkat çekici özellikleri, cinsiyet, cinsiyet, sınıf, ırk, etnik orijinal ve diğer sosyal koşullar arasındaki çoklu etkileşim biçimlerinin daha derin bir anlayış düzeyine ulaşmayı önerdiği kucaklama kapasitesidir. Sosyal örgütlenme, kültür ve yerleştirilmiş ideolojilerin biçimlerine eklenmiş hale gelir. Bir kez daha, feminizmin yalnızca bir nedene değil, aynı zamanda çok sayıda toplumsal sorunlara ve ayrımcılığa odaklandığını belirten kesişimsellik fikrine rastlıyoruz. Anna Carastathis, çalışmalarında feminist hareketin uzun süredir kesişimsellikten yoksun olduğunu belirtmektedir. Dahası, feminist aktivizm uzun süredir kadınlar için ve kadınlar tarafından bir mücadele olarak görülmektedir. Bununla birlikte, sesler yükselmeye başlamakta ve Hooks gibi akademisyenler feminizmin kadınlar için ve kadınlar tarafından bir hareket olmadığını iddia etmektedirler: “*Cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirme hareketi. (...). Pratik olarak, kadın ya da erkek, çocuk ya da yetişkin olsun, tüm cinsiyetçi düşünce ve eylemin sorun olduğunu ima eden bir tanımdır.*” (Hooks, 2000: 64)

Siyahi hukuk bilimci Kimberlé Crenshaw, 1989 tarihli çalışmasında “İrk ve Cinsiyetin Kesişimini Sınırlandırmak: Ayrımcılık Karşıtı Doktrinin Siyah Feminist Eleştirisi,

Feminist Teori ve Irkçılık Karşıtı Politika” adlı çalışmasında bu özel terimi tartışan ilk akademisyenlerden biri olarak bilinmektedir. Kesişimselliği, çoklu baskıların insanlar tarafından deneyimlenme şekli olarak tanımlamıştır. Fikir şu ki, renkli kadınlar birden fazla şekilde ayrımcılığa uğramakta ve cinsiyetçiliğin bir kombinasyonunu yaşamaktadırlar. Kesişimsellik kavramı kitlesel olarak benimsenmiştir çünkü eşzamanlı ayrımcılık ve baskıları yeniden gruplandırılan anahtar kavramdır, ancak daha önce bu şekilde adlandırılmamış olsa bile bu kavramın, “eşzamanlı baskılar”, “çifte tehlike”, “iç içe geçmiş baskılar” vb. Daha önce ataerkillik tanımını tartıştık ve bunun, kadınların yaşadığı üç ana baskıyı tanımlamanın bir yolu olduğu sonucuna vardık: sosyal, politik ve kurumsal. Böylece, feministlerin savaştığı ataerkillik biçimleri ile merkezi hale gelen kesişimsellik fikri arasındaki bağlantıyı gerçekten görebiliriz. Hareket içindeki bu kesişimsellik kavramı, güçlenmenin anahtarıdır. Güçlendirme, kendini kabul etme ve öz kimliği şekillendirme konusunda etkileşimli bir değişim süreci olduğundan, kendimizi bir kez daha benzer düşünen insanların yankı odaları aracılığıyla yaratıyoruz.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla medya, özellikle çevrimiçi teknolojiler aracılığıyla günlük yaşamımızda her yerde mevcut hale gelmiş ve şimdi bize çeşitli şekillerde hizmet etmektedir. Böylece, bu Bolter ve Deuze’ün hiper aracılık konusundaki çalışmalarını doğrular. Nitekim, daha önce de belirtildiği gibi, sosyal ağları iş ve arkadaş ilişkileri için kullanıyoruz, çevrimiçi bir uygulamada haberleri kontrol ediyoruz. İnternet, medyanın resmini tamamen değiştirdi, ayrıcalıklı ülkelerdeki çoğu insan için bağlantı kurmak daha kolay ve erişilebilir hale gelmiştir. Medyanın bu artan görünmezliği, bilincimizden çıkmasına ve böylece herkesin içerik yaratıcısı olmasını kolaylaştırmaktadır. Medya, siyaset, ekonomi, eğitim vb. gibi çeşitli alanlarda birlikte inşa edilmiştir. Her alanla bu şekilde bağlantılı olduğundan, onu daha önce Andres Hepp, Stif Hjarvard ve Knut Lundby ile tartışılan medyatizasyon kavramına yeniden bağlayabiliriz. Çoğulluğu içinde çevrimiçi medya, insanların bilgi toplamasına ve belirli bir hareket, bu örnekte feminizm hakkında bilgi edinmesine yardımcı olabilecek siyasi bir araç haline gelmiştir. Dolayısıyla çevrimiçi medya, feminizmin küresel aracıdır. Aynı zamanda o kadar önemli hale gelmiştir ki günümüzde medya ve iletişim, yaşam anlayışımızın ana aktörlerinden biridir. İnsanlar için değilse de çevrimiçi bir kimlik oluşturmak için çok yararlıdırlar. Medya, kültür ve toplum arasındaki

etkileşimden bahsediyoruz ve bu, medyanın kurumları ve hareketleri etkileme gücüne sahip olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.

Nitekim bireylerin, kendilerini diğerleri arasında kategorize edebilecekleri, sosyal koşullarda paylaşılabilir ve geliştirilebilecek tanımlanmış bir kimliğe sahip olacak şekilde çeşitli gruplara ait olma ihtiyaçları vardır. Başka bir deyişle, kişilerin çevrimiçi gruplar aracılığıyla elde edebilecekleri bir psikolojik dayanak noktasına ihtiyaç duyarlar. Bu kimlik inşası, internetin ortak deneyimlere sahip bireyler için birer “yankı odalarına” dönüşümüyle mümkün olmaktadır. Bununla birlikte, dijital medyanın aynı zamanda aktivizmi dışlamanın bir yolu olduğu da söylenebilir. Çevrimdışı ve çevrimiçi medya arasındaki kesişme kırılmalıdır ve yine de bugünün feminist hareket kimliğini anlamak için önemlidir.

Kesişimsellik kavramı eşzamanlı ayrımcılık ve baskıları yeniden gruplandırarak anahtar kavramdır, ancak daha önce bu şekilde adlandırılmamıştır. Kesişimsellik, herkesin bu aşamada bulabileceği gibi, hareketimizi daha büyük ve zengin kılan bir fikir olabilir, deneyimleriyle ilgili savaşmak için mantıklı bir düzlemdir. Feminist hareket içindeki bu kesişimsellik kavramı, güçlenmenin anahtarıdır. Güçlendirme, bir kendini kabul etme ve öz kimlik şekillendirme meselesinde etkileşimli bir değişim süreci olduğundan, kendimizi bir kez daha benzer düşünen insanların yankı odaları aracılığıyla yaratıyoruz. Daha önce de belirtildiği gibi, birçok bilim insanı dijital feminizm çağını sosyal medyada büyük bir değişiklik olarak kutladı. Yine de pek çoğu böyle bir kesişimin doğası, sonuçları ve başlangıç noktasının ne olduğunu gerçekten sorgulamamıştır. Feminizm gibi toplumsal hareketlerin bir bütün olarak makro (medyatizasyon), dalgalar veya aşamalar olarak mezo (arabuluculuk) ve bireyler olarak mikro (medya uygulamaları) olmak üzere üç katmanda etkileşime girdiği görülmektedir. Mikro ölçeğe orta ölçekli bir aracılığıyla bağlanan makro ölçek, medya uygulamalarını etkileyebilir ve bunlardan da etkilenebilir ve bunun nedeni, sosyal hareketlerin özünde devam eden ve gelişen süreçler olmasıdır (Mattoni ve Treré, 2014, s. 102). Bu mekansal ve zamansal karşılıklı bağımlılıklar zaman içinde değişmektedir. Röportajda belirtildiği gibi, bazı aşırılık yanlıları medya uygulamaları yoluyla tüm hareketi etkileyebilmekte ve diğer bireyler arasında ortak hâle gelirlerse onları zayıflatabilmektedir. *Femen* gibi uç kabul edilen hareketler nedeniyle feminist olarak etiketlenmek istemeyen ve feminizmi

konfor alanlarının dışında “ekstrem” bir siyasi tutum genç kadınların örnekleri, böyle bir varsayımın güzel bir örneğidir. Bu, medyanın normalleşmesi ve görünmezliği nedeniyle mümkün kılınan toplumsal harekette ortaya çıkan nispeten yeni bir sonuçtur. Herkes bir içerik yaratıcısı ve tüketicisi olabileceğinden, internet alternatif görüşlerin ortaya çıkması için ideal ortamı sunar.

“Dijital kardeşlik” (Morgan, 1970, s. 26) fikri, hareketi boyut ve derinlemesine inşa etmeye devam etmek için feministleri birbirine bağlayan bu dijital ortamı adlandırmanın ilginç bir yoludur. Bu “dijital kardeşlik”, yerini tam da çevrimiçi alanların ve çevrimdışı uygulamaların kesişme noktasında bulur. Konsept, böylesine karmaşık bir kesişimin fırsatlarını ve sınırlarını taşır. Nispeten yeni çevrimiçi platformlar ve dijital ve ağa bağlı medyanın medya uygulamaları, feminist aktivistlerin cinsiyet eşitliği için düşünme ve mücadele etme şeklini değiştirmektedir. İkisi de böyle bir ilişkinin olanaklarını ve sınırlarını taşırlar. Gerçekten de sosyal ağların ve çevrimiçi medyanın kadın örgütlenmesinin merkezinde olduğu varsayımı doğrudur, ancak bunu yapmanın tek yolu bu değildir ve birbirini tamamlayıcı kalmalıdır. “Dijital kardeşlik” kavramı, bu karmaşık dengeyi anlamamıza yardımcı olur ve yeniden değerlendirilmekte olan farklı aktivizm düzeylerini sorgulamamıza olanak tanır. Feminist hareket homojen bir yapı değil, farklı yönlere ve farklı küçük hedeflere sahip farklı bir kavramdır, ancak tek bir ana hedefi vardır: ne tür bir feminizm için savaşıyor olursanız olun, herkes için eşitlik. Feminizm üzerine pek çok farklı fikir ve görüş olduğu için aktivistler aynı normlara atıfta bulunmazlar. Feminizmin üzerine inşa ettiği kesişimsellik, hareketi daha büyük, daha güçlü ve daha eğitilmiş yapan şeydir. Herkese katılma ve diğer insanlar hakkında daha fazla bilgi edinme imkânı sunar. Bireyler arasında derin bilgi alışverişini sağlayan internet ve ağ platformlarının gelişmesi ile bilgi ve iletişim teknolojilerinde büyük bir artış gözlemlendi. Tüm bu yeni teknolojiler tarafından aktarılan çevrimiçi medyanın her yerde mevcut olmasının feminist hareketin büyümesi için bir gereklilik olduğunu ve onları medyayı görünmez kıldığını gördük. Bu platformların hiper erişilebilirliğiyle bağlantılı olan bu hiper ortam, insanların kendi içerik yaratıcıları olmalarına ve yarattıklarını internette benzer düşünen insanlarla paylaşmalarına izin vermektedir. İnsanların, hareketi beslemeye devam eden ve onu gitgide daha da

çeşitlendiren öz kimlik inşasını sürdürmek için çoğunlukla ilgilendikleri konularda kendilerini belgeledikleri görülmektedir.

2.4.1. Folksonomi ve Hashtag'lerin Özellikleri

Sonja Špiranec ve Mislav Borovac'a göre etiket (İng. *tag*), çevrimiçi bilgisayar sistemleri terminolojisinde bir bilgi parçasına atanan hiyerarşik olmayan bir anahtar kelime veya terim, diğer bir deyişle bir öğeyi tanımlamaya yardımcı olan ve aramalarda yeniden bulunmasına izin veren bir tür meta veridir. Etiketleme bir tür dizin oluşturma işlemidir, ancak "dizin" terimi genellikle profesyoneller tarafından yapılan sınıflandırmalar için kullanılırken, etiketleme genel ağ alanındaki bir belgeyi tanımlamak için etiketleri (tanımlanmış terimleri) kullanmak isteyen herkes tarafından yapılır. Etiketler öğenin yaratıcısı veya görüntüleyicisi tarafından tanımlanır. Diğer bir deyişle, bilgilerin kullanıcısı ve/veya üreticisi bir dizin oluşturucu haline gelir. Sosyal dizinleme, sosyal etiketleme veya ortak etiketleme, birçok kullanıcının paylaşılan içeriğe anahtar kelime biçiminde meta veri ekleme işlemi açıklarken, belirli bir bilgi platformunun tüm etiketlerinin toplamına folksonomi adı verilir. Yazarlar veya kütüphanelerdeki profesyonel dizinciler tarafından atanan meta verilerin aksine, son kullanıcıların atadığı her etiket, o kullanıcının içeriği algılama şeklini yansıtır. Folksonomiler doğaları itibarıyla organikdir; etiketleme sürecini önceden belirlenmemiş veya düzenlememiştir. Bu nedenle, kullanıcıların bireyler anlayış ve algılarını yansıtırlar ve kullanıldıkça değişir ve gelişirler (Špiranec ve Borovac, 2012, s. 3-4).

Toplumsal hareketler ve medya üzerine yapılan araştırmalar, genellikle mikro düzeyde, bireysel aktiviteye veya makro seviyeye odaklanarak yürütülür. Dahası, sosyal bir hareket olarak feminizm ve medya arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar, genellikle bu tür bir kesişimin fırsatlarını ve sınırlamalarını belirlemeyi ihmal etmektedir. Medya ve çevrimiçi medya özellikle kendilerini sosyal, kültürel, politik ve ekonomik bir bağlamda konumlandıran altyapılardır (Mattoni ve Treré, 2014, s. 260). Teknolojinin her düzeyde ve her alanda hızlı ve önemli değişiklikler yaptığı bir "bağlantı kültürü" (Van Dijck, 2013, s. 1) ile şu anda şu tartışmayla karşı karşıyayız: Güçlendirmeye karşı güvenlik açığı.

Feminizm, çeşitliliği ve “tutkulu bağlılığı” nedeniyle siyasi bir hareket ve sosyal bir hareket olarak kabul edilir. Bu nedenle Harcourt’un çevrimiçi ağlar değişimi ilerletmeye yardımcı olabilecek siyasi araçlar olarak ortaya çıkmaktadır (Harcourt, 2013, s. 442). İlk popüler feminist medya 19. yüzyılda çevrimiçi olmayan medyayla ortaya çıkmıştır; bunlara örnek olarak gazeteler ve radyo istasyonları verilebilmektedir.

Artan araştırma hacmi, örneğin sosyal medyanın organize toplumsal değişim arayışında oynayabileceği bir yolu kavramsallaştırarak, yeni dijital alanlar ve aktivist kampanyalar arasındaki karşılıklı ilişkiler hakkında değerli bilgiler sağlar. Gerbaudo, sosyal medyanın kamusal alanı yeniden sahiplenmek için nasıl kullanıldığını, vatandaşları harekete geçirmek için fırsatlar yarattığını ve açıklık, doğrudanlık ve demokrasi gibi geleneksel popülizmin özelliklerini yansıtan yolları açıklamaktadır. Kullanıcıların içeriği sosyal medyada gerçek zamanlı olarak yayınlama ve yayma yeteneği, kritik olayların hızla duyurulabilmesini ve bunlar etrafında oluşturulan kampanya mesajlarının hala güncelken geniş kitlelere ulaşmasını sağlar (Gerbaudo, 2018, s. 748). İsimsiz mesajlaşma fırsatları, baskıcı ortamlardaki bireylere muhalefeti teşvik etmek için güvenli bir alan sağlayabilir (Tüfekçi ve Wilson, 2012 s. 363). Tıklama tartışmasına atıfta bulunan Tüfekçi ve Wilson (2012, s. 363), sosyal medya kullanımının bireylerin Mısır Tahir Meydanı protestolarının ilk gününe katılma olasılığını büyük ölçüde artırdığını bulmuşlardır.

Daha önce de belirtildiği gibi, son yıllarda dünya, bilgi ve çevrimiçi içerik oluşumunun çoğalmasında önemli bir artış yaşamıştır. Bugün veri oluşumunu sınırlayamadığımız ve çevrimiçi bulut depolamanın dipsiz görüldüğü için artış katlanarak artmaktadır. Kreasyonlar mükemmel bir şekilde telif hakkıyla korunamadığından veya gizli tutulmadığından, internette zaten var olanın sürekli yenilenmesine katılıyoruz. Ancak her insanın farklı bir gerçekliği olduğundan kopya asla kesin değildir. Medya ve bilgi ve iletişim teknolojileri sürekli değişen bir ortam olan internetin bir parçası oldukları ve internette bir değişiklik yaratma anlamına geldiği için sürekli değişmekte ve büyümektedir. Bununla birlikte, her şeyin ilişkililiğindeki bu katlanarak artış, çevrimdışı yaşamımızı etkiler ve kültür ve topluma bakışımızı siyaset, din, etnik köken vb. birçok düzeyde etkiler. Medya, ilk ortaya çıkışından bu yana ana aktörlerden biridir. İnternet ve medya hayatımızın kalbindedir. Bu fikri zorlayabilir ve

onların aynı zamanda toplumsal dünyamızın da kalbi olduğunu söyleyebiliriz. #MeToo hareketi, farklı kültürler, ülkeler ve sosyal sınıflar ne olursa olsun, çevrimiçi bir hareketin tüm modern dünyada nasıl büyük yansımaları olabileceğinin harika bir örneğidir. Hayatımızın her boyutu, iletişimdeki gelişmelerden etkilenmektedir: Çalışma hayatımız için LinkedIn, kişisel yaşamımız için Facebook, eğitim veya eğlence için Youtube var ve hemen hemen her gazete çevrimiçi bir versiyon sunmaktadır. Bu ortamlar hareket etmekte, büyümekte, değişmekte ve hayatlarımız bunlarla derinden bağlantılı olduğu için yaşamlar, bilgiler ve fikirler de hızla değişmektedir. Nitekim, medya ve iletişim, insan bilgisi stokundaki son patlamanın ana kaynağı olan, dünyanın en hızlı büyüyen endüstrisidir. Parks, toplumumuzun elektronik çağa girmesiyle birlikte, daha fazla insanın yalnızca daha fazla bilgiye erişmek için değil, aynı zamanda o kişinin gerçekliğinin bir yansıması olacak içerik oluşturmak için çevrimiçi iletişim kurduğunu belirtmiştir. Medya üretimi değişmiş, bugün herkes oyuncu olabilmekte ve insanlar Media Life’da da belirtildiği gibi bu üretim çeşitliliğinde kimliklerini şekillendirebilmektedir. İnternet ve medya çok sayıda bilgi kaynağıdır ve işte tam da bu yüzden bu kadar güçlü araçlar olmuştur. Medya ve iletişim hayatımızın her alanını etkilediği için feminizmin farklı dalgaları, özellikle de üçüncü dalga üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmuştur.

Hashtag’ler, kullanıcıların ilgili konuları ve paylaşılan ilgi alanlarını etiketlemelerine ve bulmalarına yardımcı olmak için Twitter’da ortaya çıkıp ardından sosyal medyanın hemen her alanına yayılan bir semboldür. Bu sembol (#) belirli bir kelime veya kelime öbeğini içeren (örneğin, #ilişkiler veya #benceböyle) ve aynı konu etiketi ile etiketlenmiş gönderilerin dizinlenmesine yardımcı olan bir araçtır. Bu açıdan, hashtag’lerin belirli özelliklere sahip meta-veriler (yani verilerle ilgili veriler) olarak kabul edilebilir. Hashtag’ler aynı zamanda belirli işlevlere sahip dil öğeleri oldukları için, göstergebilimi de ilgilendiren bir teknolojidir (Zappavigna, 2018, s. 15). Hashtag’leri gönderilerdeki etiketsiz diğer kelime ve kelime öbeklerinden ayıran sahip oldukları bu teknolojik, dilbilimsel ve göstergebilimsel özelliklerdir. Andrea Waling’e göre dördüncü dalga feminizmi kendinden önce gelen akımlardan önemli şekilde ayıran özellik ise çabuk anlaşılır parçalara indirgenmiş mesajlarını iletmek için sosyal medya platformlarını kullanması ve pek çok farklı gruptan kullanıcıları diyaloga davet

etmesidir. Bu sayede, feminizmin bu dalgası öncekilere göre çok daha fazla kişi ve gruba ulaşabilmektedir (Waling, 2017, s. 34). Hashtag kullanımını, bu açıdan dördüncü dalga feminizmi tamamlayan ve hatta tanımlayan bir unsur olarak düşünmek yersiz olmaz. Hashtag'ler aynı zamanda feminizmin mesajlarının doğru kodlanması ve doğru kişilere ulaşması için kullanılan araçlardır. Munro'ya göre kadınların homojen bir grup olmadığı gerçeğinin farkına varılması, belirli bir kimliğe sahip kişilerin hatalı şekilde kategorize edilmesini önlemek amacıyla yeni terminolojileri de beraberinde getirmiştir. Konuyla yeni tanışanlar için "cis" (cinsiyet ve cinsel kimlikleri birbiriyle tamamen eşlenen bireylere atıfta bulunan yeni bir terim), beyaz olmayan kadınları tanımlamak için kullanılan "WoC" (İng. *woman of color*) ve "TERF" (trans dışlayıcı radikal feminist) gibi terimler kafa karıştırıcı olabilir. Yeni teknolojilerin, özellikle de internetin, yaygınlaşması, bunların çağdaş feminist tartışma ve aktivizm için ne kadar önemli olduklarını gözler önüne sermiştir. WoC, cis ve TERF gibi kısaltılmış terimler, Twitter tarafından dayatılan 140 karakterlik sınırlama göz önüne alındığında paha biçilmezdir ve bilginin hızlı bir şekilde alınmasını ve bağlanmasını sağlayan çevrimiçi bir araç olan *hashtag* (konu etiketi) için de sıklıkla kullanılırlar (Munro, 2013, s. 25). Kısaltmalar ve konu etiketleri, internetteki veri dizinleri arasında aranan verilerin bulunmasını ve gruplandırılmasını oldukça kolaylaştırır.

Peters'dan (2009, s. 227) aktaran Špiranec ve Borovac'a (2012, s. 4) göre etiketleme ve folksonomilerin olumlu yönleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Folksonomiler, içerik oluşturucular veya dizin oluşturucular yerine kullanıcıların dilini aslına sadık bir şekilde yansıtır.
- Bilgi kaynaklarına erişimi artırır.
- Dizin oluşturma görevini çok kişiye böler.
- İnternetteki devasa bilgi haznesinin dizinlenebilmesinin tek yoludur.
- Modern zamanın ruhunu yansıtır (yeni sorunlar, yeni konular, toplumsal gelişmeler, yeni araştırma alanları gibi).
- Çok kültürlü bakış açılarını mümkün kılar (geleneksel arşivler yerel özellikte olduklarından tekil bir bakış açısı kabul görmekteydi).
- Güncel ve kullanıcı dostudur.

2.4.2. Hashtag Aktivizmi

İnsanlık tarihinin başlangıcıyla birlikte ortaya çıkan ilkel aile yapısının toplumsal anlamda etkilerinin hâlâ görüldüğü konuların başında cinsiyet temelli eşitsizlikler öne çıkmaktadır. Zira ilkel yaşayışta görülen erkeklerin avlanma gibi barınak dışı işlerle uğraşmasına karşılık kadınların yemek yapma, çocuklarla ilgilenme gibi ev içi işlerle ilgilenmesi, tarih öncesi çağlardan günümüze kadar kadınların kamusal alana dâhil olamamasına ya da erkeklerin gerisinde kalmasına sebep olduğu düşünülmektedir (McNeill, 2018, s. 45). Kadınların tarih boyunca toplumsal alanın her noktasında ayrı bir mücadele vermesi onların dönem dönem farklı yöntemleri kullanmalarına ve ulaşamadıkları haklarını elde etmeye çalışmalarına sebep olmuştur (Kolektif, 2020, s. 53). Özellikle dünya genelinde liberal anlayışların yayılması ve bunun beraberinde getirdiği küresel düzen özgürlüğün, bireysel tercihin önem kazanmasına sebep olmuştur (Ersöz, 2018, s. 24). Cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıkardığı toplumsal cinsiyet kavramı ve teknolojik gelişmeler ile birlikte iyice yayılan küresel bilinç, bu tür eşitsizlik temelli fikirlerin sorgulanmasına sebep olmuştur (Ersöz, 2018, s. 28). Bu da kadınların ve kadın haklarını savunan tüm bireylerin kolayca organize olabilmesine, olaylara ve sorunlara hızlı tepki verebilmesine ve bazen caydırıcı olmalarına imkân sağlamıştır.

Karabulut ve Küçüksille'nin (2018, s. 19) çevirisiyle bir etiket (hashtag), hemen hemen bütün mikro blog ve sosyal ağ platformlarında bir sözcük ya da sözün başına diyez işareti (#) eklenerek oluşturulmaktadır. Facebook, Google Plus, Instagram, Twitter, Snapchat ve benzeri sosyal ağ sitelerinde diyez sembolünün kelime veya kelime grubunun önüne eklenerek oluşturulan bağlantılar, anlık bilgileri kategorilere ayırmaya ve büyük kitle ve gruplara ulaştırmaya yardımcı olmaktadır. Etiketlerle yalnızca belirli bir ortama, kategoriye bağlantı verilebilir; etiketler resim, video veya GIF formatına sahip dosyaların içerisinden bağlantı verememektedir. Bir etiket tüm bir cümle ya da cümle içinde birkaç kelimeyi vurgulayabilmektedir (Pbworks, 2011; Akt. Karabulut ve Küçüksille, 2018, s. 19).

Dobrin'e göre son yıllarda aktivizmin giderek artması ile çevrimiçi teknolojiler de bu değişimden payını almıştır. Bireyler her zamankinden daha çok örgütlenmekte,

daha fazla fikir alışverişinde bulunmakta, mitingler düzenlemekte ve ortaya çıkan düşünceler, bu düşünlerin gerçek dünyadaki etkilerine kıyasla oldukça küçük bir araç olan konu etiketleri aracılığıyla paylaşılmaktadır. Hashtag'in toplumsal hareketlerin gelişimindeki rolü üzerine kapsamlı akademik araştırmalar yapılmış olmasına rağmen, kültürel önemi hakkında henüz oldukça az şey yazılıp çizilmiştir. Geçtiğimiz yıllarda tanık olduğumuz şekilde, hashtag'ler, zamanımızın ruhunu yakalamaya başladı. #MültecilereKapımızAçık'tan #HepimizCharlieHebdo'yuza ve daha yakın geçmişte #BenDe hareketine kadar, hashtag'ler, Twitter'daki çevrimiçi içeriği etiketleme görevinin ötesine geçerek küresel toplumsal hareketler etrafında şekillenen kolektif bir anlatıyı ve paylaşılan idealleri daha erişilebilir hâle getirerek bunların kamusal alana taşınmasına önayak oldu. Bu yüzden hashtag (#) kadar küçük ve görünüşte önemsiz bir işaretin nasıl olup da bireylerin birbirlerine ve ağ toplumuna bağlı hissetmelerini sağlayan sıra dışı bir sembol hâline geldiği araştırılmaya değer bir gizemdir (Dobrin, 2020, s. 1). Çevrimdışı ve çevrimiçi arasındaki kesişme, çevrimiçi ve her zaman bağlantılı aktivizm biçimlerine yönelik önyargının sorgulanmasına yardımcı olduğu için de dikkate değer görülmelidir.

Larisa Kingston Mann'a göre *hashtag aktivizmi* bireylerin bir konu hakkında kişisel düşünce ve deneyimlerini ifade ederken *hashtag* (#) ile etiketlenen ortak bir ifadeyi tekrarlayarak okuyanları tartışmaya, yorum yapmaya, yeniden paylaşmaya veya başka şekillerde iletişim kurmaya teşvik eden, genellikle kelime oyunları ve slogan benzeri ifadeler barındıran akılda kalıcı içerikler paylaşmasıdır. Bu tarz paylaşımlar, kelimelerin nasıl ve ne zaman yayılabileceğini belirleyen içerik polislerinin çok daha az olduğu yeni medya kitle iletişim araçlarında yeni bir akım yaratmanın oldukça etkili bir yoludur (Kingston Mann, 2014, s. 285). Anlık iletişim, etkileşim ve sosyal ağlar aracılığıyla bağlılığa dayanan bu dijital yapı, artık dijital yaşantımızın olmazsa olmazlarından.

On yıl önce, sosyal hizmetler çalışanı Tarana Burke, cinsel tacizden hayatta kalanlara destek vermek amacıyla "Ben De" adlı yerel bir hareket başlattı. Burada aktarılmak istenen "Ne hissettiğini biliyorum çünkü ben de aynıını yaşadım." mesajıydı (Google Trends, 2018, s. 1). Burke'nin yılmaz aktivizmine rağmen, bu ifade ana akım kültürde uzun süre kendine yer bulamadı. Ancak oyuncu ve aktivist Alyssa

Milano'nun da bu harekete destek vermesiyle, ünlü sanatçının uluslararası şöhreti ve görünürlüğü sayesinde #BenDe konu etiketi hızla yayıldı. Göstergebilim açısından “ben de” birinci ve üçüncü kişiyi birbirine bağlayan bir ifadedir. Bu ifade ile diğer kadınların deneyimi ile kişinin kendi deneyimi arasında benzerlik kurularak muhataplar arasında bir bağ ve ortak bir kimlik inşa edilir. Bu ifade hem dayanışmaya hem empatiye hem de öz farkındalığa vurgu yapar (Dobrin, 2020, s. 4). Bu alandaki daha fazla çalışma, aktivist pratikler ile belirli sosyal medya sitelerinin bütçeleri arasındaki bağlantıları anlamamıza yardımcı olur. Twitter'a odaklanarak, bu açık platformdaki mikroblogların aktivist hedeflerini nasıl destekleyebileceğini görebiliriz. Birincisi, Aralık 2012'de Yeni Delhi'de yaşanan tartışmalı bir toplu tecavüz olayına atıfta bulunan tweet'leri inceledi ve popüler retweet'leme etkinliğinin, kullanıcıların birbirleriyle bağlantı kurup toplu hesapları derleyebilecekleri düşük bir çaba sağladığını buldu. Hashtag özellikle güçlü bir araç olabilir: Thrift (2014, s. 1090), #YesAllWomen etiketinin kadın tacizi hikayelerini paylaşmak için nasıl kullanıldığını ve #NotAllMen savunmasına karşı bir karşı nokta oluşturduğunu açıklar. Hashtag'in duyarlılık kapasitesi, #AskThicke ticari hashtag'inin feminist bir hashtag'e dönüştürülmesinin izini süren Horeck (2014, s. 1105) tarafından da tanımlanmıştır. Belirli bir kampanyadaki gönderilere, kendini tanıtmak isteyen ve potansiyel olarak tartışmalı olanlara atıfta bulunmaktan kaçınan az sayıda, genellikle yüksek profilli kullanıcı hâkim olabilir.

Son zamanlarda sosyal medyada oldukça ses getirerek hashtag aktivizmine örnek olarak gösterilebilecek bazı yerli ve yabancı konu etiketleri şunlardır:

- **#KadınCinayetleriniDurduracağız:** Türkiye genelinde özellikle son beş yıl içinde gittikçe artan ve hemen hemen her gün en az bir kadının öldürülmesine kadar varan kadına şiddet olgusuna dikkat çekmek, kadın cinayetlerinin artışını toplumsal alanda göstermek ve toplumu bu konuda harekete geçirmek için başlatılan hashtag çalışmasıdır. Hashtag çalışmasıyla sadece toplumsal farkındalık oluşturulması amaçlanmamış aynı zamanda; yasa koyucuların ve yönetenlerin caydırıcı önlemler almasını arzulayan bir hedef de amaçlanmıştır (Twitter, 2011, s. 1).

- **#KadınaŞiddeteDurDe:** Artan kadın cinayetleri ve kadına şiddet olaylarına karşı tahammül gösterilemeyeceğini yansıtmak amacıyla başlatılmış hashtag etkinliğidir. Bu hashtag çalışması spor camiası tarafından Twitter üzerinden başlatılmış ve tüm sosyal medya mecralarında katılımcı çekmiştir (NtvSpor, 2020, s. 1)
- **#Ölmekİstemiyoruz:** Boşandığı kocası tarafından çocuğu karşısında boğazı kesilen ve son anlarında “Ölmek istemiyorum” diyerek yardım isteyen Emine Bulut’un aşırı kan kaybından ölmesi sonucunda KESK tarafından başlatılan hashtag hareketidir (KESK, 2019, s. 1). Bu kapsamda Emine Bulut’a ses olmak isteyen yüzbinlerce kadın, onun son anlarında söylediği sözleri hashtag hâlini alarak kadın cinayetlerine karşı sosyolojik bir motto yaratmıştır.
- **#KadınCinayetleriPolitiktir:** Kadına şiddetin ve kadın cinayetlerinin nedenlerinin sosyolojik olması dışında politik nedenler barındığını vurgulayan ve aslında siyaset felsefesi temelinde ortaya çıkarılan bir hashtag’dır. Bu hashtag ile birlikte paylaşımlar yapan kullanıcılar; kadına şiddetin her şeyden önce toplumsal bilince politikacıların uygulamaları ve söylemleriyle daha fazla yerleştiğini, bu kirli bilincin de politik uygulamalarla daha kolay yayıldığını ortaya koymaya çalışmıştır (ÇatlakZemin, 2019, s. 5). Dolayısıyla kullanıcılar, kadın cinayetlerinin sorumluluğunu herkesten önce politik alana yöneltmiş ve politik alanı önlem alma konusunda görev almaya çağırmıştır.
- **#ÖzgecanAslan, #EmineBulut, #BreonnaTaylor:** Öldürülen onlarca kadın arasında en çok gündeme oturan vakalardaki kadınların ad ve soyadları üzerinden yapılan hashtag hareketleridir. Bu tür hashtag hareketleri ülkemizde olduğu kadar dünya genelinde de karşımıza çıkar ve kamuoyunun

ilgisini aksi takdirde unutulup gidebilecek olaylara çekerek adaletin sağlanmasını amaçlar.

- **#Alışmayacağız:** Hemen hemen her gün kadına şiddetin ve kadın cinayetlerinin cereyan etmesi ve bu tür olayların “kanıksanan” bir meta haline gelmemesi için başlatılmış bir hashtag hareketidir. “Alışmayacağız” mottosu ile kadın şiddetinin ve cinayetlerinin kabullenilmeyeceği, ataerkil bir anlayış daima reddedileceği vurgulanmış ve adeta kitlesel kabullenmeme sergilenmiştir (Eroğlu, 2020, s. 3).
- **#İndirme:** Kadına şiddet ve kadın cinayeti vakalarında fail olarak göz altına alınan kişilerin serbest bırakılmaları veya çıkarıldıkları mahkemelerce caydırıcı şekilde cezalandırılmasını engelleyen iyi hal indirimlerini eleştirmek için başlatılan bir hashtag hareketidir (Eroğlu, 2020, s. 3). Bu toplu aktivite ile mahkemelerin bu vakalarla ilgili ceza indirimine giden uygulamaları yüksek tondan eleştirilirken, aynı zamanda yasa koyucunun şiddet temelli başlayan eylemlerde ceza indirimi uygulamasına son vermesine yönelik toplu istenç dile getirilmiştir.
- **#Erkeksen:** Kadınlara toplumsal rolleri yükleyen ve onları hem kamusal hem de özel alanda sınırlayan; hatta hapseden anlayışların sıkça kullandığı “kadınlığını bil” jargonuna karşı üretilmiş bir hashtag’dir. Bu hashtag ile birlikte yapılan paylaşımlarda kadınlara sınır koyan tüm anlayışlara karşı bir başkaldırı gösterilmiştir (Wilson, 2020, s. 11).
- **MeToo:** Türkçe karşılığı “Ben de” olan bu hashtag uluslararası bir kapsamda hayata geçmiştir. Bu hashtag hareketi altında yapılan paylaşımlarda milyonlarca kadın kullanıcı; uğradıkları taciz ve tecavüz hikayelerini paylaşmıştır. Bu sayede taciz ve tecavüzlerin aslında toplumun her alanında -açığa çıkmasa da- ne denli yüksek sayılarda yaşandığı vurgulanmış ve toplumsal bir farkındalık yaratılmıştır (Yuan, 2021, s. 3).

- **#YesAllWomen:** #MeToo etkinliğine benzer şekilde oluşturulan #YesAllWomen hashtag'i de gizli kalmış ya da açıkta vuku bulmuş şiddet olaylarının gerçek sayısını tüm dünyaya göstermek amacıyla yapılmıştır. Bu hashtag ile yapılan paylaşımlarda kullanıcılar kendi yaşadıkları ya da tanık oldukları şiddet olaylarını sosyal medya mecralarında paylaşarak geniş bir katılım sağlamışlardır. Uluslararası boyutta gerçekleşen bu hashtag hareketi, milyonlarca kullanıcının katılımına sahne olmuştur (Feeney, 2014, s. 1).
- **#İstanbulSözleşmesiYaşatır:** Bu hashtag, son bir yılda İstanbul Sözleşmesi çerçevesinde başlayan “sözleşmeden geri çekilme” tartışmalarına tepki göstermek amacıyla başlatılmıştır. Bu aktivite ile yöneticilerin alabilecekleri olası çekilme kararını engelleme amacı güdülürken sözleşmenin, şiddetin her türüne engel olduğuna vurgu yapılan paylaşımlar yapılmıştır (Twitter, 2020).
- **#6284üUygula:** İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme tartışmaları neticesinde paylaşılan tepkilerin bütünleştiği ikinci büyük hashtag'dir. Bu hashtag ile özellikle İstanbul Sözleşmesi'nin şiddete yol açtığını vurgulayan çevrelere karşı şiddetin sebebinin, İstanbul Sözleşmesi doğrultusunda getirilen 6284 numaralı kanunun uygulanmasından kaynaklandığını vurgulamak amaçlanmıştır (Twitter, 2020).

Sosyal ağ platformlarının artan popülaritesi, bireylerin etkileşimde bulunabileceği ve bilgi, haber ve fikir paylaşabileceği yeni dijital sosyal ağlar yaratmaktadır. Bu teknolojilerin kullanımının, özellikle kamusal ve sivil alanlarda değil, mevcut sosyal konfigürasyonları ve ilişkileri dönüştürme kapasitesine sahip olduğu görülmektedir. Sosyal bilimlerde, sosyal medyanın modern toplumdaki rolünü ve çevrimiçi ve çevrimdışı aktörler ve olaylar arasındaki karşılıklı ilişkiyi kavramsallaştırmaya sıklıkla vurgu yapılmıştır. Aktivizm, sosyal medyanın ilgili iletişimsel içeriğin yayılmasını kolaylaştırma kapasitesine sahip olduğu bir alandır.

Burada aktivizm kavramıyla, sosyal, ekonomik, kültürel veya politik değişimi etkilemek için insanların belirli bir konu veya olay etrafında örgütlenmesi kastedilmektedir. Son yıllarda, sosyal medya platformlarının hem yüksek oranda dağıtılmış hem de merkezi olarak organize edilmiş aktivist hareketlerin ortaya çıkmasında ve büyümesinde kilit bir rol oynadığı görülmektedir. Örneğin, “Black Lives Matter” hareketi Amerika Birleşik Devletleri’nde Twitter’da bir hashtag (#BlackLivesMatter) olarak başlamış ve yerel gruplar ve kuruluşların da desteklediği mitingler ve protesto yürüyüşleri ile çevrimdışı da büyük ses getirmiştir. Benzer şekilde, Kızıl Haç gibi köklü sivil toplum kuruluşları artık eylem mesajlarını yaymak ve bağış toplamak için sosyal medyanın tüm imkanlarından yararlanmaktadır (Briones vd., 2011, s. 37). Aktivizmde sosyal medya kullanımının savunucuları, dijital iletişimin geniş erişimi ve hızlı temposunun taban hareketlerine, hayır kurumlarına ve insani yardım kuruluşlarına desteği canlandırma ve direylerin harekete geçmesine ve iktidara karşı eleştirel bir duruş takınmasına olanak tanıyacak fırsatlar sağladığını ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte, sosyal medya aktivizminin, kullanıcıların bir mesaj veya içeriği beğenmenin veya paylaşmanın yeterli görüldüğü bir tembelleğe indirgediğini öne sürenler de olmuştur. Doğrulanmamış iddialar ve art niyetli kitlesel hareketler yoluyla kişi ve kurumlara zarar vermeyi hedefleyen hareketlerin de sosyal medyada gerçekliği doğrulanmadan hızlı bir şekilde yayılabilmesi nedeniyle geniş çaplı kamuoyu tartışmaları da düzenli aralıklarla gündeme gelmektedir.

Sosyal medyadaki aktivist hareketlerin içerik olarak homojen olarak görülmemesi gerektiğini, bunun yerine çok çeşitli hesap verebilir eylemler gerçekleştiren ve birbirlerine cevap veren bireysel gönderiler aracılığıyla oluşturulması gerektiğini savunuyoruz. Hareketler, belirli bir hashtag kullanılmasına rağmen, genellikle kampanyanın kendisiyle ilgili görünmeyen eylemleri içerir. Dahası, bu hareketler kullanıcılar arasındaki etkileşimler yoluyla gelişir. #feministgeceyürüyüşü konu etiketinde olduğu gibi, belirli bir etiketle paylaşılan sivil hareketlerin gerçek zamanlı tanımlanmasına yardımcı olabilir. Bununla birlikte, bu tür çalışmaların makro ve mikro analizlerini, sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen disiplinler arası çalışmaların tutarlı bir çerçevesine entegre etmektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

8 MART DÜNYA KADINLAR GÜNÜ PAYLAŞILAN TWITTER GÖNDERİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

3.1. Twitter, Hashtag ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi Bağlamında Yapılan Çalışmalara Genel Bir Bakış

Sosyal medya “anımsalılık” ve “bağlantılılık” gibi özellikleri sayesinde aslında toplumun tüm kollarına nüfuz etmiş, bu sayede toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve cinsiyetçi ayrımcılığın yarattığı sorunların çözümü için de cazibe alanı olmuştur. Bu kapsamda feminizm temelli hareketler, kitlelere ulaşmak için sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmaktadır (Palet, 2018, s. 56). Zira bu hashtag aktiviteleri ve çalışmalarlarıyla birçok konunun toplumsal alanda farkındalığının yaratıldığı, eleştirilen uygulamaların geri çekildiği örneklere de sahne olmuştur (Bayraktutan, Binnark, Çomu ve İslamoğlu, 2012, s. 2). Kitle iletişim araçları üzerine yapılacak yeni çalışmalara olduğu kadar, bu gibi çalışmalarda kullanılacak yeni yöntem ve veri toplama tekniklerine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir (Şahin ve Aydoğdu, 2020, s. 15). Bu ihtiyacın sebeplerinden birinin sosyal medyanın günümüzdeki dönüştürücü gücü olduğunu söylenebilir. Amerika Birleşik Devletleri’nin 46. Başkanı’nın belirlenmesi için yapılan seçimlerde Twitter özelinde sosyal medyanın önemi, adaylardan biri olan dönemin başkanı Donald Trump’ın Twitter hesabının “asılsız bilgi paylaşma ve halkı galeyana getirme” gerekçesiyle engellenmesi ile sıkça tartışılır hâle gelmiştir (CNN, 2021). Filibeli ve Şener de (2019) kullanıcı türevli içerik temelli sosyal ağların takipçilerini içerik tüketicisi değil üretici haline getirmesinin dijital sosyal platformların nasıl tanımlanması ve hangi teorik tartışmalar ekseninde analiz edilmesi gerektiğine dair bazı tartışmaların ortaya çıkmasına neden olduğuna değinir. Araştırmanın bulguları *Twitter*’ın çevrimiçi bir kamusal alandan ziyade popülist taleplerin dile getirildiği bir enformasyon (ve dezenformasyon) alanı ve manipüle edilmiş enformasyonel bir vitrin olduğunu doğrular niteliktedir (Filibeli ve Şener, 2019). Benzer şekilde, Ceng (2018) de *Twitter*’ın mecliste grubu bulunan siyasi partiler ve liderleri tarafından kullanımını algı yönetimi ve sosyal medya ilişkisi bağlamında incelediği çalışmasında *Twitter*’ın algı yönetiminde önemli bir iletişim aracı olarak geleneksel siyasal iletişim araç ve yöntemlerine göre avantajlar taşıdığı, ancak siyasiler tarafından bu mecranın işlevsel olarak kullanılmadığı sonucuna ulaşmıştır. Üstünipek (2013), Yetkin (2019), Gazi (2020), Bal ve Delal

(2019), Yılmaz (2020) gibi araştırmacıların çalışmaları da çoğunlukla sosyal medyanın kullanım amacı ve fonksiyonlarına değinmiş ve Twitter'ın kullanıcıların genelde bilgi ve haber alma ve özelde siyasi bilgilenme amacıyla başvurdukları önemli bir sosyal medya ortamı olduğu ortaya koymuştur. Bulut'a göre ağ toplumu hem politik hem sosyolojik ve hem de ekonomik etkileri olan bir mecra olarak gelişimini sürdürmektedir. Ağ toplumunun yükselişi ve kullanıcı sayısının artması ile kitleler internette, gerçek yaşamlarında inşa edemedikleri ortamları ve özgürce fikir alişverişinde bulunabilecekleri paylaşım platformları oluşturmuşlardır. Ağ toplumunun temeli bu platformların etkili bir iletişim aracı olmasına dayanmaktadır. Ağ toplumunda birçok siyasi meselenin yanında, günlük ve gündeme dair basit ya da eğlence içerikli konular da tartişılabilmektedir (Bulut, 2020, s. 43).

Ne yazık ki, sosyal ağlarda gerçekleşen dijital paylaşım ve etkileşimlerin hepsi bu kadar basit ve eğlenceli konular üzerine değildir. #Eşcinsel konu etiketli gönderileri nitel ve nicel içerik analizi yöntemi ile nefret söylemi çerçevesinde inceleyen Dondurucu (2018), yeni medya platformlarında iletilerin kimler tarafından üretildiğinin bilinmemesi ve iletilerin yayılma sürecinde kontrol mekanizmalarının bulunmaması gibi sebeplerin ifade özgürlüğü ve nefret söylemi arasındaki sınır çizgisini bulanıklaştırdığını savunur. Dondurucu'ya göre kullanıcı türevli içerikler olarak ortaya çıkan yeni medya iletileri, farklı grup veya kişileri ötekileştirme amaçlı olarak kullanılabilmekte ve hızla nefret söylemine dnrebilmektedir ve ne yazık ki, bir yeni medya bileşeni olarak her gün milyarlarca gönderinin paylaşıldığı Twitter platformunda da pek çok konuda nefret söylemi üretilmekte ve yayılmaktadır. Cinsel yönelime ek olarak, Bölükbaş ve Kırık'a göre (2020) toplumsal cinsiyet kavramı da siber ayrımcılık ve zorbalığa etki eden değişkenlerin başında gelmektedir. Toplumsal cinsiyet, sosyolojik boyutu olan bir değişken olarak, dijital kültür alanında da karşımıza çıkmakta ve dijital toplumun sosyokültürel yapısına göre Şekil kazanmaktadır (Bölükbaş ve Kırık, 2020, s. 950).

etin ve zgiden (2013), dijital yerli ve dijital göçmenlerin özelliklerine değinerek onların Twitter kullanım davranışlarını belirlemeyi amaçladıkları çalışmada dijital kültürün kapsamlı bir tanımını yaparak bu iki grubun Twitter kullanma alişkanlıklarını incelemiştir. Sebzecioğlu ve zgr (2015) ise Twitter'da

#beniçokşaşırtır etiketi altına yazılan gönderileri derleyerek ortaya çıkan bütüncü ve o bütüncü'den beslenen sayısal veriler doğrultusunda, argo kullanımının cinsiyet değişkeni açısından görünümüleri ele aldıkları çalışmalarında, bu araştırmadakine benzer bir nitel ve nicel analizleri bir arada barındıran karma bir araştırma yönteminden faydalanmışlardır.

Janet K. L. McKeown, Kimberly J. Lopez ve Meghan Muldoon (2018) tarafından gerçekleştirilen *One Day of #Feminism: Twitter as a Complex Digital Arena for Wielding, Shielding, and Trolling talk on Feminism (#Feminizm'in Bir Günü: Feminizm üzerine Övücü, Yerici ve Alay Edici Diyaloglar için Karmaşık bir Dijital Arena olarak Twitter)* adlı çalışmada Twitter'da #feminizm etiketi ile rastgele bir günde 24 saatlik zaman dilimi içerisinde paylaşılan içerikleri ele alarak bu konu etiketi ile paylaşılan çalışmaları övücü, yerici ve alay edici olarak üç gruba ayırmıştır. McKeown, Lopez ve Muldoon'un (2018) çalışması Twitter'daki konu etiketlerinin önemine dikkat çeken ve kullanım amaçları irdeleyen nitel bir analiz sunması açısından kayda değerdir. Twitter ve diğer sosyal medya platformları yalnızca birer sosyalleşme platformu olmalarının yanı sıra, reklamlar aracılığıyla ticari amaçlara hizmet ettikleri için, kullanıcıların yaş ve cinsiyet gibi demografik özelliklerinin profillenmesi pek çok araştırmacının ve reklam şirketinin ilgisini çeken bir konu hâline gelmiştir. Ljubescic (2017), Sezerer vd. (2019), Fosch-Villaronga vd. (2021), Burger vd. (2021), Budrick vd. (2021) sosyal medya paylaşımları üzerinden toplumsal cinsiyet tahmini yapan algoritmalar geliştirme üzerine çalışma yapan araştırmacılardan bazılarıdır. Bu çalışmaların sonuçları, yalnızca üretici değil aynı zamanda bir tüketici olan sosyal medya kullanıcısının demografik özelliklerinin ve cinsiyet kimliklerinin algoritmalar aracılığıyla içerik analizi yapılan sosyal medya paylaşımlarından yüzde 76-92 gibi bir doğrulukla (Burger vd., 2021, s. 1309) saptanabildiğini sonucuna ulaşmıştır. Hatta çoğu durumda, yalnızca duygu ve benzeri ifadeleri temsil eden ve *emoji* adı verilen metin içi minik görsellerin kullanımı bile cinsiyet tespitinde yeterli olmaktadır (Ljubescic, 2017, s. 5). Sosyal medyanın aynı zamanda sosyal bir market olması nedeniyle, metinden ve hatta metin-dışı unsurlardan cinsiyet tahmininin beşerî bilimler açısından önemli olmasının yanı sıra, ekonomik kazanımları da olması beklenir.

Söz konusu sosyal medya, hashtag'ler ve toplumbilimsel yansımaları olunca, bu alandaki çalışmalarını 2018 senesinde *Searchable Talk: Hashtags and Social Media Metadiscourse* bir kitapta derleyen Michele Zappavigna'ya atıf yapmak zaruridir. Twitter, geniş bir dinleyici kitlesine kişisel bilgi ve yargılarını ifade etme ortamı yaratır ve bu ortam ile tek taraflı ve karşılıklı olarak iletişim kurulabilir. Zappavigna'ya göre, bir gönderi'in genel değerlendirmesini yapan ve düşünsel bağlamını özetleyen bağlantılar (konu etiketleri) sayesinde konuşmacı, takipçilerini veya bu konu etiketini araştırarak paylaşılan gönderiye ulaşan sanal gezginleri kendi değerleri paylaşmaya veya bunlardan pay almaya davet edebilir. Konu etiketleri, olası değerlendirme hedeflerini belirlemek ve bunları diğer kullanıcılar tarafından bulunabilecek meta veriler olarak işaretlemek amacıyla kullanılır (Zappavigna, 2011, s. 806). Yani ana fikrin "aranabilir" olması, bireylerin söylemlerini çok daha kolayca erişilebilir, takip edilebilir ve dolayısıyla daha kolayca ilişkilendirilebilir hâle getirir. Elgün (2020) dijital kültürün Twitter gibi bir diğer temel parçası olan Instagram'da #erkeklik konu etiketi altında yer alan gönderilerin erkeklik biçimlerini nasıl temsil ettiğini inceleyen ve kullanıcı tiplerini kategorize eden çalışmasında, Instagram'daki erkekliğin egemen erkeklik biçimlerini oluşturan özellikler ve nitelendirmelerin somut kültüre benzer biçimlerde erkekliği konumlandığı sonucuna varmıştır. Buna rağmen, eleştirel erkeklik biçimleri ve egemen erkeklik biçimlerini eleştiren feminist söylemlerin de bu dijital platformda kendine yer bulduğunun saptanması çalışmanın umut verici sonuçlarından. Bu açıdan, Instagram da Twitter gibi (Sainz-de-Baranda vd., 2020, s.10) egemen toplumsal cinsiyet algılarının eleştirilmesine olanak sunan ve geleneksel iletişim araçlarında yer bulamayan seslerin yeri olmaya aday gözükmektedir (Elgün, 2020, s. 913). Kitle iletişim araçlarından sosyal medyanın hayatlarımıza girişi oldukça yakın zamanda gerçekleşmiş olsa da alanyazında bu alanda yapılan hem yerli hem yabancı birtakım çalışmalara rastlamak mümkündür. Ancak Şahin ve Aydoğdu (2020), Twitter üzerine yapılan yüksek lisans tezlerini inceledikleri çalışmanın sonucunda *Twitter* gazeteciliği ile ilgili yapılan araştırmaların sayıca yeterli olmadığı, üniversitelerin bu konuya fazla eğilmediği, genelde *Twitter* kullanım pratiklerinin araştırıldığı ve son olarak bu konuda yapılacak çalışmalarda kullanılacak yeni yöntem ve veri toplama tekniklerine ihtiyaç bulunduğu sonucuna varmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma, dijital kültürün bir parçası ve dijital söylemin inşa edildiği bir platform olan Twitter'da 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'ne ilişkin paylaşılan gönderilerin nasıl yer aldığını incelemeyi amaçlanmaktadır. Alanyazındaki diğer çalışmaların da yol gösterdiği üzere, Twitter üzerinden üretilen söylem toplumbilimsel açıdan değerli veriler içermektedir ve bunların doğru şekilde kodlanması ve analiz edilmesi, dijital toplumun anlaşılmasında bilim insanlarına öncü ve yardımcı olacaktır. Dondurucu'ya göre geleneksel medyanın kitleleri etkisizleştiren tek yönlü iletişim yapısına karşın yeni medya, kullanıcı türevli içeriğin dolaşımına girmesine imkân tanıyarak çift yönlü bir iletişim biçimini mümkün kılmıştır. En önemli özellikleri etkileşim, eş zamansızlık ve kitlesizleştirme olan yeni medya etkileşimlilik özelliği ile kaynak ve alıcının içeriği karşılıklı olarak şekillendirebileceği bir alan oluşturur (2018, s. 515). OECD tarafından, İnternet üzerinde açık erişime sahip ve profesyonel içerik üretim pratikleri dışında oluşturulan içerik olarak tanımlanan kavramın ortaya çıkması ile birlikte; enformasyon üretim, dağıtım ve paylaşım süreçleri ciddi bir değişim geçirmiştir. Kullanıcının kendini daha bağımsız, yaratıcı ve katılımcı bir biçimde ifade etmesine imkân sağlayan kullanıcı türevli içerik; özgür enformasyon akışı ve ifade özgürlüğü alanının genişlemesinde etkili olmuştur (OECD, 2007, s. 8; OECD, 2008, s. 6). Gazi'nin Twitter'ın siyasal aktivizm aracı olarak nasıl ve ne yönde kullanıldığı inceleyen çalışmasında özetlediği üzere, 21. yüzyılda sosyal medya araçları, aktivizme yeni bir boyut kazandırmış, Twitter gibi sosyal medya platformları üzerinden örgütlenen gruplar kamuoyu üzerinde sanal ortamda baskı grupları oluşturmakta ve gündemin belirlenmesinde etkili olmuştur. Gazete, radyo ve televizyon gibi geleneksel medya araçlarının tek elden hâkim olduğu dönemlerden farklı olarak sosyal medya, siyasal aktivist hareketlerin önüne geçilemez bir güç kazanmasına yol açmıştır. Arap Baharı'nda yaşananların milat alındığı sosyal medyadaki siyasal aktivizm, günümüzde siyasal alandaki en küçük bir muhalefette bile on binleri iktidara karşı sokaklarda birleştirebilmektedir (Gazi, 2020, s. 802).

Ülkelerin alt yapı imkanları genişleyip internet kullanımı yaygınlaştıkça, her alanda olduğu gibi iletişim ve sosyalleşme amaçlı olarak da internetin kullanımı giderek artmıştır. Günçe ve Carus'a göre Twitter gibi sosyal ağlar, insanların iletişim kurması için popüler bir platform haline gelmiş ve bu süreç içerisinde bireysel kullanıcıların yanı sıra kurumlar ve şirketler de ürün tanıtımı, pazarlama ya da herhangi bir konu hakkında geri bildirim alma gibi daha birçok nedenden dolayı bu sahaya ilgi duymaya başlamıştır. Twitter'da gönderilen her paylaşım kullanıcıların kendi özgün fikri olduğu için kurum ve şirketler, paylaşılan bu veriye önem vermektedir. Kurum ve şirketlerin amacı, olabildiğince kendi hedef kitlesi olan kullanıcıya erişmektir. Dolayısıyla kullanıcıların paylaşımlarından çıkarılabilecek bilgiler, bu kurum ve şirketler için daha cazip hale gelmiştir (Günçe ve Carus, 2020, s. 187-8). Bir mikro-blog uygulaması olan Twitter gönderileri ile sınırlandırılan çalışma, kendi içinde alternatif bir kültür olarak hayatımıza giren sosyal medyanın kadın hareketindeki yeri, önemi ve işlevinin anlaşılması ve bunun kadının hem dünyada hem coğrafyamızda özgürleşmesiyle ilişkilendirilmesi yönünden önemli kabul edilmektedir. Ayrıca, bu çalışmadan elde edilecek verilerin çalışmanın konusu ve kapsamı gereğiyle sosyal bilimler, bilişim teknolojileri, siyaset bilimi, politika, tarih, basın ve medya gibi alanlara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sosyal medyanın farklı topluluklar üzerindeki etkilerini saptamayı zorlaştıran unsurlardan biri, bu etkiler meydana gelirken anlık olarak gözlem yapılmasının zorluğudur. Ancak şüphesiz ki daha hakkaniyetli bir toplum yaratmak için bunun yapılması oldukça önem arz eder.

Tüm bu çalışmalar ışığında araştırmanın amacı ve önemini şu şekilde özetlememiz mümkündür: 8 Mart Dünya Kadınlar Günü dünya feminist tarihi açısından önemli bir gün olmasına rağmen bu özel günle ilgili Türkiye'de herhangi bir çalışma bulunmaması çalışmanın alanyazında bir durumu açıklama getirmesi açısından önemli gözükmektedir. Bir başka açıdan ise, feminist tarihi/felsefesi açısından birçok feminizm bulunmaktadır. Alanyazında da belirtildiği üzere bu feminist paradigmlar tarihsel bir kesitle sınırlı değildir, ortaya çıktıkları andan günümüze kadar çeşitli toplumlarda ve kültürlerde etkisini devam ettirmektedirler ve söylemlerde bazen örtük bazen ise açıkça yer bulmaktadırlar. Bu açıdan çalışmada 8 Mart Dünya Kadınlar Günü özelinde feminist söylemlerin nasıl ve hangi sıklıkta kullanıldığı çalışmanın ana sorularından

biridir. Böylece Türkiye kültüründe ve dijital kültürün bir uzantısı olarak kabul edilen Twitter’da bu söylemlerin nasıl inşa edildiğinin ortaya çıkarılması Türkiye’deki feminizmler anlayışına ışık tutacağı için anlamlıdır. Bu araştırmanın bir başka önemi ise, bu feminist söylemleri kimler nasıl paylaşmaktadır, inşa etmektedir sorusuna verilecek olan cevapta saklıdır. Bu soru ile feminist söylemi inşa eden hesap türleri araştırılarak bir kategorileşmeye gidilecek ve hesap türleri ile söylemlerin tutumları arasındaki ilişki gözler önüne serilecektir. Bu amaçlar doğrultusunda da sosyal ağlardan biri olan Twitter’daki 8 Mart Dünya Kadınlar Günü durumu analiz edilmeye çalışılacaktır.

Sosyal medyanın farklı topluluklar üzerindeki etkilerini saptamayı zorlaştıran unsurlardan biri, bu etkiler meydana gelirken anlık olarak gözlem yapılmasının zorluğudur. Ancak şüphesiz ki daha hakkaniyetli bir toplum yaratmak için bunun yapılması oldukça önem arz eder. Tüm bu çalışmaların ve altı çizilen hususların ışığında, bu araştırmanın konusunun önemi, özellikle alanyazında böyle bir çalışma bulunmaması nedeniyle dikkat çekmektedir. Gerçekleştirilen bu çalışmanın temel amacı 8 Mart gibi dünya üzerinde etkin olan ve feminist söylemin taşıyıcısı olarak nitelendirebileceğimiz bugünü Türkiye’deki nasıl algılandığı ve kutlandığını Twitter verileri üzerinden açıklamaktır. Aynı zamanda feminist ideolojinin bir ürünü ve dolayısıyla da feminist söylemlerin görünür kılındığı bir gün olan 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde Türkiye’de 8 Mart ile ilgili feminist söylemler nasıl inşa ve temsil edildiğinin ortaya çıkarılması da amaçlanmaktadır.

Twitter gibi milyonlarca farklı kullanıcının kamuya açık içerik paylaşımı yaptığı sosyal ağ sitelerinden elde edilen verilerin analiz edilmesi, özellikle pandemi sürecinde olduğu gibi toplumsal yaşamın hızla sanal ortamlara taşınmaya başladığı bir çağda sosyal bilimler için benzersiz bir kaynaktır. Feminist yazar ve toplumbilimci Shulamit Reinharz’ın Toplumsal Araştırmalarda Feminist Yöntemler (1992, s. 243) adlı kitabında detaylarıyla açıkladığı üzere toplumbilimi araştırmaları alanında çok sayıda farklı feminist söylem yer almaktadır. Bu çalışma, #feministgeceyürüyüşü hashtag’iyle paylaşılan tweet’lerin hangi feminist söylemlerle açıklanabileceğini de inceleyerek hem olumlu hem olumsuz gönderilerin konuyu hangi açıdan ele aldığını tespit ettiğini de

belirlemeyi amaçlar. Çalışmada sadece Türkçe dilinde paylaşılmış olan gönderiler örnekleme dâhil edilerek araştırma alanının Türkçe Twitter kullanıcıları ile sınırlı kalması sağlanmıştır. Böylece, bu konu etiketini kullanarak paylaşım yapan Türkçe dilini kullanan bireylerin söylem zenginlikleri ve eğilimlerin de tespit edilmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın yalnızca Türkçe dilinde gerçekleştirilmiş olması diğer bir yandan çalışmayı sınırlandıran unsurlardan biridir. Benzer çalışmaların farklı dillerde gerçekleştirilmesinin alanyazına önemli katkısı olacağı düşünülmektedir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel araştırma süreçlerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma; “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 45) tanımlanır. Nitel araştırmada asıl olan durumdur, değişkenler karmaşıktır, araştırmacı olay ve olguları derinden izler, çokluluk ve farklılık arayışı hakimdir, derinlemesine betimlemeler yapılır ve örüntülerin ortaya çıkarılması amaçlanır (Balcı, 2015, s. 37). Nitel araştırma sürecinde “insanların hayatlarını nasıl anlamlandırdıkları ile ilgili bir anlayış geliştirmek, anlamlandırma sürecinin ana hatlarını çizmek ve insanların deneyim yaşadığı şeyleri nasıl yorumladıklarını tarif etmek” (Merriam, 2015, s. 14) temel amaçtır. Bu bağlamda gerçekte “nitel araştırmacılar, insanların oluşturdukları anlamları kavrama ile ilgilenirler” (Merriam, 2015, s. 13).

Araştırmada 2020 yılında 8 Mart Dünya Kadınlar gününü içine alan 24 saatlik zaman dilimi içerisinde paylaşılan #feministkadinyürüyüşü konu etiketli gönderileri derlenmiş ve nitel araştırma süreçleri takip edilerek araştırma soruları çerçevesinde konu feminist bir bakış açısı ile analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, bir durum ya da durumlar hakkında birçok bilgi kaynağını kullanarak ayrıntılı bilgi topladığı ve o durumu ya da durumları betimlediği nitel bir yaklaşımdır (Yin, 2017, s. 6-7). Bu çalışmada da 8 Mart Dünya Kadınlar Günü tekil durum olarak ele alınarak Twitter'daki paylaşımların analizi yapılmıştır. Örneklem çeşitliliği açısından 2020 yılında 8 Mart Dünya Kadınlar gününü içine alan 24 saatlik zaman dilimi içerisinde paylaşılan

#feministkadınyürüyüşü konu etiketli gönderileri derleyerek nitel ve nicel olarak analiz edilebilecek çeşitliliğe sahip bir veri haznesine erişmiştir. Aynı zamanda, rastgele bir gün yerine özellikle 8 Mart günü seçilerek araştırma konusu açısından önem arz eden bu süreçte paylaşılan içerikler niteliksel ve niceliksel olarak analiz edilmiştir. Twitter’da 8 Mart ile ilgili sık kullanılan konu etiketlerinden #feministgeceyürüyüşü konu etiketli gönderiler MAXQDA yazılımı aracılığıyla 24 saatlik zaman dilimi (08.03.2020 günü 00:01 ile 23:59 arası) gözetilerek Excel tablosu olarak içe aktarılmıştır. Kodlamadan önce verilerin içerisinde tüm yabancı gönderiler (İngilizce, Almanca, Arapça vb.) temizlenmiştir. Sosyal medya sitelerinden veri toplama sürecinde, kamuya açık Twitter metinlerinin herkesin erişimine ve kullanımına açık olması nedeniyle, resmi bir etik kurul izni alınmamıştır.

Bu araştırmada temel olarak aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır:

- a. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde sosyal bir ağ olan Twitter’daki gönderileri üreten hesap profilleri nelerdir (bireysel, alternatif medya, STK ve diğer)?
- b. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde sosyal bir ağ olan Twitter’daki gönderiler hangi işlevlere ve anlamsal yönlere (olumlu, olumsuz, nötr ve diğer) sahiplerdir?
- c. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde sosyal bir ağ olan Twitter’daki gönderiler hangi türden feminist söylem üretmektedirler?
- d. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde sosyal bir ağ olan Twitter’daki gönderiler üretilen feminist söylem özelinde hangi işlevlere ve anlamsal yönlere (olumlu, olumsuz, nötr ve diğer) sahiplerdir?

3.4.Araştırmanın Örneklemi

Dijital iletişimin etki ve sonuçlarının en hızlı şekilde hayat bulduğu mecraların başında, sosyal medya platformlarından Twitter yer alır. Gün geçtikçe kullanıcı sayısı artan mikro-blog sitesi Twitter’da çok kısa zaman aralıklarında binlerce, hatta milyonlarca gönderinin paylaşılmakta olduğu, paylaşımların beğeni ve yorumlarla geri dönütünün sağlandığı görülmektedir. Araştırma nesnesi olarak Türkiye’de “We are Social” araştırma platformunun 2015-2021 yılı istatistiklerine göre en çok kullanılan mikro-blog uygulaması olan Twitter belirlenmiştir. Bu anlamda Twitter gündelik

yaşama ilişkin anlamların inşa edildiği, aktarıldığı ve yeniden inşa edildiği bir platform özelliği göstermektedir. Bu bağlamda Dijital kültürde feminist bir perspektiften sosyal ağlarda kadın sorununun nasıl temsil edildiğine ilişkin olarak bu platform tercih edilmiştir.

8 Mart 2020 tarihinde 24 saatlik zaman diliminde Twitter'da paylaşılan konu etiketleri MAXQDA Nitel Veri Analiz Programı aracılığıyla Excel formatında içe aktarılmıştır. Bu önemli gün için özel olarak açılan #8M2020, #8m2020, #8M, #8martdunyakadınlargunu, #8martdunyaemecikadınlargunu, #8MartDünyaKadınlarGünü, #DünyaEmekçiKadınlarGünü, #dunyakadınlargunu, #FeministGeceYürüyüşü konu etiketleri ile paylaşımlar olduğu gözlenmiştir. Çalışmada amaçlı örneklem çerçevesinde #FeministGeceYürüyüşü konu etiketi ile yapılan paylaşımlar analiz edilmiştir.

Örnekleme, 8 Mart 2020 Dünya Kadınlar Gününü içeren 24 saatlik zaman diliminde #FeministGeceYürüyüşü etiketi ile paylaşılan tüm gönderiler oluşturmaktadır. Bu konu etiketinin tercih edilme nedeni, araştırma soruları ile konu etiketinin uyumlu olmasından, araştırmanın temel bakış açısının (feminizmler bağlamında) birebir örtüşmesinden kaynaklanmaktadır. 8 Mart 2020 günü gece 00:01 ile 23:59 arasındaki #FeministGeceYürüyüşü konu etiketli tüm gönderiler bir Excel tablosuna aktararak kodlanmıştır. Kodlamadan önce verilerin içerisinde tüm yabancı gönderiler (İngilizce, Almanca, Arapça vb.) temizlenmiştir. Verinin temizlenmesinin ardından elde edilen 4192 gönderi üzerinden kodlamalar ve analiz gerçekleştirilmiştir.

3.5. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemleri

Bu araştırmanın amaçları doğrultusunda, gönderilerin sınırlandırılabilmesi amacıyla, 2020 senesinde 8 Mart Dünya Kadınlar Gününü içine alan 24 saatlik zaman diliminde kullanılan popüler konu etiketleri arasından #feministgeceyürüyüşü konu etiketi ile paylaşılan Türkçe gönderi içerikleri MAXQDA adlı yazılım kullanılarak derlenmiştir. Bu yazılım, arama terimleri, konu etiketleri veya önemli tarihler kullanılarak herhangi bir zaman aralığında paylaşılan kamuya açık gönderilerin taranıp derlenmesine olanak tanır. Toplanan tüm gönderiler kamuya açık hesaplardan alınmıştır.

Öncelikle gün içinde Twitter’da 8 Mart ile ilgili sık kullanılan konu etiketlerinden #feministgeceyürüyüşü konu etiketli gönderiler MAXQDA yazılımı aracılığıyla 24 saatlik zaman dilimi (08.03.2020 günü 00:01 ile 23:59 arası) gözetilerek Excel tablosu olarak içe aktarılmıştır. MAXQDA, görüşmeler, raporlar, tablolar, çevrimiçi anketler, odak grupları, videolar, ses dosyaları, alanyazın ve görseller gibi çeşitli verilerin analiz etmesine olanak tanıyan bir yazılımdır. Elde edilen verileri gruplar halinde düzenleme, benzer alıntıları birbirine bağlama ve karşılaştırmaya yardımcı olduğu için nitel ve nicel analizlerde sıklıkla kullanılan bu yazılım aracılığıyla, verilen kolayca kodlanır, kullanılan kod sistemi araştırman amaçları doğrultusunda genişletebilir veya rafine edilebilir. Bu nedenle, Twitter gibi milyonlarca farklı kullanıcının kamuya açık içerik paylaşımı yaptığı sosyal ağ sitelerinden veri içeri aktarmak ve analiz etmek için oldukça faydalı bir programdır. Sosyal medya sitelerinden veri toplama sürecinde, kamuya açık Twitter metinlerinin herkesin erişimine ve kullanımına açık olması nedeniyle, resmi bir etik kurul izni de aranmamaktadır.

Dijital iletişimin etki ve sonuçlarının en hızlı şekilde hayat bulduğu yerlerin başında, sosyal medya platformlarından olan Twitter’da çok kısa zaman aralıklarında binlerce, hatta milyonlarca gönderinin paylaşılmakta olduğu, paylaşımların beğeni ve yorumlarla geri dönütünün sağlandığı görülmektedir. Araştırma nüfusunu Twitter platformunda yer alan #feministgeceyürüyüşü etiketi ile paylaşılan tüm iletiler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise 8 Mart 2020 Dünya Kadınlar Gününü içeren 24 saatlik zaman diliminde #feministgeceyürüyüşü etiketi ile paylaşılan tüm gönderilerden oluşur. Bu zaman diliminin tercih edilme sebebi, 8 Mart 2020 Dünya Kadınlar Gününün gecesinde düzenlenen Feminist Gece Yürüyüşü ile ilgili #feministgeceyürüyüşü etiketli gönderilerin sayısal olarak en fazla olduğu dönem olmasıdır.

3.6. Araştırmanın Veri Analiz Yöntemleri

Çalışmada yukarıda belirtilen soruları analiz edebilmek için niteliksel ve niceliksel içerik analiz yöntemlerinden faydalanılmıştır. *Sosyal Bilimlerde Kullanılan İçerik Analizi ve Söylem Analizinin Karşılaştırılması* adlı makalenin yazarı Hasan Hüseyin Taylan'a göre sosyal bilimlerde sıklıkla tercih edilen bir araştırma yöntemi olan içerik analizi, bu yöntem doğrultusunda kullanılan araştırma tekniği de tanımlar. Kitle iletişim araçlarının günümüzde giderek yaygınlaşmasıyla, öncelikle sosyal bilimlerde olmak üzere iletişim çalışmalarında büyük önem kazanan içerik analizi metodu güncel araştırmalarda sıklıkla tercih edilmektedir (2011, s. 64). İçerik analizi, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve bağlantılara ulaşmayı amaçlar. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* adlı eserin yazarı Lawrence Neuman'a göre içerik analizi, metin içeriğini toplama ve analiz etmede kullanılan bir yöntemdir. Bu tanımda söz edilen içerik, kelimelerden anlamlara, sembollerden resimlere, düşüncelerden temalara kadar her türlü içerik olabilir. İletişim kurmak için bir ortam oluşturan görsel, yazılı veya sözlü her türlü unsur metin olarak adlandırılabilir. Fotoğraflar, filmler, gazeteler, makaleler, reklamlar, sanat eserleri, şarkıların sözleri, resmi evraklar, kitaplar, hatta kıyafetler bile içeriği analiz edilecek bir tür metin olarak ele alınabilir (Neuman, 2014, s. 466).

Toplumsal Araştırmalarda Feminist Yöntemler (1992) adlı kitabın yazarı feminist toplumbilimci Shulamit Reinharz'ın açıkladığı üzere toplumbilimi araştırmaları alanında çok sayıda farklı feminist bakış açısı yer almaktadır. Bilimsel araştırma yapmanın tek bir feminist yol haritası bulunmaz. Feminizm araştırmalarında metodolojik elitizm veya yönlemsel doğruculuğa çok seyrek rastlanır. Aksine, başlıca hedeflerinden biri mümkün olduğunca fazla bireyin hakkını savunmak ve sesini duyurmak olan feminizm alanında bireysel yaratıcılık ve çeşitlilik kendine büyük yer bulur. Feminizm araştırmaları bu açıdan akışkan bir yapı sergileyerek her yere ve her yöne doğru yayılır. Böylece tüm disiplinlere ulaşır ve tüm araştırma yöntemlerini bazen tek başına bazen de birlikte kullanır. Bu akışkan organizma, kadın hareketinden beslenir. Kadın hareketi ise, kadınların toplu öfkesinden ve umutlarından beslenmektedir (Reinharz, 1992, s. 243). Yine Reinharz'a göre feminizm kendi başına bir araştırma yöntem değil, bir bakış açıdır (s. 241) ve her araştırma yöntemi feminist

bakış açısıyla uygulanabilir. Bu araştırma ise toplumbilimi araştırma yöntemlerinden içerik analizi metodunu feminist bakış açısıyla kullanmıştır.

Görsel medya dâhil olmak üzere içerik analizi yapmakta kullanılabilir birçok farklı kültürel eser türü vardır (Leavy, 2007; Reinharz, 1992). Yeni medyanın büyük bir kısmını oluşturan sosyal medya da bu alanlardan biridir. Bugüne kadar feminist araştırmacılar, çocuk kitapları (Berbary ve Richmond, 2011), televizyon programları (McKeown ve Parry, 2016) ve hatta Muğla yöresine özgü Türk masalları (Erken, 2018) gibi farklı medya içerikleri üzerinden içerik analizi yapmışlardır. Bununla birlikte, Reinharz'ın (1992) açıkladığı gibi, kültürel eserler çeşitli şekillerde ve bağlamlarda üretilebilir. Boyd ve Ellison (2008) sosyal ağların bu amaçlar için zengin veri kaynakları sağladığını belirtmiştir.

Bu çalışmada kullanılan tweet adındaki sosyal medya gönderileri, bir araştırmanın parçası olarak içerik analizinde kullanılmak üzere katılımcılar tarafından veya birlikte oluşturulan verilerin aksine, çalışmanın gerçekleştirilmesinden önce oluşturulmuş ve araştırmacıdan ve araştırmanın konusundan bağımsız olarak sosyal ağlarda paylaşılmıştır. Bu nedenle, bu çalışmada içerik analizi yaparken kullanılan verilerin diğer araştırma yöntemleriyle toplanan verilerden daha objektif olduğu kabul edilir çünkü bu veriler belirli bir amaç doğrultusunda ve araştırmacı ile etkileşimin sonucunda üretilmiş değillerdir (Leavy, 2007; Reinharz, 1992).

Neuman'a göre içerik analizi yönteminin etkin bir biçimde kullanılabilirliği üç araştırma modeli vardır. Öncelikle büyük hacimli bir metnin uzunluğundan kaynaklanan sorunların üzerinden gelinmesine yardımcı olur. İçerik analizi yöntemi kullanılarak örneğin uzun yıllarca yayımlanmış bir gazete veya derginin bütün sayıları gibi büyük hacimli ve çok sayıda metin birlikte inceleyerek, örnekleme ve kodlayıcılar aracılığıyla analiz edebilir (Neuman, 2014, s. 448). Bu çalışmada, yöntemin bu özelliğinden faydalanılarak on binlerce gönderi arasından örneklem şekilmiş ve kodlama yapılmıştır. Yöntemin diğer bir özelliği metinler ile araştırmacı arasına tematik kodlama aracılığıyla mesafe koyarak objektif bir analize olarak tanınmasıdır. Son olarak, içerik analizi örneklenen metin parçacıklarının derinlemesine incelenmesini mümkün kılarak üstünkörü bir okuma ile fark edilemeyecek gizli temalar ve anlamların açığa

çıkarılmasına yardımcı olur (Neuman, 2014, s. 448). Bu araştırma, örneklenen gönderilerin derinlemesine incelenmesinde bu iki özellikten de faydalanıp yöntemin tüm araçlarını etkili bir şekilde kullanarak metinlerin #feministgeceyürüyüşü etiketi ile paylaşılan Twitter gönderilerinin analizi yapmayı amaçlamıştır.

3.7. Kodlama Süreci

Çalışmada sadece Türkçe yazılmış olan gönderiler örnekleme dâhil edilmiştir. 8 Mart günü gece 00:01 ile 23:59 arasındaki #feministgeceyürüyüşü konu etiketli tüm gönderiler için bir Excel tablosuna aktarılarak kodlanmıştır. Kodlamadan önce verilerin içerisinde tüm yabancı gönderiler (İngilizce, Almanca, Arapça vb.) temizlenmiştir. Buna göre, 1-1000 arasındaki 1000 gönderiden 2 tanesi, 1001-2000 arasındaki 1000 gönderiden 8 tanesi, 2001-3000 arasındaki 1000 gönderiden 12 tanesi, 3001-4000 arasındaki 1000 gönderiden 23 tanesi, 4001-4239 arasındaki 239 gönderiden 3 tanesi yabancı dilde olduğu için örneklemden çıkarılmıştır. Böylece veri seti temizlenerek 4192 gönderi elde edilmiş ve kodlama sürecine dâhil edilmiştir.

#feministgeceyuruyusu konu etiketli veriler öncelikle olumlu, olumsuz, nötr ve diğer olarak kodlanmıştır. Olumlu olarak kodlanan gönderiler feminist söylemleri ve gerçekleştirilen Feminist Gece Yürüyüşünü destekleyen içeriklere sahiptir. Olumsuz olarak kodlanan gönderiler feminist söylemleri ve gerçekleştirilen Feminist Gece Yürüyüşünü eleştiren içeriklere sahiptir. Nötr olarak kodlanan gönderiler feminist söylemleri ve gerçekleştirilen Feminist Gece Yürüyüşünü ne destekleyen ne eleştiren, genelde haber niteliğinde bilgi paylaşımı yapan içeriklere sahiptir. Diğer olarak kodlanan gönderiler ise feminist söylemler ve gerçekleştirilen Feminist Gece Yürüyüşü ile ilgisi olmayan paylaşımlar yapan veya bu konu etiketlerinin popülerliğinden faydalanarak başka sitelere trafik çekme amacına sahip gönderilerdir. Olumlu, olumsuz, nötr ve diğer olmak üzere gönderilerin eğilimleri saptandıktan sonra, gönderilerin içerikleri ağır basan feminist söyleme göre kodlanmıştır. Nitel araştırmada veri analiz yöntemi olarak kullanılan içerik analiz yönteminin en önemli parçası kodlama sürecidir. Kodlama süreci ile kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişki ortaya konmakta ve anlamlı, sistematik bir sonuca ulaşılmaya çalışılmaktadır. Alanyazın çalışmalarına göre kodlama sürecinin çalışmada açıkça, net bir biçimde, ayrıntılı olarak açıklanması gerekmektedir. Böylece çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğine katkı sağlanır (Bilgin,

2006; Yıldırım ve Şimşek, 2013; Balcı, 2015). Bu yüzden, araştırmanın bu kısmında veri setinin araştırma soruları çerçevesinde kodlama süreçleri ve kod haritalandırmaları ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır.

Kodlama soru c için tündengelim ve soru a ve b için ise tümevarım yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Gönderilerdeki feminist söylemin betimlenmesi için alanyazından hareketle iki araştırmacı tarafından yeni bir kod cetveli oluşturulmuştur. #feministgeceyürüyüşü konu etiketi ile paylaşılan gönderilerde hangi feminist söylemin hangi ağırlıkta yer aldığını belirlemek için feminist yaklaşımların alanyazından hareketle tanımlanması gerekmektedir. Alanyazından hareketle kodlama sürecinde yer alan feminist teoriler aşağıda açıklandığı şekilde kısaltılarak bir kod cetveli oluşturulmuştur. Bu kod cetvelinin oluşturulmasında, J. Donovan'ın Feminist Teori (2016) eserindeki teoriler ve bu teorilerin açıklamalarında yola çıkılmıştır. Bu kod cetvelinin işlerliği ön-test olarak niteleyebileceğimiz 100 gönderide (rastgele) sınanarak test edilmiştir. Bu kodlama iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapılmış ardından sonuçlar karşılaştırılmıştır. Bu ön-test sonuçlarına göre araştırmacılar arası uyum oranı %85 ($=85/(85+15) \times 100$) olarak belirlenmiştir. Sonuçlarda fikir birliğine varılarak esas kodlamaya geçilmiştir. Söylemin yönünü ve gönderici hesaplarının analizi ise yine iki araştırmacı tarafından yapılarak kodlama süreci tamamlanmıştır. Bu süreç ile ilgili ayrıntılı süreçler ise şu şekilde oluşmuştur:

Kodlama sürecinde, bir gönderinin bazen iki ya da daha fazla feminist yaklaşıma da vurgu yapabildiği görülmüştür. Bu gibi durumlarda, ağır basan feminist teorilerden biri seçilerek bu tarzda gönderiler tek bir kategori altında kodlanmıştır. Buradaki temel prensip, ilk söylemin hangi kategoriye ilişkin olduğu ile ilgili olmuş ve eşit söylemlere sahip olma durumunda gönderinin ilk söylemi hangi feminist teoriye vurgu yapıyorsa o kategori altında gönderi değerlendirilmiştir. Sadece sosyalist feminist teoride kapitalizm ve ataerkillik eleştirisini aynı anda dile getirdiği ve yaklaşımın içeriğinde bu iki kavram bir arada yer aldığı için bu sürecin dışında tutulmuş ve ataerkillik ve kapitalizm söylemi aynı anda gönderi metninde yer alıyorsa beraber değerlendirilerek sosyalist feminist teori kategorisinde kodlanmıştır. Kodlamaya dâhil edilen ana kategoriler şu şekildedir:

Liberal Feminist Teori: Ekonomik, siyasal, sosyal eşitlik ile ilgili söylemler, hak ve özgürlük talepleri ile söylemler, miras/mülk edinme/oy/eğitim hakkı taleplerine ilişkin söylemler, savaş karşıtlığı, barış vurgusu gibi konularla ilgili söylemler bu gruba dâhil edilmiştir. Liberal feminist teoriyle ilgili gönderi içeriklerinin daha iyi analiz edilebilmesi için aşağıdaki dört başlık altında incelenmiştir:

Liberal (Barış)

Liberal (Ekonomik haklar)

Liberal (Eşitlik)

Liberal (Hak ve özgürlükler)

Marksist Feminist Teori: Kapitalizm eleştirisi, özel alanda eşitlik (aile içi iş bölümü), kadın işçi hakları, sınıf mücadelesi, emek/emekçilik/emekçi kadınlar vurgusu ve grev gibi konularla ilgili söylemler bu gruba dâhil edilmiştir. Marksist feminist teoriyle ilgili gönderi içeriklerinin daha iyi analiz edilebilmesi için aşağıdaki üç başlık altında incelenmiştir:

Marksist (Aile içi iş bölümü)

Marksist (Emek)

Marksist (Sınıf)

Sosyalist Feminist Teori: Kapitalizm eleştirisi ve ataerkillik eleştirisinin aynı anda yapıldığı söylemler, sosyalist devrim vurgusu, anti-emperyalizm ve Batı sömürgeciliği gibi konularla ilgili söylemler bu gruba dâhil edilmiştir. Sosyalist feminist teoriyle ilgili gönderi içeriklerinin daha iyi analiz edilebilmesi için aşağıdaki iki başlık altında incelenmiştir:

Sosyalist (Anti-kapitalist)

Sosyalist (Devrim)

Kültürel Feminizm: Doğa/kültür dikotomisi, kültürel ve milli değerler, geleneksel kadınlık tasvirleri ve eleştirileri, popüler medya ve sanatta kadınlık temsilleri gibi konularla ilgili söylemler bu gruba dâhil edilmiştir. Kültürel feminist teoriyle ilgili gönderi içeriklerinin daha iyi analiz edilebilmesi için aşağıdaki üç başlık altında incelenmiştir:

Kültürel (Medya)

Kültürel (Milli değerler)

Kültürel (Sanat)

Radikal Feminist Teori: Ataerkillik/erkek egemenliği eleştirisi, iktidar eleştirisi, kadınların özgürleşmesi ve bilinç yükseltme, beden ve beden temsilleri, kürtaj hakkı, cinsel özgürlük, cinsel şiddet, kadına karşı şiddet, çocuk istismarı, polis şiddeti ve seks işçiliği gibi radikal konularla ilgili söylemler bu gruba dâhil edilmiştir. Radikal feminist teoriyle ilgili gönderi içeriklerinin daha iyi analiz edilebilmesi için aşağıdaki on beş başlık altında incelenmiştir:

Radikal (Çocuk istismarı)

Radikal (Erkek düşmanlığı eleştirisi)

Radikal (Erkek egemen düzen eleştirisi)

Radikal (Feminizm eleştirisi)

Radikal (Hükümet eleştirisi)

Radikal (İsyan)

Radikal (Kadına karşı şiddet)

Radikal (Kürtaj)

Radikal (Muhalefet eleştirisi)

Radikal (Pankart eleştirisi)

Radikal (Polis şiddeti)

Radikal (Seks işçiliği)

Radikal (Terör)

Radikal (Toplum eleştirisi)

Radikal (Troll)

Ekofeminist Teori: Biyo-çeşitlilik, doğanın korunması, vejetaryenlik, veganlık, sokak hayvanlarının hakları gibi konularla ilgili söylemler bu gruba dâhil edilmiştir. Ekofeminist teoriyle ilgili gönderi içeriklerinin daha iyi analiz edilebilmesi için Ekofeminist (Hayvan hakları) başlığı altında incelenmiştir.

Psikanalitik Feminist Kuram: Annelik, babalık, aile kurumu, toplumsal cinsiyet rolleri gibi konularla ilgili söylemler bu gruba dâhil edilmiştir. Psikanalitik feminist

teoriyle ilgili gönderi içeriklerinin daha iyi analiz edilebilmesi için aşağıdaki dört başlık altında incelenmiştir:

Psikanalitik (Aile)

Psikanalitik (Anne)

Psikanalitik (Baba)

Psikanalitik (Toplumsal cinsiyet)

Üçüncü Dalga Feminizm: Queer teori, LGBTQIA+ bireyler, farklı kadın kimliklerine ilişkin tasvirler, azınlıklar ve mülteciler gibi konularla ilgili söylemler bu gruba dâhil edilmiştir. Üçüncü dalga feminizmin ilgi alanına giren gönderi içeriklerinin daha iyi analiz edilebilmesi için aşağıdaki üç başlık altında incelenmiştir:

Üçüncü dalga (Azınlıklar)

Üçüncü dalga (Farklı kadınlıklar)

Üçüncü dalga (LGBTQIA+)

Diğer: Feminist teorilerle açıklanamayan veya konu dışı gönderiler aşağıdaki şekilde kodlanmıştır:

Eylem (Destek): Eylemle ilgili olumlu yorumda bulunup feminist teorilerden herhangi biri ile açıklanabilecek bir mesaj içermeyen gönderiler. Örneğin: “*Yaşasın Dünya Kadınlar Günü!*”

Eylem (Durum bildiri): Eylemle ilgili bireysel durum bildirip herhangi bir feminist teori ile açıklanabilecek bir mesaj içermeyen gönderiler. Örneğin: “*Biz de alandayız! <3*”

Eylem (Eleştiri): Eylemle ilgili olumsuz yorumda bulunup feminist teorilerden herhangi biri ile açıklanabilecek bir mesaj içermeyen gönderiler. Örneğin: “*Çok gereksiz bir eylem.*”

Eylem (Yürüyüşe çağrı): Eyleme davet niteliğinde olup feminist teorilerden herhangi biri ile açıklanabilecek bir mesaj içermeyen gönderiler. Örneğin: “*Yürüyüş çok güzel, gelsenize!*”

Haber (Kadınlar Günü): Kadınlar Günü ile ilgili haber niteliğinde durum bildirip herhangi bir feminist teori ile açıklanabilecek bir mesaj içermeyen, çoğunlukla alternatif medya kuruluşları tarafından paylaşılan gönderiler. Örneğin: “Cumhurbaşkanı, konuşmasında Dünya Kadınlar Gününe de yer verdi.”

Haber (Yürüyüş durum bildirim): Feminist Gece Yürüyüşü ile ilgili haber niteliğinde durum bildirip herhangi bir feminist teori ile açıklanabilecek bir mesaj içermeyen, çoğunlukla alternatif medya kuruluşları tarafından paylaşılan gönderiler. Örneğin: “Kadınlar, Karaköy’ün arka sokaklarından Taksim Meydanı’na doğru yürümeye devam ediyorlar.”

Diğer: Kadınlar Günü veya Feminist Gece Yürüyüş ile ilgisi olmayan gönderiler.

Diğer (Siyaset): Kadınlar Günü veya Feminist Gece Yürüyüş ile ilgisi olmayıp hükümet veya muhalefet eleştirisi gibi siyasi konulara değinen gönderiler.

Sıra gönderileri paylaşan hesapların kodlanmasına geldiğinde, bu hesapların altı başlık altında gruplandırılması planlanmıştır. Bu başlıklar, bireysel hesaplar, sivil toplum kuruluşlarına ait hesaplar, devlet kurumlarını temsil eden hesaplar, siyasi parti hesapları, alternatif medya kuruluşları ve bu beş gruba da girmeyen hesaplar (diğer) olarak belirlenmiştir. Her hesap grubunun kapsadığı kullanıcılar şu şekilde özetlenebilir:

1. Bireysel hesaplar: Bunlar, kullanıcı adı açık olan ve bireysel olduğu belli olan hesaplardır. Örneğin elifiremkoc veya elifirmkc gibi açık olarak kullanıcı adı açık ve kolayca tespit edilip gerçek bir kişi ile ilişkilendirilebilecek olan hesaplar bu gruba dâhil edilmiştir.
2. Sivil toplum kuruluşlarına ait hesaplar: Bunlar, Türkiye’de faaliyet gösteren sivil toplum örgüt, kuruluş ya da platformlarına ait hesaplardır. Örneğin KADER, Eşitlikçi Kadın Platformu gibi çeşitli kurum ya da platformlara ait hesaplar bu gruba dâhil edilmiştir.

3. Devlet kurumlarını temsil eden hesaplar: Bunlar, devlete ait çeşitli kurum ve kuruluşlara ait hesaplardır. Örneğin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı veya Ankara Valiliği gibi resmi hesapların paylaştığı gönderilerin bu gruba dâhil edilmesi planlanmış, ancak bu gibi hesaplardan hiçbir gönderinin bulunmaması nedeniyle bu gruba girecek hiçbir veri edilememiştir.
4. Siyasi Parti Hesapları: Bunlar, TBMM’de temsil edilen ya da grubu olan partilere ilişkin resmi hesaplardır. Örneğin CHP, AK Parti, İyi Parti, MHP, HDP ve bu partilerin çeşitli alt kurumlarını kapsayan hesapların paylaştığı gönderilerin bu gruba dâhil edilmesi planlanmış, ancak bu gibi hesaplardan hiçbir gönderinin bulunmaması nedeniyle bu gruba girecek hiçbir veri edilememiştir.
5. Alternatif Medya Kuruluşları: Bunlar, internette yayın yapan haber siteleri portalları ve ana akım olmayan yayın ve habercilik kuruluşlarına ait hesaplardır. Bianet, Sol Haber veya Cadı Kazanı gibi platformlara ait hesaplar bu gruba dâhil edilmiştir.
6. Diğer: Bunlar yukarıda sayılan resmi kurum, sivil toplum kuruluşu, yayın örgütü ya da bireysel hesapların dışında kalan hesaplardır. Takma kullanıcı adı bulunan anonim hesaplar da bu gruba dâhil edilmiştir. enguzelsözler, ikincibahar34, ülkücübarbie gibi kullanıcı adları gibi kategorize edilemeyen hesaplar bunlardan bazılarıdır.

3.8. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmada geçerlik ve güvenirlik çalışmanın niteliğini belirleyen önemli bir faktördür. Alanyazın çalışmalarında nitel araştırmada geçerlik ve güvenirliliği ilişkin stratejiler geliştirilmiş ve uygulanmaktadır. Geçerlik sonuçların doğruluğu, güvenirlik ise sonuçların tekrar edilebilirliği ile ilgilidir (Merriam, 2015, s. 227). Başkale çalışmasında, nitel araştırmalarda inandırıcılığı arttırıcı yöntemleri şu şekilde özetlemektedir (2016, s. 24): Nitel araştırmalarda inanırılık uzun süreli etkileşim, araştırmacı önyargılarını azaltma, katılımcı teyidi ile sağlanırken aktarılabilirliği amaçlı örneklem seçimi, verinin düzenlenmesi yani dâhil etme/dışlama kriterlerinin belirlenmesi ve ortamın ayrıntılı tanıtımı olarak yer almaktadır. Güvenilebilirlik kategorisine ise literatür araştırma yöntemlerinin ayrıntılı tanıtımını ve bir başka

araştırmacının süreç ve sonuçları incelemesi önemlidir. Bilgin ise, içerik analizinin geçerlik ve güvenilirlik tekniklerine değinmiş ve içerik analizinde kullanılabilecek geçerlik güvenilirlik kriterlerini şu şekilde açıklamıştır: İçerik analizinin güvenilirliği kodlama süreci ile ilgilidir, metnin farklı kodlayıcılar tarafından farklı zamanlarda kodlanması önemlidir ve bunun ölçülmesi gereklidir. İçerik analizinin geçerliği ise, olayların ya da mesajların amacına uygun olarak ele alınması ile ilgilidir (2006, s.16). Yıldırım ve Şimşek (2013), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri adlı eserlerinde Miles ve Huberman'ın nitel araştırma stratejilerine yönelik bir dizi soru listesine yer vermektedirler. Onlara göre araştırmacının geçerlik ve güvenilirlik sağlaması için aşağıda yer alan sorulara yanıt verebilecek gerekli önlemleri alması gerekmektedir. Sorular şu şekildedir (s. 297-298):

1. Araştırma soruları açık bir biçimde ifade edilmiş midir? Araştırmanın çeşitli aşamaları araştırma soruları ile tutarlı mıdır?
2. Araştırmacının araştırma sürecindeki kendi konumu açık bir biçimde tanımlanmış mıdır?
3. Araştırmanın sonuçları, verilerle uyum içinde midir?
4. Araştırmacının temel bakış açısı ve araştırmaya yaklaşımı açık bir biçimde tanımlanmış mıdır?
5. Veriler araştırma sorularının gerektirdiği biçimde ayrıntılı ve amaca uygun bir biçimde midir?
6. Birden çok araştırmacının olduğu durumlarda benzer veri toplama süreçleri ve yöntemleri kullanılmış mıdır?
7. Verilerin Kodlanmasında birden fazla araştırmacının kullanılması durumunda kodlama karşılaştırması yapılmış mıdır?
8. Verilerin analizinde, önyargılar, yanlış anlaşılmalara, gerçekdışı veriler gözden geçirilmiş ve buna göre geçerli olmayan veriler ayıklanmış mıdır?
9. Birden fazla araştırmacının olduğu durumda, araştırmacıların gözlemleri ve bulguları birbiri ile mantıklı bir uyum sağlamakta mıdır?

Yukarıda belirtilen stratejiler ve sorular çerçevesinde tezde geçerlik ve güvenilirlik süreçleri aşağıdaki gibidir:

1. Çalışmada araştırma soruları açık bir biçimde ifade edilmiş ve konu ile ilgisi ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır.
2. Araştırmacı araştırma sürecindeki konumunu yöntem ve kodlama sürecinde belirtmiştir.
3. Sonuçlar verilerin ışığında alanyazın ile ilişkili olarak yorumlanmış ve açıklanmıştır.
4. Tezde amaçlı örneklem seçimi yapılmıştır. Böylece konu ile ilişkili veri setine ulaşılmıştır.
5. Verinin temizlenmesi süreci açık ve net bir biçimde açıklanmıştır. Dâhil etme ve dışlama kriterleri belirtilmiştir.
6. Veri bir program aracılığıyla (MAXQDA) elde edilmiş, böylece verinin gözden kaçması ya da mükerrerliği durumlarının ortaya çıkması engellenmiştir.
7. Kodlama sürecinin her aşaması açıkça ifade edilmiş, ayrıntılı olarak betimlenmiş ve alan yazına dayalı bir kodlama tablosu oluşturulmuştur.
8. Tezde veri seti araştırmacı ve tez danışmanı tarafından ayrı zamanlarda ve ayrı yerlerde kodlanarak karşılaştırma yapılmıştır. Bu süreç sonunda veri setinin benzerlik oranı önemlidir. Tezde Miles ve Huberman modelinde yer alan ve kodlayıcılar arasındaki benzerlik olarak adlandırılan “ $\Delta = C \div (C + \delta) \times 100$ ” formülü kullanılarak hesaplama yapılmıştır (Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2002 Akt: Baltacı, 2017, s. 8). “Formülde, Δ : Güvenirlik katsayısını, C: Üzerinde görüş birliği sağlanan konu/terim sayısını, δ : Üzerinde görüş birliği bulunmayan konu/terim sayısını ifade etmektedir. İçsel tutarlılığı veren kodlama denetimine göre kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az %80 olması beklenmektedir” (Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2002 Akt: Baltacı, 2017, s. 8). Bu formüle göre kodlayıcılar arasındaki uyum oranı %90’dır ($=3802/(3802+390) \times 100$). Bu görüş birliği ölçümü gönderilerin hangi feminist bakış açısını taşıdığına ilişkindir. Kullanıcı hesapları ve söylemin yönleri ile ilgili olarak böyle bir ölçüme gidilmemiştir. Bu durum araştırmanın kısıtlılıkları arasında yer almaktadır.

3.9.Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde sosyal bir ağ olan Twitter'daki gönderileri üreten hesap profilleri nelerdir, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde sosyal bir ağ olan Twitter'daki gönderiler hangi işlevlere ve anlamsal yönlere (olumlu, olumsuz, nötr, diğer) sahiplerdir, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde sosyal bir ağ olan Twitter'daki gönderiler nasıl içeriklere sahiptirler? sorularına yanıt aranmaktadır. Bu bağlamda araştırma soruları ile uyum içinde olan #FeministGeceYürüyüşü konu etiketi ile yapılan paylaşımlar analiz edilmiştir. Ancak 8 Mart 2020 tarihinde #8M2020, #8m2020, #8M, #8martdunyakadinlargunu, #8martdunyaemecikadinlargunu, #8MartDünyaKadınlarGünü, #DünyaEmekçiKadınlarGünü, #dunyakadinlargunu, konu etiketleri ile de paylaşımlar olduğu gözlenmiştir. Ancak çalışmanın zaman kısıtlaması ve temiz veri setine ulaşmada yaşanan güçlükler nedeniyle sınırlılıklar yaşanmış, bu bağlamda da adı geçen bu konu etiketleri kodlama sürecine dâhil edilememiştir. Ancak buna karşın seçilmiş olan konu etiketi altındaki tüm gönderiler kodlanarak analiz edilmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında daha çok gönderilerin anlamsal boyutuna odaklanıldığı için gönderilerin etkileşimsel boyutu göz ardı edilmiş ve analiz dışı bırakılmıştır. Çalışmanın sadece Türkçe olarak paylaşılan gönderileri ele olması da çalışmayı sınırlandıran unsurlardan biridir. Benzer çalışmaların farklı dillerde gerçekleştirilmesinin alanyazına önemli katkısı olacağı düşünülmektedir.

3.10. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın bu bölümünde kodlama süreci sonucunda ortaya çıkmış bulgular ve bu bulgulara ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Bulguların toplumsal ve feminist söylem açısından açıklamasına ise bir sonraki bölümde yer verilecektir.

a. “8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde sosyal bir ağ olan Twitter'daki gönderileri üreten hesap profilleri nelerdir?” sorusu ile ilgili bulgular

8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde sosyal bir ağ olan Twitter'daki #feministgeceyürüyüşü konu etiketi ile paylaşım yapan hesap türlerine ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Paylaşım yapan hesap türlerine ilişkin bulgular

Hesap Türü	Sayı (n)	Yüzdellik (%)
Bireysel Hesaplar	1814	43
Alternatif Medya	176	4
Sivil Toplum Kuruluşları	119	3
Diğer	2083	50
Toplam	4192	100

Kodlanan toplam 4192 gönderinin %43'lük (n: 1814) kısmını bireysel hesaplar, %4'lük (n: 176) kısmını alternatif medya hesapları ve %3'lük (n: 119) yüzdeliğini ise sivil toplum kuruluşlarının ürettiği gözlemlenmiştir. Bu oranlara karşılık diğer kategorisinde ise %50'lük (n: 2083) tanımlanamayan (anonim) kullanıcı hesabının bulunduğu görülmüştür. Paylaşılan gönderilerin çoğunun tanımlanamayan/anonim hesaplardan gelmiş olması dikkat çekici olmakla birlikte, ortalama Twitter kullanıcısının kimliğini gizli tutma eğilimini açığa çıkarması açısından da anlamlı bulgudur.

Tablo 2'de ise yukarıda genel hatları ile bahsedilen hesap türlerinin paylaştıkları gönderilerin anlam yönlerine ilişkin bulgular yer almaktadır:

Tablo 2. Hesap türlerine ait gönderilerin anlam yönlerine ilişkin bulgular

Hesap Türleri	Sayı (n)	Yüzdellik (%)
Bireysel		
Olumsuz	973	23
Olumlu	676	16
Nötr	57	1
Diğer	108	3
Alternatif Medya		
Olumlu	68	2
Nötr	58	1
Olumsuz	14	0,4
Diğer	36	1
STK		
Olumlu	100	2
Nötr	17	0,5

Olumsuz	2	0,1
Diğer	0	0
Diğer		
Olumsuz	1054	25
Olumlu	803	19
Nötr	67	2
Diğer	159	4
Toplam	4192	100

Bireysel hesaplar tarafından paylaşılan gönderilen anlam yönleri incelendiğinde kodlanan toplam 4192 gönderinin %23'lük (n: 973) kısmını bireysel hesaplar tarafından paylaşılan olumsuz içerikli gönderilerin, %16'lık (n: 676) kısmını bireysel hesaplar tarafından paylaşılan olumlu içerikli gönderilerin, %1'lik (n: 57) kısmını bireysel hesaplar tarafından paylaşılan nötr içerikli gönderilerin ve %3'lük (n: 108) kısmını bireysel hesaplar tarafından paylaşılan ve herhangi bir feminist kuram ile açıklanamayan (diğer) içerikli gönderilerin oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Alternatif medya kuruluşlarına ait hesaplar tarafından paylaşılan gönderilen anlam yönleri incelendiğinde kodlanan toplam 4192 gönderinin %2'lik (n: 68) kısmını alternatif medya kuruluşlarına ait hesaplar tarafından paylaşılan olumlu içerikli gönderilerin, %1'lik (n: 58) kısmını alternatif medya kuruluşlarına ait hesaplar tarafından paylaşılan nötr içerikli gönderilerin, %0,4'lük (n: 14) kısmını alternatif medya hesapları tarafından paylaşılan olumsuz içerikli gönderilerin ve %1'lik (n: 36) kısmını alternatif medya kuruluşlarına ait hesaplar tarafından paylaşılan ve herhangi bir feminist kuram ile açıklanamayan (diğer) içerikli gönderilerin oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Sivil toplum kuruluşlarına ait hesaplar tarafından paylaşılan gönderilen anlam yönleri incelendiğinde kodlanan toplam 4192 gönderinin %2'lik (n: 100) kısmını sivil toplum kuruluşlarına ait hesaplar tarafından paylaşılan olumlu içerikli gönderilerin, %0,5'lik (n: 17) kısmını sivil toplum kuruluşlarına ait hesaplar tarafından paylaşılan nötr içerikli gönderilerin, %0,1'lik (n: 2) kısmını sivil toplum kuruluşlarına ait hesaplar tarafından paylaşılan olumsuz içerikli gönderilerin oluşturduğu gözlemlenmiştir. Sivil

toplum kuruluşlarına ait hesaplar tarafından paylaşılan ve herhangi bir feminist kuram ile açıklanamayan (diğer) içerikli gönderi tespit edilmemiştir.

Diğer olarak kodlanan tanımlanamayan (anonim) hesaplar tarafından paylaşılan gönderilen anlam yönleri incelendiğinde kodlanan toplam 4192 gönderinin %25'lik (n: 1054) kısmını diğer olarak kodlanan hesaplar tarafından paylaşılan olumsuz içerikli gönderilerin, %19'lık (n: 803) kısmını diğer olarak kodlanan hesaplar tarafından paylaşılan olumlu içerikli gönderilerin, %2'lik (n: 67) kısmını diğer olarak kodlanan hesaplar tarafından paylaşılan nötr içerikli gönderilerin ve %4'lük (n: 159) kısmını diğer olarak kodlanan hesaplar tarafından paylaşılan ve herhangi bir feminist kuram ile açıklanamayan (diğer) içerikli gönderilerin oluşturduğu gözlemlenmiştir. Kalav ve Certel Fırat'a göre sosyal ağlar nefret söyleminin üretilip yayıldığı odak noktaları haline gelebilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri sosyal ağlar üzerinde hukuksal denetim mekanizmalarının yetersizliğidir (Kalav ve Certel Fırat, 2017, s. 2220). Anonim hesaplardan paylaşılan olumsuz gönderilerin fazla olması alanyazındaki bu bulgu ile uyumaktadır.

Özetlemek gerekirse, incelenen 4192 gönderinin 2042'si olumsuz, 1647'si olumlu, 200'ü nötr ve 303'ü herhangi bir feminist akıma dâhil olmayan konu dışı gönderilerden oluşmaktadır. Toplam gönderilerin neredeyse yarısına tekabül eden 2083 gönderi "diğer" olarak gruplandırılan ve kimliği belirsiz, anonim hesaplar tarafından paylaşılmıştır. Bu grubun paylaştığı 2083 gönderiden 1054'ü olumsuz, 803'ü olumlu, 67'si nötr, 159'u ise herhangi bir feminist akıma dâhil olmayan konu dışı gönderiler paylaşılmıştır. Bunu takip eden grup olan bireysel hesaplar, yani adı soyadı açıkça belirtilen veya en azından adın ve soyadının bir kısmı kimlik tahmini yapılmasına olanak sağlayacak kadar aleni olan hesaplardan toplam 1814 gönderi paylaşılmıştır. Bunlardan 973'ü olumsuz, 676'sı olumlu, 57'si nötr ve 108'i konu dışı gönderilerdir.

Çeşitli medya kolektifleri ve bağımsız habercilik girişimleri gibi alternatif medya kuruluşları tarafından 176 gönderi paylaşılmış olup bunların 68'i olumlu, 14'ü olumsuz, 58'i nötr ve 36'sı konu dışı içeriklere sahiptir. Son olarak, çeşitli sivil toplum kuruluşlarına ait hesaplardan 119 gönderi paylaşılmış olup bunların 100'ü olumlu, 2'si olumsuz ve 17'si nötr içeriğe sahiptir. Kalav ve Certel Fırat'a göre internetin sağladığı anonimlik, katılımcılık, zaman ve mekân sınırsızlığı gibi imkanlar, bu alan üzerindeki

denetimin zorluklarıyla birleşince, kullanıcılar ifade özgürlüğü adı altında kolaylıkla nefret söylemleri üretip yayabilmektedirler (Kalav ve Certel Fırat, 2017, s. 2210). Sivil toplum kuruluşlarına ait Twitter hesaplarının diğer gruplara kıyasla açık arayla yüksek sayıda olumlu içerikli gönderi paylaşmasını bu gibi kuruluşların kadın hakları özelinde insan hakları ve kadın mücadelesi ile ilgili bilinç ve farkındalık düzeylerinin daha yüksek olmasına ve bu gibi kurumların hesap verebilirlik ve etik kurallara bireysel veya anonim kullanıcılardan daha fazla bağlamak mümkündür.

b. “8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde sosyal bir ağ olan Twitter’deki gönderiler hangi işlevlere ve anlamsal yönere (olumlu, olumsuz, nötr, diğer) sahiplerdir?” sorusu ile ilgili bulgular ve yorumlar

8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde sosyal bir ağ olan Twitter’deki #feministgeceyürüyüşü konu etiketi ile paylaşılan gönderilerin genel olarak işlevlerine ve anlamsal yönlerine (olumlu, olumsuz, nötr, diğer) ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir:

Tablo 3. Gönderilerin anlam yönlerine ilişkin genel bulgular

Anlam Yüğü	Sayı (n)	Yüzdelik (%)
Olumsuz	2042	49
Olumlu	1647	39
Nötr	200	5
Diğer	303	7
Toplam	4192	100

Yabancı dildeki gönderiler örneklemeden çıkarıldıktan sonra geriye kalan toplam 4192 gönderinin %49’lık (n: 2042) kısmını olumsuz içerikli gönderilerin, %39’luk (n: 1647) kısmını olumlu içerikli gönderilerin ve %5’lik (n: 200) kısmını ise nötr içerikli gönderilerin oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu oranlara karşılık, herhangi bir feminist kuram ile açıklanamayan diğer kategorisinde ise %7 (n: 303) gönderi bulunduğu görülmüştür. Yapılan eylemin yasaklanmış bir alanda gerçekleştirilmesi, toplumsal açıdan hassas konulara değinmesi ve eylemci kadınların polis müdahalesine direnmiş olmalarının da katkısıyla toplam 4192 gönderiden 2042 tanesinin olumsuz/eleştirel olması üzücü olmakla birlikte şaşırtıcı olmayan bir bulgudur.

Gönderilere atanan olumlu ve olumsuz değerleri, gönderinin kadın hareketini olumlayan veya eleştiren içeriğe sahip olduğunu belirtmektedir. Örneğin, “Polis şiddeti (Olumlu)” alt başlığındaki gönderiler polis şiddetini olumlayan veriler olmayıp “Polis şiddeti” konusunu eleştirirken kadın hareketini destekleyen, yani bu araştırmanın konusu açısından olumlu olan verilerdir. Benzer şekilde, “Kadına karşı şiddet (Olumsuz)” alt başlığındaki gönderiler, kadına karşı şiddeti destekleyen, yani araştırmanın konusu açısından olumsuz olarak adlandırabilecek verilerdir. Özellikle Tablo 6 incelenirken bu açıklamanın dikkate alınması faydalı olacaktır.

Kaya’ya göre (2018) dijital bölünme her zaman internet erişimde herkesin eşit durumda olmadığını anlatsa da gerek dünyada gerek Türkiye’de toplumun en eğitilmiş, dil bilen, siyasal bilinci yüksek, aktif kadınların çoğunlukta olduğu da gerçektir. Onların eylemliliği, tüm toplumu fazlasıyla etkilemekte ve ileri taşımaktadır (Kaya, 2018, s. 563). Bu eylemde de özellikle açılan pankartlara ve radikal feminizm üzerine yapılan eleştirilerde Türkiye’deki eğitim adaletsizliği dikkat çekmektedir. Olumsuz yorumların pek çoğunda hızla modernleşen bir kesim ile bu hızlı modernleşmeye ayak uyduramayan muhafazakâr olarak tasvir edebileceğimiz kullanıcılar arasındaki fikir çatışmaları göze çarpar.

Bu eylemle ilgili gönderi ve pankartlara yansıdığı gibi Türkiye’de eğitilmiş kadınların sosyal ağlarda dünyayla kurduğu iletişim, yeni düşünce ve eylemliliklerin eşzamanlı olarak ülkeye taşınması görevini görmektedir. Buradaki en önemli risk, Türkiye’de gelişmiş ülkelerden farklı olarak sınıflar ve bölgeler arasındaki görece büyük eşitsizliklerin, feminist bilinç ve dönüşüm açısından ülkenin kendi içinde eşzamansızlıklar yaratmayı sürdürmesi olacaktır (Kaya, 2018, s. 563). Araştırmanın bulguları ülke içerisindeki farklı sosyoekonomik sınıfların arasındaki yadsınamaz fikir ayrılıklarını ortaya koymuştur. Bu fikir ayrılıklarının en aza indirilebilmesi için, internette gerçekleşen aktivist hareketlere televizyon ve basılı medya gibi kitle iletişim araçlarında da yer verilmesi önemlidir. Olumlu ve olumsuz içerikleri gönderilerin %39 ve %49 oranları ile kodlanan toplam 4192 gönderinin büyük çoğunluğunu oluşturması, kadın meselesinin dünyanın geri kalanı kadar Türk halkını da ikiye bölen ve kutuplaşmaya sebep olan meselelerden biri olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Araştırmanın bu bulgusu, Lopez, K. J., Muldoon, M. L. ve McKeown, J. K. L. (2018) ile paralellik göstermektedir.

c. “8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde sosyal bir ağ olan Twitter’deki gönderiler hangi türden feminist söylem üretmektedirler?” sorusu ile ilgili bulgular ve yorumlar

8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde sosyal bir ağ olan Twitter’deki #feministgeceyürüyüşü konu etiketi ile paylaşılan gönderilerin ürettikleri feminist söylemlere ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. Gönderilerin ürettikleri feminist söylemlere ilişkin genel bulgular

Feminist Söylem	Sayı (n)	Yüzdellik (%)
Radikal	2086	50
Kültürel	523	12
Liberal	306	7
Psikanalitik	156	4
Üç. dalga	120	3
Marksist	58	1
Sosyalist	38	1
Ekofeminist	10	1
Eylem	428	10
Haber	129	3
Diğer	338	8
Toplam	4192	100

Kodlanan toplam 4192 gönderinin ele aldıkları feminist yaklaşım incelendiğinde bunlardan %50’lik (n: 2086) kısmını radikal feminist kuram ile açıklanabilecek içeriğe sahip gönderilerin, %12’lik (n: 523) kısmını kültürel feminist kuram ile açıklanabilecek içeriğe sahip gönderilerin, %7’lik (n: 306) kısmını liberal feminist kuram ile açıklanabilecek içeriğe sahip gönderilerin, %4’lik (n: 156) kısmını psikanalitik feminist kuram ile açıklanabilecek içeriğe sahip gönderilerin, %3’lik (n: 120) kısmını üçüncü dalga feminist kuram ile açıklanabilecek içeriğe sahip gönderilerin, %1’lik (n: 58) kısmını Marksist feminist kuram ile açıklanabilecek içeriğe sahip gönderilerin, yine

%1'lik (n: 38) bir diğer kısmını sosyalist feminist kuram ile açıklanabilecek içeriğe sahip gönderilerin ve son %1'lik (n: 10) kısmını ekofeminist kuram ile açıklanabilecek içeriğe sahip gönderilerin oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Bu oranlara karşılık, herhangi bir feminist teori kuramı ile açıklanamayan ve yalnızca bireysel eylem çağrısı veya durumu bildiren gönderilerin kodlanan toplam 4192 gönderinin %10'luk (n: 428) kısmını oluşturduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, herhangi bir feminist teori kuramı ile açıklanamayan ve çoğunlukla alternatif medya kuruluşları veya buralarda çalışan kişilerce paylaşılan haber niteliğindeki gönderilerin kodlanan toplam gönderilerin %3'lük (n: 129) kısmını oluşturduğu tespit edilmiştir. Son olarak, herhangi bir feminist teori kuramı ile açıklanamayan ve Feminist Gece Yürüyüşü veya genel olarak feminizmle herhangi bir ilgili bulunmayan diğer kategorisinde değerlendirilebilecek içerikteki gönderilerin toplam gönderilerin %8'lik (n: 338) kısmını oluşturduğu tespit edilmiştir.

8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde sosyal bir ağ olan Twitter'daki #feministgeceyürüyüşü konu etiketi ile paylaşılan gönderilerin ürettikleri feminist söylemlere ilişkin bulguların yukarıda genel hatlarıyla belirtilen kategorilerinin alt kategorilerine ait detaylı bulgulara aşağıdaki Tablo 5'te yer verilmiştir:

Tablo 5. Gönderilerin ürettikleri feminist söylemlere ilişkin detaylı bulgular

Feminist Söylem	Sayı (n)	Yüzdellik (%)
Kültürel (Milli değerler)	482	11
Radikal (Feminizm eleştirisi)	438	10
Radikal (Polis şiddeti)	376	9
Eylem (Destek)	348	8
Radikal (Pankart eleştirisi)	310	7
Radikal (Hükümet eleştirisi)	253	6
Liberal (Hak ve özgürlükler)	174	4
Radikal (Kadına karşı şiddet)	148	4
Haber (Yürüyüş durumu bildirim)	129	3
Liberal (Eşitlik)	106	3
Radikal (Erkek düşmanlığı eleştirisi)	101	2
Radikal (İsyan)	100	2
Psikanalitik (Toplumsal cinsiyet)	93	2
Radikal (Troll)	82	2
Radikal (Terör)	80	2

Radikal (Erkek egemen düzen eleştirisi)	60	2
Üçüncü dalga (Farklı kadınlıklar)	50	1
Eylem (Durum bildirimi)	44	1
Radikal (Beden)	41	1
Üçüncü dalga (LGBTQIA+)	38	1
Radikal (Kürtaj)	35	1
Radikal (Toplum eleştirisi)	35	1
Üçüncü dalga (Azınlıklar)	32	1
Psikanalitik (Aile)	28	1
Marksist (Emek)	27	1
Kültürel (Medya)	26	0,6
Psikanalitik (Anne)	23	0,6
Sosyalist (Anti-kapitalist)	20	0,6
Eylem (Yürüyüşe davet)	19	0,5
Marksist (Aile içi iş bölümü)	19	0,5
Sosyalist (Devrim)	18	0,4
Eylem (Eleştiri)	17	0,4
Radikal (Muhalefet eleştirisi)	17	0,4
Liberal (Ekonomik haklar)	16	0,4
Kültürel (Sanat)	15	0,4
Marksist (Sınıf)	12	0,3
Psikanalitik (Baba)	12	0,3
Ekofeminist (Hayvan hakları)	10	0,2
Liberal (Barış)	10	0,2
Radikal (Çocuk istismarı)	10	0,2
Diğer (Siyaset)	40	1
Diğer	298	7
Toplam	4192	100

Kodlanan toplam 4192 gönderinin ele aldıkları feminist yaklaşımların alt başlıkları incelendiğinde bunlardan %11'lik (n: 482) kısmını milli ve dini değerler, %10'luk (n: 438) kısmını radikal feminizmin eleştirisi ve %9'luk (n: 376) kısmını polis şiddeti ile ilgili içeriğe sahip gönderilerin oluşturduğu görülmüştür. Buna karşılık, toplam gönderilerin %8'lik (n: 348) kısmını herhangi bir kuramla açıklanacak bir içerik paylaşmadan eyleme genel anlamda destek veren içeriğe sahip gönderiler oluşturmuştur. Bunlara ek olarak, %7'lik (n: 310) kısmını radikal feminist unsurlar içeren pankartların eleştirisi, %6'luk (n: 253) kısmını mevcut hükümetin eleştirisi, %4'lük (n: 174) kısmını insan hakları ve özelde kadın hakları ve diğer bir %4'lük (n: 148) kısmını kadına karşı

şiddet ile ilgili içeriğe sahip gönderilerin oluşturduğu görülmüştür. Buna karşılık, toplam gönderilerin %3'lük (n: 129) kısmını herhangi bir kuramla açıklanacak bir içerik paylaşmadan eylemle ilgili haber niteliğinde anlık bilgi paylaşımı yapan gönderiler oluşturmuştur.

Feministleri erkek düşmanlığı yapmakla itham eden gönderiler (n: 101), toplumsal normlara isyan eden gönderiler (n: 100), feminizm ve kadın hakları konularını ciddiyetsiz bir şekilde tiye alan, yani internet tabiriyle trollük yapan gönderiler (n: 82), feminist hareketi terörist örgütlenmelerle kıyaslayan gönderiler (n: 80) ve erkek egemen düzeni eleştiren gönderilerin (n: 60) her biri de kodlanan 4192 gönderi içerisinde %2'lik yer tutmaktadır. Üçüncü dalga feminizm içerisinde ele alınan ve farklı kadın olma biçimlerine vurgu yapan gönderiler de örneklem içerisinde %1 (n: 50) oranında yer almıştır. Bu oranlara karşılık, herhangi bir feminist teori kuramı ile açıklanamayan ve yalnızca bireysel durumu bildiren gönderilerin de kodlanan gönderilerin %1'lik (n: 44) kısmını oluşturduğu tespit edilmiştir.

Kadın bedeni ve beden algısını konu alan gönderilerin (n: 41), lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel, interseks ve queer (LGBTQIA+) bireylerden bahseden gönderilerin (n: 38), kürtaj hakkından bahseden gönderilerin (n: 35), toplum eleştirisi yapan gönderilerin (n: 35), azınlıklar ve mültecilerden bahseden gönderilerin (n: 32), psikanalitik boyutuyla aile kurumunu ele alan gönderilerin (n: 28) ve Marksist anlayışta emek ve emekçilik vurgusu yapan gönderilerin (n: 279) her biri de örneklem içerisinde %1'lik oran ile yer almışlardır. Basın, yayıncılık ve medya konularını ele alan gönderiler (n: 26), psikanalitik boyutuyla anne ve annelik kavramlarına değinen gönderiler (n: 23) ve anti-kapitalizm vurgusu yapan gönderilerin (n: 20) ise örneklem içerisinde %0,6 oranında yer aldığı görülmüştür. Bu oranlara karşılık, herhangi bir feminist teori kuramı ile açıklanamayan ve yalnızca bireysel olarak eyleme katılım çağrısı yapan gönderilerin de kodlanan gönderilerin %0,5'lik (n: 19) kısmını oluşturduğu tespit edilmiştir. Yine Marksist kuramla açıklanabilecek cinsiyetlere göre aile içinde iç bölümü vurgusu yapan gönderiler (n: 19) ise örneklem içerisinde %0,5'lik oran ile yer almışlardır.

Sosyalist devrimden bahseden gönderilerin (n: 18), herhangi bir feminist teori kuramı ile açıklanamayan ancak yapılan eylemi eleştiren gönderilerin (n: 17), muhalefet partilerini eleştiren gönderilerin (n: 17), liberal feminizm başlığı altında ele alınan ekonomik hak ve özgürlüklerden bahseden gönderilerin (n: 16) ve müzik, sinema, edebiyat gibi sanat dallarındaki kadın temsillerine değinen gönderilerin (n: 15) örneklem içerisinde %0,4'lük oran ile yer aldığı görülmüştür. Marksist sınıf kavramını ele alan gönderiler (n: 12) ve psikanalitik boyutuyla baba ve baba ile ilgili sorunlara değinen gönderiler (n: 12) ise %0,3'erlik oran ile karşımıza çıkmaktadır. Ekofeminizm başlığı altında ele alınan hayvan hakları ve sokak hayvanlarına değinen gönderiler (n: 10), barış isteğine vurgu yapan gönderiler (n: 10) ve çocuk istismarı konusunu ele alan gönderiler (n: 10) kodlanan 4192 gönderi içerisinde %0,2'lik yer tutmaktadır. Son olarak, herhangi bir feminist teori kuramı ile açıklanamayan ancak genel hatlarıyla siyasetten bahseden gönderiler (n: 40) ile herhangi bir feminist teori kuramı ile açıklanamayan ve araştırmanın konusu ile hiçbir alakası olmayan gönderilerin (n: 298) örnekler içerisinde sırasıyla %1 ve %7 oranında yer aldığı gözlemlenmiştir.

d. “8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde sosyal bir ağ olan Twitter’deki gönderiler üretilen feminist söylem özelinde hangi işlevlere ve anlamsal yönlere (olumlu, olumsuz, nötr ve diğer) sahiplerdir?” sorusu ile ilgili bulgular ve yorumlar

İçerdiği feminist söyleme göre gruplandırılan gönderilerin kendi içerisindeki olumlu, olumsuz, nötr ve diğer olarak nitelendirilebilecek işlevlerine ve anlamsal yönlerine göre dağılımına aşağıda yer verilmiştir. Oranların çok küçük olması nedeniyle, olumlu, olumsuz, nötr ve diğer olarak kodlanan gönderilerin yüzdeleri değeri verilmemiş, bunun yerine her alt başlığın sağ tarafında bu alt başlıktaki gönderilerin örneklem içerisindeki toplam yüzdeliği verilmiştir.

Tablo 6. Feminist söylem özelinde anlam yönlerine ilişkin detaylı bulgular

Feminist Söylem	Sayı (n)	Yüzdellik (%)
Kültürel (Milli değerler)		11
Olumsuz	443	
Olumlu	27	
Nötr	9	
Diğer	3	

Radikal (Feminizm eleştirisi)		10
Olumsuz	437	
Olumlu	1	
Radikal (Polis şiddeti)		9
Olumlu	204	
Olumsuz	122	
Nötr	50	
Eylem (Destek)		8
Olumlu	344	
Nötr	4	
Radikal (Pankart eleştirisi)		7
Olumsuz	300	
Olumlu	7	
Nötr	3	
Radikal (Hükümet eleştirisi)		6
Olumlu	229	
Olumsuz	18	
Nötr	3	
Diğer	3	
Liberal (Hak ve özgürlükler)		4
Olumlu	123	
Olumsuz	51	
Radikal (Kadına karşı şiddet)		4
Olumlu	113	
Olumsuz	35	
Haber (Yürüyüş durum bildiri)		3
Olumlu	68	
Nötr	60	
Olumsuz	1	
Liberal (Eşitlik)		3
Olumsuz	74	
Olumlu	31	
Nötr	1	
Radikal (Erkek düşmanlığı eleştirisi)		2
Olumsuz	96	
Olumlu	4	
Nötr	1	
Radikal (İşyan)		2
Olumlu	100	
Psikanalitik (Toplumsal cinsiyet)		2
Olumsuz	59	
Olumlu	33	
Nötr	1	

Radikal (Troll)		2
Olumsuz	65	
Nötr	13	
Olumlu	4	
Radikal (Terör)		2
Olumsuz	79	
Nötr	1	
Radikal (Erkek egemen düzen eleştirisi)		2
Olumlu	58	
Olumsuz	2	
Üçüncü dalga (Farklı kadınlıklar)		1
Olumlu	30	
Olumsuz	18	
Nötr	2	
Eylem (Durum bildiri)		1
Olumlu	41	
Nötr	2	
Olumsuz	1	
Radikal (Beden)		1
Olumsuz	28	
Olumlu	11	
Nötr	2	
Üçüncü dalga (LGBTQIA+)		1
Olumsuz	30	
Olumlu	8	
Radikal (Kürtaj)		1
Olumsuz	29	
Olumlu	6	
Radikal (Toplum eleştirisi)		1
Olumlu	34	
Olumsuz	1	
Üçüncü dalga (Azınlıklar)		1
Olumsuz	15	
Olumlu	14	
Nötr	1	
Diğer	2	
Psikanalitik (Aile)		1
Olumsuz	22	
Olumlu	5	
Nötr	1	
Marksist (Emek)		1
Olumlu	18	
Olumsuz	9	

Kültürel (Medya)		0,6
Olumlu	17	
Olumsuz	5	
Nötr	4	
Psikanalitik (Anne)		0,6
Olumsuz	14	
Olumlu	8	
Nötr	1	
Sosyalist (Anti-kapitalist)		0,6
Olumsuz	12	
Olumlu	8	
Eylem (Yürüyüşe davet)		0,5
Olumlu	19	
Marksist (Aile içi iş bölümü)		0,5
Olumlu	11	
Olumsuz	8	
Sosyalist (Devrim)		0,4
Olumlu	17	
Olumsuz	1	
Eylem (Eleştiri)		0,4
Olumsuz	17	
Radikal (Muhalefet eleştirisi)		0,4
Olumsuz	12	
Olumlu	2	
Nötr	1	
Diğer	2	
Liberal (Ekonomik haklar)		0,4
Olumlu	10	
Olumsuz	6	
Kültürel (Sanat)		0,4
Olumlu	14	
Olumsuz	1	
Marksist (Sınıf)		0,3
Olumsuz	8	
Olumlu	4	
Psikanalitik (Baba)		0,3
Olumsuz	11	
Olumlu	1	
Ekofeminist (Hayvan hakları)		0,2
Olumlu	6	
Olumsuz	3	
Nötr	1	
Liberal (Barış)		0,2

Olumlu	8	
Olumsuz	2	
Radikal (Çocuk istismarı)		0,2
Olumlu	8	
Olumsuz	2	
Diğer (Siyaset)		1
Nötr	1	
Diğer	39	
Diğer		7
Nötr	37	
Olumsuz	6	
Olumlu	1	
Diğer	254	
Toplam	4192	100

Gönderilere atanan olumlu ve olumsuz değerleri, gönderinin kadın hareketini olumlayan veya eleştiren içeriğe sahip olduğunu belirtmektedir. Örneğin, “Çocuk istismarı (Olumlu)” alt başlığındaki gönderiler çocuk istismarını olumlayan veriler olmayıp “çocuk istismarı” konusunu eleştirirken kadın hareketini destekleyen, yani bu araştırmanın konusu açısından olumlu olan verilerdir. Benzer şekilde, “Polis şiddeti (Olumsuz)” alt başlığındaki gönderiler, polisin eylemli kadınlara şiddet uygulamasını destekleyen, yani araştırmanın konusu açısından olumsuz olarak adlandırabilecek verilerdir. Tablo 6 incelenirken bu açıklamanın dikkate alınması rica edilir.

Kodlanan toplam 4192 gönderinin %11’lik kısmını oluşturan milli ve dini değerler alt başlığında yer alan gönderilerin büyük çoğunluğunun olumsuz olması dikkat çekmektedir. Bu alt başlıktaki 482 gönderiden 443’ü olumsuz (eleştiren), 27’si olumlu (destekleyen), dokuzu nötr (ne destekleyen ne eleştiren) ve üçü ise diğer olarak kodlanan feminizm, kadın hakları veya feminist gece yürüyüşü ile ilgisi olmayan içeriğe sahiptir. Milli değerler alt başlığındaki olumsuz içerikli gönderilerin fazla olmasının sebebi, pek çok kullanıcının kadın hareketini ve feminizmi eleştirirken kültürel değerlere bel bağlamasıdır. Örnek vermek gerekirse, “Kültürümüzde yeri yok, Müslüman kadını gece sokakta gezmez, eskiden Türk kadınları cephede savaşırdı, Atatürk’ün seçme ve seçilme hakkını verdiği kadınlar bunlar olmaz...” gibi dini, milli ve kültürel değerler üzerinden yapılan eleştiriler bu kategoride değerlendirilmiştir.

Tablo 6'ya göre kodlanan toplam 4192 gönderinin %10'luk (n: 438) kısmını radikal feminizmin eleştirisi oluşturmaktadır. Radikal feminizm başlığı altında kodlanan toplam 2086 gönderi içerisinde 438 gönderi ile en büyük çoğunluğu sahip olan alt başlık budur. Eylemin yasaklanan bir alanda gerçekleşmesi, polis şiddetine maruz kalması ve taşınan pankartların içeriği gereği radikal feminizmin eleştirisi başlığı altında ele alınabilecek gönderi sayısının bu kadar fazla olması şaşırtıcı değildir.

Bunu takiben, kodlanan toplam 4192 gönderinin %9'luk (n: 376) kısmını polis şiddeti ile ilgili içeriğe sahip gönderilerin oluşturduğu görülmüştür. Nitekim özellikle polis şiddeti konusunda, kullanıcıların bir kısmı polisi Kadınlar Günü'nde kadınlara şiddet uygulamaları yönünden eleştirirken (n: 204) muhafazakâr görüşlü kullanıcıların yasaklara rağmen eylem yapan kadınları suçlu bulduğu ve polis müdahalesini desteklediği (n: 122) de görülmektedir.

Kodlanan toplam 4192 gönderinin %7'lik (n: 310) kısmını radikal feminist unsurlar içeren pankartların eleştirisi oluşturmaktadır. Bu eleştirilerin büyük çoğunluğu (n: 300) olumsuz iken yalnızca 7 tanesi olumlu ve 3 tanesi nötr içeriğe sahiptir. Açılan pankartlardan özellikle "Sürtüğe Bak", "Yılın En Büyük Sürtüğü", "Yakamadığınız Cadıların Torunlarıyız" ve "Orospuysam Paramı Verin" gibi kasten kışkırtıcı içeriğe sahip olanlarının konuya dikkat çekme ve diyalog başlatma görevlerini yerine getirerek oldukça başarılı oldukları söylenebilir.

Şekil 3. Feminist gece yürüyüşünden bir pankart

Bu gibi pankartlara erkek kullanıcılar kadar kadın kullanıcılardan ve hatta kendini feminist olarak tanımlayan kadın kullanıcılardan da büyük tepki gelmesi, kadın

olmak ile kadın haklarını desteklemek arasında oldukça kalın bir çizgi olduğunu gözler önüne sererek De Bevoir'in "Kadın doğulmaz, kadın olunur." sözünü yeniden akıllara getirmektedir (Beauvoir, 1973, s. 301). Buna ek olarak, sosyal medya feminist aktivizm açısından ele alınırken bilişim teknolojilerine ulaşım ve sosyal medyayı kullanımla ilgili olarak kuşaklararası farklılıkları ele almak gerekir. Feminizmde kuşaklar arası farklılıklar her zaman olmuştur ancak birinci dalganın sona ermesiyle başlayan ikinci dalganın aksine, üçüncü ve dördüncü dalga feministler ikinci dalga feministlerle eş zamanlı mücadele verdikleri (Kaya, 2018, s. 570) ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla nesiller arasındaki zaman dilimi kıstaldığı için için kuşaklararası farklılıklar kendini belirgin şekilde ortaya koymaktadır.

Şekil 4. Feminist gece yürüyüşünden bir pankart

Kodlanan verilerin %6'lık (n: 253) kısmını mevcut hükümeti eleştiren gönderiler oluşturmaktadır. Bu gönderilerin çoğu (n: 229) AKP Hükümetinin özellikle kadın politikaları ve Dünya Kadınlar Günü'nde kadınları şiddet kullanarak gösteri alanından

uzaklaştırmaya çalışmasını eleştirmiştir. Bu alt başlıktaki gönderilerden küçük bir kısmı (n: 18) ise hükümetin kadın politikalarını destekleyerek Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 8 Mart Dünya Kadınlar Günü konuşmasını ve şehit askerlerin annelerine Kadınlar Günü ziyareti yapılmasını destekleyen içeriklere sahiptir.

Kodlanan verilerin %4'lük (n: 174) kısmını insan hakları ve özelde kadın hakları ve özgürlükleri ile ilgili gönderiler oluşturmaktadır. Hak ve özgürlükler alt başlığındaki 174 gönderiden 123'ü olumlu, 51'i olumsuzdur. Araştırmanın konusu açısından olumlu içeriğe sahip gönderilen (n: 123) kadın hakları ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi konusunda destek verirken muhafazakâr görüşlü kullanıcılar tarafından gönderilen olumsuz içerikli paylaşımlar (n: 51) kadınların "haddinden fazla" özgürlüğe sahip olduğunu iddia ederek özellikle bu gibi eylemlere katılan kadınların özgürlüklerinin sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur.

Paylaşılan gönderilerden %1'i (n: 10) eko-feminizmin alanına giren konulara değinerek özellikle hayvan hakları ve sokak hayvanlarından bahsetmiştir. Bunların altısı feminist kuramları ve gerçekleştirilen eylemi desteklerken üçü eleştirmiş, biri ise bu konuyla ilgili nötr olarak tanımlanabilecek yorumda bulunmuştur. Kültürel feminizmin ve daha geniş çerçevede kültürün alanına giren toplam 523 gönderi paylaşılmış olup bunların alt başlıklara dağılımı sanat alanında 15 gönderi, medya alanında 26 gönderi ve milli kültürel değerler alanında 482 gönderi paylaşılmıştır. Sanat alt başlığındaki 15 gönderiden 14'ü olumlu (destekleyen) ve biri olumsuz (eleştiren) iken, medya alt başlığındaki 26 gönderiden 17'si olumlu (destekleyen), beşi olumsuz (eleştiren) ve dördü nötr (ne destekleyen ne eleştiren) değere sahiptir.

Liberal feminizm alanındaki gönderiler toplam gönderilerin %7'sini (n: 306) oluşturmaktadır. Bunlardan 10'u barış, 16'sı iş hayatında kadının yeri veya nafaka meselesi gibi kadınların ekonomik haklarını ilgilendiren konular, 106'sı kadın erkek eşitliği ve 174'si başta yaşam hakkı olmak üzere kadınları ilgilendiren hak ve özgürlükler hakkındadır. Barış alt başlığındaki 10 gönderiden sekizi olumlu (destekleyen) ve ikisi olumsuz (eleştiren) iken, ekonomik haklar alt başlığındaki 16 gönderiden 10'u olumlu, altısı olumsuzdur. Eşitlik alt başlığına gelindiğinde ise olumsuz gönderi sayısının olumluların önüne geçtiği görülmektedir. Bu alt başlıktaki

106 gönderiden 74'ü olumsuz, 31'i olumlu ve biri nötr içeriğe sahiptir. Liberal feminizmin diğer üç alt başlığındaki olumlu gönderi sayısı olumsuz gönderi sayısını açık ara farkla geçerken, eşitlik alt başlığına gelindiğinde bu durumun tersine dönmesinin başlıca sebebi eleştirel yorum yapan kullanıcılarının çoğunun kadın ve erkek eşitliğinin başarılmış olduğunu, artık feminizme ihtiyaç olmadığını ve hatta kadınların erkeklerden daha özgür ve ayrıcalıklı konumda olduklarını savunmalarıdır.

Marksist feminizm konu başlığı altında ele alınabilecek gönderiler toplam gönderilerin %1'lik (n: 58) kısmını temsil etmektedir. Bunların 12'si sosyoekonomik sınıf, 19'u toplumsal cinsiyet temelli aile içi bölümü ve 27'si emek ve emekçilik vurgusu yapmaktadır. Aile içi iş bölümü alt başlığındaki 19 gönderiden 11'i olumlu (destekleyen) ve sekizi olumsuz (eleştiren) iken, emek alt başlığındaki 27 gönderiden 18'i olumlu, dokuzu olumsuzdur. Sınıf alt başlığına gelindiğinde ise olumsuz gönderi sayısının olumluların önüne geçtiği görülmektedir. Bu alt başlıktaki 12 gönderiden sekizi olumsuz ve dördü olumlu içeriğe sahiptir. Sınıf alt başlığındaki eleştirel gönderiler Dünya Kadınlar Günü'nün özellikle "beyaz yakalı" veya "orta sınıf" tarafından içinin boşaltıldığından ve asıl amacından saptırıldığından şikâyet etmektedir.

Sosyalist feminizm konu başlığı altında ele alınabilecek gönderiler toplam gönderilerin %1'lik (n: 38) kısmını temsil etmektedir. Bu gönderilerin 18'i sosyalist devrim, 20'si ise kapitalizm ve emperyalizm karşıtlığına değinmektedir. Devrim alt başlığındaki 18 gönderiden 17'si olumlu (destekleyen) ve sadece biri olumsuz (eleştiren) iken, anti-kapitalist alt başlığındaki 20 gönderiden 12'si olumlu ve sekizi olumsuzdur. Bu alt başlıktaki 12 olumsuz içerikli gönderi de Marksist feminizmin sınıf alt başlığındaki eleştirel gönderilere benzer şekilde Dünya Kadınlar Günü'nün kapitalist ve emperyalist güçler tarafından içinin boşaltıldığından ve bir meta hâline getirildiğinden dem vurmaktadır.

Psikanalitik feminizm konu başlığı altında ele alınabilecek toplam gönderilerin %4'lük (n: 156) kısmını temsil etmektedir. Bunların 12'si baba figürü, 23'ü anne figürü, 28'i toplumun temel yapı taşı olarak kabul edilen aile vurgusu yapmaktadır. Geri kalan 93 gönderi ise toplumsal cinsiyet rollerinin psikolojik etkilerinden bahseder. Baba figürü alt başlığındaki 12 gönderiden 11'i olumsuz ve yalnızca biri olumlu iken, anne

figürü alt başlığındaki 23 gönderiden 14'ü olumsuz, sekizi olumlu ve biri nötr değere sahiptir. Benzer şekilde, aile alt başlığında da olumsuz gönderi sayısının olumluların oldukça önüne geçtiği görülmektedir. Bu alt başlıktaki 28 gönderiden 22'si olumsuz, beşi olumlu ve biri nötr içeriğe sahiptir. Son olarak, toplumsal cinsiyet alt başlığında da olumsuz gönderi sayısı olumluların önüne geçerken, bu alt başlıktaki 93 gönderiden 59'unun olumsuz, 33'ünün olumlu ve birinin nötr içeriğe sahip olduğu görülmektedir.

Radikal feminizm konu başlığı altında ele alınabilecek gönderiler toplam gönderilerin %50 (n: 2086) oranıyla büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu gruptaki gönderilerin çoğu (n: 438) radikal feminizmi eleştiren gönderilerdir. Geri kalan gönderilerin 376'sı polis şiddetinden bahsederken 310'u açılan pankartları eleştirmiş, 253'ü mevcut hükümeti eleştirmiş, 148'i kadına karşı şiddetten bahsetmiş, 101'i feminizmin erkek düşmanlığı yaptığı eleştirisinde bulunmuş, 100'ü isyan ve itaatsizlik temasına vurgu yapmış, 82'si ciddiyetsiz içeriklerle internet troll'üğü yaparak konuyu tiye almış, 80'i terör ve terör örgütlerinden bahsetmiş, 60'ı toplumun erkek egemen yapısını eleştirmiş, 41'i beden ve beden temsili konularından bahsetmiş, 35'i kürtaj özelinde üreme haklarını ele almış, yine 35'i toplumu genel hatlarıyla eleştirmiş, 17'si muhalefet partilerini ve çoğunlukla ana muhalefet partisi olan CHP'yi eleştirmiş ve son olarak 10'u çocuk istismarı konusuna değinmiştir.

Son olarak, üçüncü dalga feminizmin ilgi alanında ele alınabilecek gönderiler toplam gönderilerin %3'ünü (n: 120) teşkil etmektedir. Bu gönderilerden 50'si farklı kadın kimlikleri ve tasvirlerine, 32'si Türkiye'deki Kürt vatandaşlar ve Suriyeli göçmenler gibi azınlıklarla ilgili konulara ve 38'i cis/heteronormatif düzendeki azınlıklar olarak LGBTQIA+ bireylere değinmiştir. Farklı kadın kimlikleri ve tasvirleri ile ilgili 50 gönderiden 30'u olumlu, 18'i olumsuz ve ikisi nötr içeriğe sahiptir. Azınlıklarla ilgili 32 gönderiden 15'i olumsuz, 14'ü olumlu ve biri nötr içeriğe sahiptir. LGBTQIA+ bireylere değinen toplam 38 gönderininse 30'u olumsuz ve yalnızca 8'i olumlu içeriğe sahiptir. Olumsuz içerikli gönderilerin çoğu özellikle trans kadınlar veya gey/lezbiyen bireylerin hak ve özgürlüklerinin kadın mücadelesi ile birlikte anılmasının özünde "emekçi" kadınları anma amacıyla kutlanan bu özel günün anlamını saptırdığı ve sulandırdığı konusunda eleştirileri dile getirmiştir.

Herhangi bir feminist söylem ile tanımlanacak içeriğe sahip olmayan ancak yine de eylemle ilgili olan bireysel gönderiler destek (348 gönderi), durum bildirim (44 gönderi), eleştiri (17 gönderi) ve yürüyüşe davet (19 gönderi) olarak dört başlıkla toplanmıştır. Eylemle ilgili haber niteliği taşıyan ve alternatif medya kanalları tarafından paylaşılan gönderiler ise Haber (Yürüyüş durum bildirim) alt başlığında derlenmiştir ve bu gruba giren 129 gönderi tespit edilmiştir. Son olarak, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü veya Feminist Gece Yürüyüşü ile ilgisi olmayan genel gönderiler “Diğer” başlığı altında (298 gönderi) ve bu konularla ilgili olmadığı hâlde siyasi konulara değinen gönderiler “Diğer (Siyaset)” alt başlığı altında derlenmiştir.

Araştırmanın bulgularına bakıldığında, bazı konuların diğerlerine göre öne çıktığı ve kamuoyunun hem olumlu hem olumsuz tepkisini çektiği görülmektedir. Sınıf alt başlığındaki eleştirel gönderiler Dünya Kadınlar Günü’nün özellikle “beyaz yakalı” veya “orta sınıf” tarafından içinin boşaltıldığından ve asıl amacından saptırıldığından şikâyet etmektedir. Üçüncü dalga feminizmin ilgi alanına giren gönderilerden Türkiye’deki Kürt vatandaşlar ve Suriyeli göçmenler gibi azınlıklarla ilgili konulara ve cis/heteronormatif düzendeki azınlıklar olarak LGBTQIA+ bireylere değinenler dikkat çekmektedir. Özellikle LGBTQIA+ bireylere değinen olumsuz içerikli gönderilerin çoğu özellikle trans kadınlar veya gey/lezbiyen bireylerin hak ve özgürlüklerinin kadın mücadelesi ile birlikte anılmasının özünde “emekçi” kadınları anma amacıyla kutlanan bu özel günün anlamını saptırdığı ve sulandırdığı konusunda eleştirileri dile getirmiştir. Liberal feminizmin diğer üç alt başlığındaki olumlu gönderi sayısı olumsuz gönderi sayısını açık ara farkla geçtiği görülmektedir. Buna rağmen, eşitlik alt başlığına gelindiğinde bu durumun tersine dönmektedir. Paylaşılan gönderiler incelendiğinde bu durumun başlıca sebebi eleştirel yorum yapan kullanıcılarının çoğunun kadın ve erkek eşitliğinin başarılı olduğunu, artık feminizme ihtiyaç olmadığını ve hatta kadınların erkeklerden daha özgür ve ayrıcalıklı konumda olduklarını savunmaları olduğu görülmektedir. Milli değerler alt başlığındaki olumsuz içerikli gönderilerin fazla olmasının sebebi, pek çok kullanıcının kadın hareketini ve feminizmi eleştirirken kültürel değerlere bel bağlamasıdır. “Kültürümüzde yeri yok, Müslüman kadını gece sokakta gezmez, eskiden Türk kadınları cephede savaşırdı, Atatürk’ün seçme ve seçilme

hakkını verdiği kadınlar bunlar olmaz...” gibi dini, milli ve kültürel değerler üzerinden yapılan eleştiriler bu kategoride değerlendirilmesi de bu sayıyı artırmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü vesilesiyle Türkçe Twitter’da #feministgeceyürüyüşü hashtag’inin kullanım amaçları ve içeriklerinin eleştirel bir analizini yapmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, elde edilen 4192 Twitter gönderisi nitel veri kodlama yöntemi ile kodlanmış ve içerikleri Josephine Donovan’ın *Feminist Teori* (2016) adlı eserinde detaylı olarak incelendiği feminist teoriler çerçevesinde analiz edilmiştir. Araştırmanın ilk bölümü, kadın hareketinin Batı’da ilk ortaya çıkışından itibaren tarihi hakkında genel bilgi vererek birinci, ikinci, üçüncü ve dijital/siber feminizmi de içeren dördüncü dalga feminizme kadar geçen sürede hem Türkiye’de hem dünyanın geri kalanında kadınlar cephesinde gerçekleşen gelişmeler ve ilgili alanyazın özetlenmektedir. Feminist hareketin farklı dönemlerine feminist dalgalar adını verme eğilimindedir. Mevcut dalganın dördüncü dalga olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı hâlâ tartışma konusudur. Bu durum da tezin kapsamının ötesine geçmektedir. Bununla birlikte, her biri Batı’da başlayan en az üç feminist dalgadan kesinlikle bahsedilebilir. 18. yüzyıldan başlayan ilk dalga esas olarak oy kullanma hakkına odaklanmış ve 1919’da kadınlara oy kullanma hakkı tanıyan ABD anayasasında yapılan değişiklik ile sona ermiştir. İkinci dalga 1960’larda başlayarak bu sefer eşitlik ve ayrımcılık konularına odaklanmıştır. Meşhur “Kişisel olan politiktir.” sloganıyla akıllarda yer eden ikinci dalga, kendisini siyasi bir hareket olarak sunmuştur. Üçüncü dalga 1990’ların başında başlayarak çoğunlukla feminizmin tanımına ve kesişimselliğin desteklenmesine odaklanmıştır. Üçüncü dalgada feminist hareketi tanımlayabilecek tek bir ortak hedeften söz edilemez. Ancak bu belirsizlik, dalganın kendisini tanımlayan unsurlardan biridir.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise dijital kültür ve sosyal ağların tarihi ile ilgili artalan bilgisi verilmiştir. Araştırmanın üçüncü kısmında ise araştırma konusuna uygun olarak gönderilerin sınırlandırılabilmesi amacıyla, 2020 senesinde 8 Mart Dünya Kadınlar Gününe içine alan 24 saatlik zaman diliminde kullanılan popüler konu etiketleri arasından #feministgeceyürüyüşü konu etiketi ile paylaşılan Türkçe gönderi içerikleri derlenmiş ve incelenmiştir. Bu konu etiketinin seçilmesinde paylaşılan

içeriklerin bu araştırmanın konusu ile ilgili nitel ve nicel inceleme yapılmasına elverişli zenginlikte ve çeşitlilikte olması rol oynamıştır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analiz edilmesiyle ortaya çıkan bulgular bir önceki bölümde tablolar halinde sunularak detaylı olarak incelenmiş ve yorumlanmıştır. Bu inceleme sonucunda, gerçekleştirilen eylemin yasaklanmış olmasına rağmen Taksim Meydanı'nda yapılması, eyleme polis müdahalesinin gerçekleşmesi ve kürtaj, beden algısı, seks işçiliği, LGBTQIA+ bireyler gibi konularda açılan pankartlar nedeniyle paylaşılan gönderilerin çoğunlukla radikal içerikli ve yarısından fazlasının olumsuz/eleştirel anlam yüküne sahip olduğu tespit edilmiştir. Olumsuz gönderilerde en öne çıkan tema “kültürel, milli ve dini değerler” teması olmuştur. Bunu takiben, radikal pankartların eleştirisi, kadınların toplum içerisinde zaten erkeklerle eşit, hatta erkeklerden üstün konumda olduğu eleştirisi ve feminizmin erkek düşmanlığı olduğu konusunda eleştiriler izlemiştir. Olumlu yöneline sahip gönderilerde ise öne çıkan temalar polis şiddetinin eleştirilmesi, mevcut hükümetin kadın politikalarının ve polis şiddetine başvurusunun eleştirilmesi, kadın hak ve özgürlüklerinin desteklenmesi gibi hususlar öne çıkmıştır. Çalışmanın ilgi çeken bulgularından bazıları, bu konuyla ilgili paylaşımda bulunan herhangi bir parti ve politikacıya ait herhangi bir gönderinin tespit edilememiş olmasıdır. Bunun yanı sıra, çeşitli sivil toplum kuruluşlarına ait hesapların paylaştığı gönderilerin oldukça büyük çoğunluğunun olumlu ve destekleyici içeriklere sahip olduğu görülmüştür. Sivil toplum kuruluşlarına ait Twitter hesaplarının analiz edilen diğer gruplara kıyasla açık arayla daha fazla destekleyen gönderi paylaşmasını bu gibi kuruluşların kadın hakları özelinde insan hakları ve kadın mücadelesi ile ilgili bilinç ve farkındalık düzeylerinin daha yüksek olmasına bağlanabilir.

Günümüzde sosyal medya çoğu kez toplumsal konularda hak mücadelelerinin yürütüldüğü bir zemin olarak işlev görmektedir ve bir dayanışma, bilgilenme ve örgütlenme platformu olarak kadın hareketindeki yeri oldukça önemlidir. Bu, potansiyel olarak oldukça verimli bir çalışma alanıdır, ancak henüz geliştirilmemiştir (Frost, 2014, s. 13). Bu çalışmada gerçekleştirilen türden bir içerik analiz, kullanıcıların belirli dijital ortamlarda birbirleriyle nasıl iletişim kurduğunu aydınlatılabilir ve böylece çevrimiçi hareketlerin nasıl ortaya çıktığını ve hangi amaçlara hizmet ettiğini daha iyi anlayabilir. Bu tür bir analiz, sosyal medya veri harmanlamasının zaman alıcı doğası ve

özel platformlarda yayınlanan içeriğe erişimin önündeki etik engeller gibi bir dizi metodolojik zorluklar sunar. Bununla birlikte, mevcut çalışmaların bazı değerli görüşler üretmeye başladığı da görülmektedir. Bu çalışmada, kimi kullanıcıların Twitter'ı gündemdeki sorunları tartışmak ve protesto çağrısı yapmak için kullanırken kimi kullanıcıların feminizm ile ilgili daha detaylı söylemler üretme amacıyla kullandığı görülmüştür. Ayrıca bazı kullanıcıların Twitter'ın gerçek zamanlık özelliğini kolluk kuvvetlerinin nerelerde olduğu ve ne şekilde müdahalede bulunduğu hakkında bilgi paylaşmak amacıyla kullanarak polis-protestocu asimetrilerinin azaltmasına yardımcı oldukları görülmüştür. Benzer şekilde, bazı hesaplar yapılan müdahaleleri anbean görüntüleyerek polisin eylemcilere karşı tutumlarını belgelemek ve bireysel gazetecilik yapma görevini üstlendikleri de görülmüştür. Bu araştırmanın kapsamı dahilinde, hesap türleri ve feminist söylemler arasındaki ilişkiler görselleştirilerek, çevrimiçi etkinlik ve aktör ilişkilerinin bir sosyal analizi de sunulmuştur. Bu yaklaşımın önemli bir katkısı, bazen çevrimiçi olarak görünüşte ikili tartışmalar içinde gizlenebilen azınlık perspektiflerinin varlığını ortaya çıkarma becerisidir.

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, dijital sosyal alanların yeniliği ve bu tür bir analizin yarattığı metodolojik zorluklar göz önüne alındığında, bu alandaki çalışmalar sosyal bilimlerin geleceği açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle, sosyal medya iletişimi çalışmalarına yönelik daha ayrıntılı ve etkileşimsel araştırmaların yapılması önerilmektedir. Bu tür bir yaklaşım, kısmen Procter, Vis ve Voss (2013, s. 198) tarafından kullanılmıştır. Sosyal medya; sosyal bilimler, bilişim teknolojileri ve psikoloji gibi alanlarda yeni bir araştırma konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal bilimlerde, sosyal medyanın modern toplumdaki rolünü kavramsallaştırmaya ve çevrimiçi ve çevrimdışı aktörler, kurumlar, olaylar ve politik ve sosyal değişim arasındaki karşılıklı ilişkilere sıklıkla vurgu yapılmıştır (Trottier, 2012, s. 17-20). Bu konuda ülkemizde de daha fazla araştırma yapılması önem teşkil eder.

Ağa bağlı dijital teknolojilerin yalnızca yeni müzakere, tartışma ve sivil katılım biçimlerini değil, aynı zamanda ötekileşmeyi ve sosyal parçalanmayı da kolaylaştıran kitlesel halk iletişimini çeşitli şekillerde bozması ve dönüştürmesi mümkündür (Russo vd., 2008, s. 21). Bu yeni dijital alanların dönüştürücü kapasitesini daha iyi anlamak için öncelikle bu alanlardaki uygulamaların nasıl yürütüldüğünün ayrıntılı biçimde

anlaşılması gerekir. Bu nedenle, sosyal medya ve iletişim arasındaki ara bağlantıları hem büyük ölçekte hem de mikro düzeyde gözlemek çok önemlidir. Ayrıca, bu çalışmadan elde edilecek verilerin çalışmanın konusu ve kapsamı gereğiyle sosyal bilimler, tarih, siyaset bilimi, politika, bilişim teknolojileri, basın ve medya gibi alanlara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sosyal medyanın farklı topluluklar üzerindeki etkilerini saptamayı zorlaştıran unsurlardan biri, bu etkiler meydana gelirken anlık olarak gözlem yapılmasının zorluğudur. Ancak şüphesiz ki daha hakkaniyetli bir toplum yaratılabilmesi için bu türden gözlem ve analizlerin yapılması büyük önem arz eder.

Kadınların tarih boyunca toplumsal alanın her noktasında farklı mücadeleler vermeleri onların ulaşamadıkları hakları elde etmeye çalışırken dönem dönem farklı yöntemleri kullanmalarına sebep olmuştur (Kolektif, 2020, s. 53). Dobrin'e göre son yıllarda aktivizmin giderek artması ile çevrimiçi teknolojiler de bu değişimden payını almıştır. Bireyler her zamankinden daha çok örgütlenmekte, daha fazla fikir alışverişinde bulunmakta, mitingler düzenlemekte ve ortaya çıkan düşünceler, bu düşüncelerin gerçek dünyadaki etkilerine kıyasla oldukça küçük bir araç olan konu etiketleri aracılığıyla paylaşılmaktadır. Hashtag'in toplumsal hareketlerin gelişimindeki rolü üzerine kapsamlı akademik araştırmalar yapılmış olmasına rağmen, kültürel önemi hakkında henüz oldukça az şey yazılıp çizilmiştir. Geçtiğimiz yıllarda tanık olduğumuz şekilde, hashtag'ler, zamanımızın ruhunu yakalamaya başladığı görülmektedir. #MültecilereKapımızAçık'tan #HepimizCharlieHebdo'yuza ve daha yakın geçmişte #BenDe hareketine kadar, hashtag'ler, Twitter'daki çevrimiçi içeriği etiketleme görevinin ötesine geçerek küresel toplumsal hareketler etrafında şekillenen kolektif bir anlatıyı ve paylaşılan idealleri daha erişilebilir hâle getirerek bunların kamusal alana taşınmasına önayak olmuştur. Karabulut ve Küçüksille'nin (2018, s. 19) çevirisiyle bir etiket (hashtag), hemen hemen bütün mikro blog ve sosyal ağ platformlarında bir sözcük ya da sözün başına diyez işareti (#) eklenerek oluşturulmaktadır. Sosyal ağlarda bu sembolün kelime veya kelime grubunun önüne eklenerek oluşturulan bağlantılar, anlık bilgileri kategorilere ayırmaya ve büyük kitle ve gruplara ulaştırmaya yardımcı olmaktadır (Pbworks, 2011; Akt. Karabulut ve Küçüksille, 2018, s. 19). Bu bağlantılılık özelliği sayesinde bu küçük sembol sanal dünyayı aşarak sokaklara taşınan hareketlerin fitilini ateşleme becerisine sahiptir.

Hashtag kullanımının toplumsal hareketlerin gelişimindeki rolü üzerine kapsamlı akademik araştırmalar yapılmış olmasına rağmen, kültürel önemi hakkında henüz oldukça az Şey yazılıp çizilmiştir. Geçtiğimiz yıllarda tanık olduğumuz Şekilde, hashtag'ler, zamanımızın ruhunu yakalamaya başladığı görülmektedir. #MltecilereKapımızAık'tan #HepimizCharlieHebdo'yuza ve daha yakın geçmişte #BenDe hareketine kadar, hashtag'ler, Twitter'daki evrimii içeriği etiketleme görevinin ötesine geçerek küresel toplumsal hareketler etrafında Şekillenen kolektif bir anlatıyı ve paylaşılan idealleri daha erişilebilir hâle getirerek bunların kamusal alana taşınmasına önayak olmuştur (Dobrin, 2020, s. 1). evrimdişi ve evrimii arasındaki kesişmenin evrimii ve her zaman bağlantılı aktivizm biçimlerine yönelik önyargıların sorgulanmasına yardımcı olması da bu kesişimi özellikle toplum bilimsel açıdan dikkate değer hâle getirmektedir.

Yine Dobrin'in ifadesiyle, hashtag (#) kadar küçük ve görünüşte önemsiz bir işaretin nasıl olup da bireylerin birbirlerine ve ağ toplumuna bağlı hissetmelerini sağlayan sıra dışı bir sembol hâline geldiği araştırılmaya değer bir gizemdir (2020, s. 1). Bilişim teknolojileri ve evrimii sosyal ağların kullanımının yaygınlaşması ile hızla hayatlarımıza giren dijital teknoloji, aynı zamanda "sokaktaki insan" yol bulma, sanal bankacılık ve evrimii alışveriş gibi günlük hayatın ayrılmaz bir parçası halini alarak kültürel, sosyal ve ekonomik alanlara yön veren bir gerçekliğe dönüşmüştür. Dijital kültürün doğup geliştiği sanal ortamın aksine, sosyoloji, gerçek zamana ve gerçek mekâna dayanan bir disiplindir (Dewey, 2017, s. 2). Tam da bu sebepten ötürü, dijital kültürün hem sosyal hem kültürel boyutlarının dikkate alınması ve özenle incelenmesi, sosyolojinin güncelliğini ve geçerliliğini koruyabilmesi için oldukça önemli bir husustur. Sonuç olarak, sosyal medyanın kullanıcılarının düşünce yapılarına ve i dünyalarına ışık tuttuğu ve sosyal bilimler açısından oldukça önemli bir araştırma alanı teşkil ettiği aşıkardır.

Bu araştırmanın en değerli sonuçlarından biri, eylemle ilgili gönderi ve pankartlar kadar bunları eleştiren gönderilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'de eğitimli kadınların sosyal ağlarda dünyayla kurduğu iletişim, yeni düşünce ve eylemliliklerin eşzamanlı olarak ülkeye taşınması görevini görmektedir (Kaya, 2018, s.

563). Maalesef Türkiye’de, gelişmiş çoğu ülkenin aksine, sosyoekonomik sınıflar ve bölgeler arasında oldukça büyük dengesizlikler bulunması nedeniyle, dijital dönüşüm ve feminist farkındalık açısından eşzamanlı bir kalkınma beklenemez. Araştırmanın bulguları ülke içerisindeki farklı sosyal medya kullanıcı grupları arasında yadsınamaz fikir ayrılıklarını ortaya koymuştur. Bu fikir ayrılıklarının en aza indirilebilmesi için, dijital ortamda gelişen aktivist hareketler ve kadın hareketlerine televizyon ve gazeteler gibi kitle iletişim araçlarında da yer verilmesi önemli bir adım olacaktır.

Son olarak, bu araştırmanın daha ileri seviyeye taşınabilmesi için, farklı konu etiketlerini, farklı zaman dilimlerini ve hatta Türkiye’de konuşulan farklı dillerdeki gönderileri inceleyen çalışmaların gerçekleştirilmesi alanyazın için değerli bir katkı olacaktır.

KAYNAKÇA

Adichie, C. N. (2018). *Feminist manifesto*. İstanbul: Doğan Kitabevi.

Aronowitz, S., Gibert, S. M., and Lipsitz, G. (Edi.). Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Asbell, B. (1995). *The pill: A biography of the drug that changed the world*. New York, NY: Random House.

Awan, I. (2014). Islamophobia and Twitter: A typology of online hate against Muslims on social media. *Policy & Internet*, 6, 133-150.

Bal, E., Delal, Ö. (2019). Siyasal bilgilenmede Twitter kullanımı üzerine panoramik bir değerlendirme. *Social Sciences*, 14 (3), 118-132.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsasocial/issue/46965/593113> adresinden elde edildi.

Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.

Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 3 (1), 1-15. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.

Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi (DEUHFED)*, 9(1), 23-28.

Baumgardner, J. (2011). Is there a fourth wave? Does it matter? *F'em: Goo goo, gaga and some thoughts on balls*. Berkeley, CA: Seal Press.

<http://www.feminist.com/resources/artspeech/genwom/baumgardner2011.html>

adresinden elde edildi.

Baumgardner, J., & Richards, A. (2010). *Manifesta: young women, feminism, and the future*. New York City, NY: Farrar, Straus and Giroux.

Bayraktutan, G., Binnark, M., Çomu, T., & İslamoğlu, G. (2012). Sosyal medyada 2011 genel seçimleri. *Selçuk İletişim Dergisi* 7 (3), 15-16. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Beauvoir, S. (1971). *The second sex*. New York City, NY: Vintage Books.

Beliner, A. S. (2012). *Geniş ufuklar; toplumsal cinsiyet eşitliği*. Çiçekçioğlu, M. (Edi.). İzmir: İlya Yayınevi.

Berbary, L. A., & Richmond, L. P. (2011). The dangerous deconstruction of gender: Narrative inquiry of masculinities in a popular children's book. *Annals of Leisure Research*, 14(2-3), 194-208.

Bergmann, E. L., Schlau, S. (2017). *The Routledge research companion to the works of Sor Juana Inés de la Cruz*. New York City, NY: Routledge.

Bilgin, N. (2006). *İçerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Boyd, D. Et al. (2010). Tweet, tweet, retweet: Conversational aspects of retweeting on Twitter. *43rd Hawaii International Conference on System Sciences*, 1-10. Hawaii. IEEE Conference Publications.

Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2008). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication* 13, 210-230.

doi:10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x

Bölükbaş, K., Kırık, A.M. (2020). Siber zorbalık bağlamında Twitter fenomenleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17 (2), 944-966. doi: 10.33437/ksusbd.764804

Braithwaite, A. (2002). The personal, the political, third-wave and postfeminisms. *Feminist Theory*, 3 (3), 335-344. doi:10.1177/146470002762492033

- Briones, R. L., Kuch, B., Liu, B. F., & Jin, Y. (2011). Keeping up with the digital age: How the American Red Cross uses social media to build relationships. *Public Relations Review* 37, 37-43.
- Brooks, A. (1997). *Postfeminisms: Feminism, cultural theory, and cultural forms*. London: Routledge.
- Bryson, V. (2019). *Feminist politika teorisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Budak, C. (2018). Türkiye’de feminist hareketin dünü ve yarını. *Journal Of Business in the Digital Age* 1 (1), 38-50. dergipark.gov.tr/jobda
- Bulut, S. (2020). Ağ toplumunda parasosyal etkileşimi Twitter kullanıcı yorumları üzerinden değerlendirmek. *İNİF E- Dergi*, 5 (2), 43-59.
- Burdick, L., Mihalcea, R., Boyd, R.L. et al. (2021). Analyzing connections between user attributes, images, and text. *Cogn Comput* 13, 241-260.
<https://doi.org/10.1007/s12559-019-09695-3>.
- Burger, J. D., Henderson, J., Kim, G., & Zarrella, G. (2011). Discriminating gender on Twitter. *Proceedings of the conference on empirical methods in natural language processing*, 1301-1309. İskoçya: Edinburgh.
- Burns, G. (2005). *The moral veto: framing contraception, abortion, and cultural pluralism in the United States*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Burris, B. (1973). The fourth world manifesto. *Radical Feminism*. Koedt, A., Levine, E. & Rapone, A. (Ed.). (ss. 322-357) New York City, NY: Quadrangle.
- Butler, J. (2018). *Cinsiyet belası: feminizm ve kimliğin altüst edilmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Butler, J. (2020). *Cinsiyet belası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Cassidy, J. (2006) Me media how hanging out on the internet became big business. *The New Yorker*, May 15, 50-59.

Ceng, E. (2018). Algı yönetimi aracı olarak twitter kullanımına ilişkin siyasal bir analiz. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5 (4), 663-689. doi: 10.17680/erciyesiletisim.419956

CNN Business. (2021) “Twitter bans President Trump Twitter bans President Trump permanently.” Ed. by Brian Fung. <https://edition.cnn.com/2021/01/08/tech/trump-twitter-ban/index.html> adresinden elde edildi.

Crawford, B. J. (2009). The third wave’s break from feminism. *International Law in Context* 6 (1), 100-102. doi: <https://doi.org/10.1017/S1744552309990346>

Çakır, S. (1996). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çatlak Zemin (2019). *2010-2020: Hashtag’lerle feminist aktivizm*. <https://www.catlakzemin.com/2010-2020-feminist-hashtaglerle-dijital-aktivizm/> adresinden elde edildi.

Çetin, M., Özgiden, H. (2013). Dijital kültür sürecinde dijital yerliler ve dijital göçmenlerin Twitter kullanım davranışları üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2 (1), 172-189.

Davas, A. (2012). *Geniş ufuklar; toplumsal cinsiyet eşitliği*. Çiçekçiöğlü, M. (Ed.). (ss. 24-36). İzmir: İlya Yayınevi.

De Beauvoir, S. (1993). *İkinci cins*. İstanbul: Payel Yayınevi.

Degenhard, J. (2021) <https://www.statista.com/forecasts/1144289/twitter-users-in-turkey> adresinden elde edildi.

Dewey, J. (2017). *Digital sociology*. Salem: Press Encyclopedia. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,shib,uid&db=ers&AN=108690553&lang=pt-pt&site=eds-live&scope=site> adresinden elde edildi.

Diakopoulos, N. A., & Shamma, D. A. (2010). Characterizing debate performance via aggregated twitter sentiment. In *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1195-1198.

Diamond, D. (2009). The fourth wave of feminism: psychoanalytic perspectives. *Studies in Gender and Sexuality*, 10 (4), 213-223. doi:10.1080/15240650903228187

Dobrin, D. (2020). The hashtag in digital activism: a cultural revolution, *Journal of Cultural Analysis and Social Change*, 5 (1), 03. <https://doi.org/10.20897/jcasc/8298>

Dondurucu, Z. (2018). Eşcinsellik temelli nefret söylemi içeren iletilerin Twitter'da incelenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5, 513-534.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/erciyesiletisim/issue/38659/420520>

Donovan, J. (2016). *Feminist teori*. İstanbul: İletişim Yayınları.

DuBois, E. C. (1997). *Harriot Stanton Blatch and the winning of woman suffrage*. New Haven: Yale University Press.

Duggan, L., & Hunter, N. D. (1995). *Sex wars: Sexual dissent and political culture*. New York, NY: Routledge.

Echols, A. (1989). Daring to be bad: radical feminism in America, 1967-1975. *American Culture*, 3, 139-202.

Elgün, A. (2020). Dijital kültürde erkeklik(ler): Instagram #erkeklik üzerine bir içerik analizi. *Journal of Turkish Studies*, 15 (2), 911-941. doi:10.29228/turkishstudies.41639

Ellison, N., Steinfeld, C. & Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook friends: Exploring the relationship between college students' use of online social networks and social capital. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12 (3), 1143-1168.

Engels, F. (2003). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*. Ankara: Eriş Yayınları.

Erbaysal Filibeli, T., Şener, O. (2019). Manipüle edilmiş enformasyonel bir vitrin ve popülist bir enformasyon alanı olarak Twitter. *Moment Dergi, Medya ve Katılım*, 492-515. doi: 10.17572//mj2019.2.492515

Erken, J. (2018). Feminist teori ışığında Muğla masallarında kadın algısı. *Muğla Sıtkı Kocman University Journal of Social Sciences*, 42, 163-186.

Eroğlu, U. F. (2020). *Sosyal medya hashtag, mention 'lama gibi araçlar kadınların imdadına yetişiyor! Erkek şiddetiyle stratejik mücadele*. Hürriyet Gazetesi: <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hurriyet-pazar/sosyal-medya-hashtag-mentionlama-gibi-araclar-kadinlari-imdadina-yetisiyor-erkek-siddetiyle-stratejik-mucadele-41463423> adresinden elde edildi.

Ersöz, A. G. (2018). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi*. İstanbul: Anı Yayıncılık.

Evans, E. (2015). *The politics of third wave feminisms; Neoliberalism, intersectionality, and the state in Britain and the US*, 60-110. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Feeney, N. (2014). *The most powerful #YesAllWomen tweets*. TIME: <https://time.com/114043/yesallwomen-hashtag-santa-barbara-shooting/> adresinden elde edildi.

Fernandes, D. (2017). Feminist rights equality education and occupation as seen in Maya Angelou's poems. *Jurnal Ilmiah Languae and Parole*, 1, 87-97. 10.36057/jilp.v1i1.8.

Flax, J. (1987). Postmodernism and gender relations in feminist theory. *Signs*, 12(4), 621-643. www.jstor.org/stable/3174206 adresinden elde edildi.

Flexner, E. (1982). *Century of struggle: the woman's rights movement in the United States*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.

Fosch-Villaronga, E., Poulsen A., Søråa R.A., & Custers, B. H. M. (2021). A little bird told me your gender: Gender inferences in social media. *Information Processing & Management*, 58 (3), 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2021.102541>.

Freedman, E. B. (2002). *No turning back: the history of feminism and the future of women*. London: Profile Books.

Friedan, B. (1963). *The feminine mystique*. New York, NY: W.W. Norton and Company Inc.

Frost, A. (2014). Twitter feminism and the next wave: An interview with Mikki Kendall. *Democratic Left*, 41 (4), 12-13.

Gazi, M. (2020). Siyasal aktivizm aracı olarak Twitter: 2019 Venezuela başkanlık krizi üzerine inceleme. *Selçuk İletişim*, 13 (2), 800-823.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/josc/issue/55089/688869> adresinden elde edildi.

Gerbaudo, P. (2018). Social media and populism: An elective affinity? *Media Culture & Society*, 40 (5), 745-753.

Gere, Charlie (2008). *Digital culture: Expanded second edition*. London: Reaktion Books.

Giddens, A. (2015). *Sosyoloji*. İstanbul: Say Yayınları.

Gözler, K. (2000). *Türk anayasa hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Gross, E. (1986). Irigaray and sexual difference. *Australian Feminist Studies*, 1 (2), 63-77. doi:10.1080/08164650.1986.10382925

Grosz, E. (2017). Feminizm, sanat, Deleuze ve Darwincilik. *Cogito: Feminizm*, 58, 131-146.

Güleç, S. (2011). *Kadın girişimciliği: Karaman örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Günçe, E., & Carus, A. (2020). Twitter platformunda makine öğrenmesi algoritmalarıyla cinsiyet ve ilgi analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi 2020 Özel Sayı*, 187-194.

Güzel, E. (2016). Dijital kültür ve çevrimiçi sosyal ağlarda rekabetin aktörü: dijital habitus. *E-gifder Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4 (1), 82-103.

Hanks, M. W. (2016). *Tarihte toplumsal cinsiyet*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Harcourt, W. (2013). Transnational feminist engagement with 2010+ activisms: Development and change. *International Institute of Social Studies*, 1 (1), 621-637.
- Heywood, A. (2007). *Feminizm, siyasi ideolojiler*. Ankara: Adres Yayınları.
- Hooks, B. (2000). *Feminism is for everybody*. 1st ed. Cambridge, UK: South End Press.
- Hooks, B. (2016). *Feminizm herkes içindir*. İstanbul: BGST Yayınları.
- Hooks, B. (1984). *Feminist theory: from margin to center*. Cambridge, MA: South End Press.
- Horeck, T. (2014). #AskThicke: "Blurred lines," rape culture, and the feminist hashtag takeover. *Feminist Media Studies*, 14, 1105-1107.
- Housley, W., Webb, H., Edwards, A., Procter, R., & Jirotko, M. (2017). Digitizing sacks? Approaching social media as data. *Qualitative Research*, 17, 627-644.
- Jackson, S. (2018). Young feminists, feminism and digital media. *Feminism & Psychology*, 28(1), 32-49. doi:10.1177/0959353517716952
- Jansen, B. J., Zhang, M., Sobel, K., & Chowdury, A. (2009). Micro-blogging as online word of mouth branding. In *Proceedings of the 27th international Conference Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems*, 3859-3864. New York: ACM. doi: 10.1145/1520340.1520584
- Johnson, T. (2017). *Waves of feminism and the media*. Lexington, KY: Lewis Honors College Capstone Collection.
- Kadıoğlu, A. (1998). Cinselliğin inkârı: büyük toplumsal projelerin nesnesi olarak Türk kadınları. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, 89-100. Hacımiraçoğlu, A. B. (Edi.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kalav, A., Fırat, A. (2017). Amerikan sosyal medyasında göçmen karşıtlığı ve dijital nefret söylemi: Twitter özelinde bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi*

ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Kayfor 15 Özel Sayısı, 2209-2222.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/53208/710834> adresinden elde edildi.

Karabulut, Y., Küçüksille, E. (2018). Twitter profesyonel izleme ve analiz aracı. *Teknik Bilimler Dergisi*, 8 (2), 17-24. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tbed/issue/38662/431379> adresinden elde edildi.

Kaya, Ş., (2018). Kadın ve Sosyal Medya. *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 17 (2), 563-576, Submission Date: 11-12-2017, Acceptance Date: 28-03-2018. Araştırma Makalesi.

Keiffer, C. (1983). Citizen empowerment: A developmental perspective. *Prevention in Human Services*, 3(2-3), 9-35.

KESK (2019). *Ölmek İstemiyoruz!* KESK: <https://kesk.org.tr/2019/08/23/olmek-istemiyoruz/> adresinden elde edildi.

Kılıç, Z. (1998). Cumhuriyet Türkiye’inde kadın hareketine genel bir bakış. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, 347-360. Hacımirzaoğlu, A. B. (Edi.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kingston Mann, L. (2014). What can feminism learn from new media? *Communication and Critical/Cultural Studies*, 11(3), 293-297. doi:10.1080/14791420.2014.926244

Kolay, H. (2015). Kadın hareketinin süreçleri, talepleri ve kazanımları. *Emo Kadın Bülteni*, 3, 5-11. http://www.emo.org.tr/ekler/1bb5fa7cf6b4360_ek.pdf?dergi=990 adresinden elde edildi

Kolektif (2020). *Toplumsal cinsiyet*. Akademisyen Yayınevi: İstanbul.

Kroløkke, C., & Sørensen, A. S. (2006). *Gender communication theories and analyses: From silence to performance*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Külekçi, C. & Canbay, T. (2012). Kadına haklarının kazandırılmasıyla birlikte cinsiyete duyarlı bütçeleme. *Electronic Journal of Vocational Colleges (Ejovoc)* 1, 32-48.

- Leavy, P. (2007). The feminist practice of content analysis. In S. N. Hesse-Beber & P. L. Leavy (Eds.), *Feminist research practice: A primer*, 223-248. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ljubesic, N., Fiser, D. & Erjavec, T. (2017). Language-independent gender prediction on Twitter. *In Proceedings of the Second Workshop on NLP and Computational Social Science*, 1-6. Association for Computational Linguistics.
- Lopez, K. J., Muldoon, M. L. & McKeown, J. K. L. (2018). One day of #feminism: Twitter as a complex digital arena for wielding, shielding, and trolling talk on feminism. *Leisure Sciences*. Published online: 10 Apr 2018. doi: 10.1080/01490400.2018.1448022
- Lotz, A. D. (2003). Communicating third-wave feminism and new social movements: Challenges for the next century of feminist endeavor. *Women and Language*, 26 (1), 2-9.
- Maclaran, P. (2015). "Feminism's fourth wave: a research agenda for marketing and consumer research". *Journal of Marketing Management* 31 (15-16), 1732-1738. doi:10.1080/0267257X.2015.1076497. ISSN 0267-257X
- Mattoni, A. & Treré, E. (2014). *Media practices, mediation processes, and mediatization in the study of social movements*. International Communication Association.
- May, E. T. (2010). *America and the pill: a history of promise, peril, and liberation*. New York, NY: Basic Books.
- McClelland, D. (1975). Power: The inner experience. *American Journal of Sociology* 82 (5), 1168-1170.
- McKeown, J. K. L., & Parry, D. C. (2016). Women's leisure as political practice: A feminist analysis of Orange Is the New Black. *Leisure Sciences*, 21, 1-14.
- McNeill, W. (2018). *Dünya tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Merriam, S. (2015). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. Nobel Yayınları: Ankara.

Merriam-Webster. (2017). *Merriam-Webster's 2017 words of the year: Feminism, dotard, gaffe, syzygy, and 6 more of the top lookups in 2017*. <https://www.merriam-webster.com/wordsat-play/word-of-the-year-2017-feminism/feminism> adresinden elde edildi.

Messina, C. (2008). *Hashtags*. <http://twitter.pbworks.com/w/page/1779812/Hashtags> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 29.03.2021.

Millett, K. (1973). *Cinsel politika*. İstanbul: Payel Yayınları.

Minister, M. (2012). Female, black, and able: representations of Sojourner Truth and theories of embodiment. *Disability Studies Quarterly* 32 (1). <http://dsq-sds.org/article/view/3030/3057> adresinden elde edildi.

Morgan, R. (1970). *Sisterhood is powerful an anthology of writings from the women's liberation movement*. 1st ed. New York: Random House.

Moscovitch, A. & Drover, G. (1981). *Inequality*. 1st ed. Toronto: University of Toronto Press.

Munro, E. (2013). Feminism: A fourth wave? *Political Insight*, 4 (2), 22-25. [doi:10.1111/2041-9066.12021](https://doi.org/10.1111/2041-9066.12021)

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel yaklaşımlar I-II. Cilt*. Ankara: Yayın Odası.

NtvSpor (2020). *Spor camiasından 'Pınar Gültekin' mesajları*. NTV Spor: <https://www.ntvspor.net/futbol/spor-camiasindan-pinar-gultekin-mesajlari-5f16ed990ba10d144411ee47> adresinden elde edildi.

O'Reilly, T., Millstein, S. (2009). *The Twitter book*. California: O'Reilly Media.

OECD (2007). *Participative web: User-created content*. OECD Directorate for Science, Technology and Industry, <http://www.oecd.org/sti/38393115.pdf> adresinden elde edildi.

OECD (2008). Measuring user-created content: *Implications for the "ICT access and use by households and individuals" Surveys*. <http://www.oecd.org/dataoecd/44/58/40003289.pdf> adresinden elde edildi.

Offen, K. (1988). Defining feminism: a comparative historical approach. *Signs*, 14 (1), 119-157. <http://www.jstor.org/stable/3174664> adresinden elde edildi.

Omnicores (2020). *Facebook by the numbers: stats, demographics & fun facts*. <https://www.omnicoreagency.com/facebook-statistics/> adresinden elde edildi. Son erişim tarihi: 29.03.2020.

Omnicores (2020). *Instagram by the numbers: stats, demographics & fun facts*. <https://www.omnicoreagency.com/instagram-statistics/> adresinden elde edildi. Son erişim tarihi: 29.03.2020.

Omnicores (2020). *Twitter by the numbers: stats, demographics & fun facts*. <https://www.omnicoreagency.com/twitter-statistics/> adresinden elde edildi. Son erişim tarihi: 29.03.2020.

Orr, C. M. (1997). Charting the currents of the third wave. *Hypatia*, 12 (3), 29-45. doi:10.1111/j.1527-2001.1997.tb00004.x

Paglia, C. (2008). Feminism past and present: ideology, action, and reform. *Arion* 16 (1), 1-18.

Palczewski, C.H. (1995). Voltairine de Cleyre: sexual slavery and sexual pleasure in the nineteenth century. *NWSA Journal*, 7 (3), 54-68. <http://www.jstor.org/stable/4316402> adresinden elde edildi.

Palet, M. (2018). *Sosyal medya ve siyaset*. İstanbul: Palet Yayınları.

Pérez Latre, F., Portilla, I. & Sanchez Blanco, C. (2011). Social networks, media and audiences: A literature review. *Comunicación y Sociedad*, 24 (1), 63-74.

Phillips, R., & Cree, V. E. (2014). What does the 'fourth wave' mean for teaching feminism in twenty-first century social work? *Social Work Education*, 33 (7), 930-43. doi:10.1080/02615479.2014.885007. ISSN 0261-5479

Pontoniere, P. (2018). Critical theory is to Marxism as fourth wave feminism is to second wave feminism. *International Relations Journal* 37, 60-66. San Francisco, CA: San Francisco State University Press.

Procter, R., Vis, F., & Voss, A. (2013). Reading the riots on Twitter: Methodological innovation for the analysis of big data. *International Journal of Social Research Methodology*, 16, 197–214.

Radicalesbians (1970). *The woman identified woman*. Pittsburgh, PA: KNOW, Inc.

Rappaport, J. (1987). Terms of empowerment/exemplars of prevention: Toward a theory for community psychology. *American Journal of Community Psychology*, ss. 121-148.

Reinharz, S. (1992). *Feminist methods in social research*. New York: Oxford University Press.

Rheingold, H. (2000). *The virtual community*. 2nd ed. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Ritzer, G. (2007). *Blackwell encyclopedia of sociology*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

Rousseau, J. J. (1979). *Emile or on education*. New York, NY: Basic Books.

Russo, A., Watkins, J., Kelly, L., & Chan, S. (2008). Participatory communication with social media. Curator: *The Museum Journal* 51, 21-31.

- Sainz-de-Baranda, C., Adá-Lameiras, A., & Blanco-Ruiz, M. (2020). Gender differences in sports news coverage on Twitter. *International journal of environmental research and public health*, 17 (14), 5199. <https://doi.org/10.3390/ijerph17145199>
- Saktanber, A. (1995). Türkiye’de medyada kadın: serbest, müsait kadın veya iyi eş, fedakâr; anne. Tekeli, Ş. (Edi.). *Kadın bakış açısından 1980’ler Türkiye’inde kadınlar* (s. 211-232). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Scott, D. M. (2010). *The new rules of marketing and PR*. New Jersey: John Wiley and Sons Press.
- Scott, J. W. (2013). *Feminist tarihin peşinde*. İstanbul: BGST Yayınları.
- Sebzecioğlu, T., & Coşkun Özgür, S. (2015). Cinsiyete bağlı argo kullanımı üzerine bir Twitter etiketi örneği. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilim Araştırmaları Dergisi* (3) 5, 75-93.
- Sezerer, E., Polatbilek, O., & Tekir, S. (2019). A Turkish dataset for gender identification of twitter users. *In Proceedings of the 13rd Linguistic Annotation Workshop, Florence, Italy*. 203-207. Association for Computational Linguistics.
- Shelley, M. (1969). Notes of a radical lesbian. *Sisterhood Is Powerful: An Anthology of Writings from the Women’s Liberation Movement*, 343-348. Morgan, R. (Edi.). New York, NY: Random
- Sidler, M. (1997). Living in McJobdom: Third wave feminism and class inequity. *Third Wave Agenda: Being Feminist, Doing Feminism*, 25-39. Heywood, L. & Drake, J. (Edi.). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Snyder, R. C. (2008). What is third-wave feminism? A new directions essay. *Signs*, 34 (1), Autumn, 175-196. Chicago, IL: The University of Chicago Press
- Sofia-Rothschild, A. (2009). *A vindication of the rights of woman: A reflection of the tension between conformity and rebellion in the life and times of Mary Wollstonecraft*. Florida, FL: University of South Florida.

Spacey, R. E. (2000). *Women and the Internet: Is the Internet a feminist tool?* MA dissertation, Department of Information Science, Loughborough University.

Špiranec, S., Borovac, M. (2012). Expert vs. novices dimensions of tagging behaviour in an educational setting, *Bilgi Dünyası Dergisi*, 13 (1), 1-16. Ankara: Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği Yayınları.

Stewart, M. W. (1987). *America's first black woman political writer: essays and speeches*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Stone, A. (2015). *Feminist felsefeye giriş*. İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Şahin, M., & Görgülü Aydoğdu, A. (2020). Twitter gazeteciliği ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Etkileşim*, 6, 10-35. doi: 10.32739/etkilesim.2020.6.73

Şaşman Kaylı, D. (2012). *Geniş ufuklar; toplumsal cinsiyet eşitliği*. Çiçekçioğlu, M. (Edi.). İzmir: İlya Yayınevi.

Tankovska, H. (2021). <https://www.statista.com/statistics/303681/twitter-users-worldwide/> adresinden elde edildi.

Taylan, H. H. (2011). Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 63-76.

Tekeli, Ş. (1998). Birinci ve ikinci dalga feminist hareketlerin karşılaştırmalı incelemesi. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, 337-347. Hacımirzaoğlu, A. B. (Edi.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Thomas, M. C. (1911). *A new fashioned argument for woman suffrage*. New York: National College Equal Suffrage League.

Thrift, S. C. (2014). #YesAllWomen as Feminist meme event. *Feminist Media Studies*, 14, 1090–1092

Toprak, Z. (2014). *Türkiye'de kadın özgürlüğü ve feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Trottier, D. (2012). *Social media as surveillance*. Farnham, UK: Ashgate.

Truth, S. (1875). *The narrative of Sojourner Truth dictated by Sojourner Truth*. Gilbert, O. (Der.). Boston: The Author.

Tufekci, Z. (2017). *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest* (1st ed.). Yale University Press.

<https://doi.org/10.1080/24701475.2017.1383639>

Tüfekçi, Z., Wilson, C. (2012). Social media and the decision to participate in political protest: Observations from Tahrir Square. *Journal of Communication*, 62, 363-379.

Twitter (2020). #6284üUygula. Twitter:

https://twitter.com/search?q=%236284%C3%BCuygula&src=typed_query adresinden elde edildi.

Twitter (2020). #İstanbulSözleşmesiYaşatır. Twitter:

https://twitter.com/search?q=%23%C4%B0stanbulS%C3%B6zleşmesiYaşatır&src=typed_query adresinden elde edildi.

Twitter (2020). Kadın cinayetlerini durduracağız platformu. Twitter:

https://twitter.com/KadinCinayeti?ref_src=twsrc%5Eg adresinden elde edildi.

Üstünipek, M. (2013). İstanbul sanat müzeleri ve sosyal medya: Twitter örneği. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC October 2013*, 3 (4), 20-28. Yengin, D. (Der.). İstanbul: İstanbul Aydın University Press.

Van Dijck, J. (2013). *The culture of connectivity*. 1st ed. New York: Oxford University Press.

Voina, A., Anișoara P., & Lorina C. (2020). Hashtag feminism in Romania: #MeToo and its effects on cyberspace behavior. *Transilvania*, no. 11-12: 62-70. <https://doi.org/10.51391/trva.2020.12.07>.

Vural, Z. (2010). Yeni bir iletişim. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 15-26.

Waling, A. (2017). Men and fourth-wave feminism: Acceptance, ambivalence, resistance. *New Community*, 14, 34-37. Sussex: Routledge.

Wallerstein, N. (1992). Powerlessness, empowerment and health: Implications for health promotion programs. *Am J Health Promot.*, 6 (3), 197-205.

Whitmore, E. & Kerans, P. (1988). Participation, empowerment and welfare. *Canadian Review of Social Policy*, 22, 51-60.

Williams, M., Edwards, A., Housley, W., Burnap, P., Rana, O., Avis, N., & Sloan, L. (2013). Policing cyber-neighbourhoods: Tension monitoring and social media networks. *Policing and Society*, 23, 461-481.

Wilson, E. (2020). *It's time to stop saying 'not all men': You are part of the problem*. TheTab: <https://thetab.com/uk/lincoln/2021/03/17/its-time-to-stop-saying-not-all-men-you-are-part-of-the-problem-14584> adresinden elde edildi.

Wollstonecraft, M. (1997). A vindication of the rights of woman. *The vindications: the rights of men and the rights of woman*. (Ed.) McDonald, D. L. & Scherf, K., London: Broadview.

Yalçinkaya, Y. (2016). Dijital kültür ve dijital kütüphane. *Türk Kütüphaneciliği* 30, 4, 595-618. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları.

Yetkin, B. (2019). 2019 yerel seçimlerinde adayların Twitter kullanımı. *Moment Dergi, Medya ve Katılım*, 382-405. doi: 10.17572//mj2019.2.382405

Yıldırım, A., Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi: Ankara.

Yılmaz, A. (2020). Radyo ve sosyal medya yakınsaması: TRT Radyo ve TRT FM'in Facebook ve Twitter pratikleri. *TRT Akademi*, 5 (9), 28-51. <https://dergipark.org.tr/en/pub/trta/issue/52035/641691> adresinden elde edildi.

Yin, R. K. (2017). *Durum çalışması araştırması uygulamaları*. Nobel Yayıncılık: İstanbul.

Yuan, L. (2021). *A tawdry tale of local graft becomes a China #MeToo moment*. The New York Times: <https://www.nytimes.com/2021/03/29/business/china-metoo-local-corruption.html> adresinden elde edildi.

Zappavigna, M. (2011). Ambient affiliation: A linguistic perspective on Twitter. *Journal of New Media and Society*, 13 (5), 788-806.

Zappavigna, M. (2015). Searchable talk: the linguistic functions of hashtags. *Social Semiotics* 25 (3), 1-18. London: Routledge. doi: 10.1080/10350330.2014.996948.

Zappavigna, M. (2018). *Searchable talk: Hashtags and social media meta-discourse*. London, England: Bloomsbury.

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu araştırmayı gerçekleştirmeme bilgi ve rehberliğiyle katkıda bulunan tez danışmanım Doç. Dr. Aslı Elgün'e, araştırmamın son hâlini almasında değerli bilgi ve yorumlarını eksik etmeyen Prof. Dr. Huriye Toker ve Doç. Dr. İlknur Gürses'e, güçlü bir kadın olmam için bana yol gösteren ve imkân sağlayan anneme, annelerin annesi anneanneme, Havva'nın iki kızı teyzelerime, çekirdekten yetişen kız kardeşime, beni büyüten *alma mater*'im Boğaziçi Üniversitesi'ne, bana bu tezi yazacak bilgi ve sabrı kazandıran Ege Üniversitesi'ne, bana kız kardeşliği tattıran ve bu yola adım atmama vesile olan biricik Merve'ye ve hayatımdaki tüm kadınlara teşekkürü bir borç bilirim.

Bu araştırmayı yüzlerini göremesem de seslerini duyamasam da benimle aynı mücadeleyi verdiklerini bildiğim tüm dijital kız kardeşlerime adıyorum. Bir gün yeniden sokaklarda buluşmak dileğiyle... #YaşasınKadınDayanışması

ÖZGEÇMİŞ

Eğitim Geçmişi

Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Çeviribilim 2008 – 2014

Lessius College Hogeschool, Antwerp, Belçika

Çeviribilim 2010 – 2011

Konak Anadolu Lisesi, İzmir, Türkiye

Yabancı Dil 2004 – 2008

Profesyonel Geçmiş

Student Assistant for the Visually Impaired — *GETEM Foundation, İstanbul, Turkey*

Jan 2013 to Jun 2013

Volunteer Translator — *TEMA Foundation, İstanbul, Turkey*

Jan 2013 to Jun 2013

Intern Translator — *Hurriyet Newspaper, İstanbul, Turkey*

Nov 2013 to Feb 2014

English Teacher — *Centro Liceu De Educacao Profissional, Sao Paulo, Brazil*

Sep 2014 to Dec 2014

Volunteer Translator, Copywriter — *Piaskowy Smok Foundation, Katowice, Poland*

October 2015 to Sep 2016

Freelance Translator — *NOVA Co., Ankara, Turkey*

September 2016 – June 2019

Freelance Translator — *Dragoman Ltd., İstanbul, Turkey*

August 2016 – July 2020